بسم الله الرحمن الرحیم

استان شناسی قزوین

پایهٔ دهم

دورهٔ دوم متوسطه

وزارت آموزش و پرورش
سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

نام کتاب :	**استان شناسی قزوین پایهٔ دهم دورهٔ دوم متوسطه ـ ۱۱۰۳۱۸**
پدیدآورنده :	**سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی**
مدیریت برنامه‌ریزی درسی و تألیف :	**دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری**
شناسه افزوده برنامه‌ریزی و تألیف :	**رمضانعلی شورمیج، فاطمه شهریار، طهماسب طالبی، ولی‌الله نظری، احمد تک زارع، رضا رحمانی، مریم سعیدفر، محسن اخویزادگان (اعضای گروه تألیف)** با همکاری **علی پیشرویان و فاطمه چگینی**
مدیریت آماده‌سازی هنری :	**اداره کلّ نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی**
شناسه افزوده آماده‌سازی :	**احمدرضا امینی(مدیر امور فنی و چاپ)ـ طاهره حسن‌زاده (مدیر هنری، طراح گرافیک و طراح جلد)ـ زهره بهشتی‌شیرازی (صفحه‌آرا)ـ زهرا ایمانی‌نصر، حسین چراغی، حسین قاسم‌پور اقدم، صمد اصولی‌هلان، حمید ثابت‌کلاچاهی،سیده شیوا شیخ‌الاسلامی (امور آماده‌سازی)**
نشانی سازمان :	**تهران : خیابان ایرانشهر شمالی ـ ساختمان شمارهٔ ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی)** **تلفن : ۹ـ۸۸۸۳۱۱۶۱، دورنگار : ۸۸۳۰۹۲۶۶، کد پستی : ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹** **وبگاه : www.chap.sch.ir و www.irtextbook.ir**
ناشر :	**شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران : تهران ـ کیلومتر ۱۷ جادهٔ مخصوص کرج ـ خیابان ۶۱ (دارو پخش) تلفن : ۵ـ۴۴۹۸۵۱۶۱، دورنگار : ۴۴۹۸۵۱۶۰، صندوق پستی : ۱۳۹ـ۳۷۵۱۵**
چاپخانه :	**شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران «سهامی خاص»**
سال انتشار و نوبت چاپ :	**چاپ ششم ۱۳۹۸**

کلیه حقوق مادی و معنوی این کتاب متعلق به سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش است و هرگونه استفاده از کتاب و اجزای آن به‌صورت چاپی و الکترونیکی و ارائه در پایگاه‌های مجازی، نمایش، اقتباس، تلخیص، تبدیل، ترجمه، عکس‌برداری، نقاشی، تهیه فیلم و تکثیر به هر شکل و نوع بدون کسب مجوز از این سازمان ممنوع است و متخلفان تحت پیگرد قانونی قرار می‌گیرند.

شابک ۹-۲۰۳۶-۰۵-۹۶۴-۹۷۸ ISBN 978 – 964 – 05 – 2036 – 9

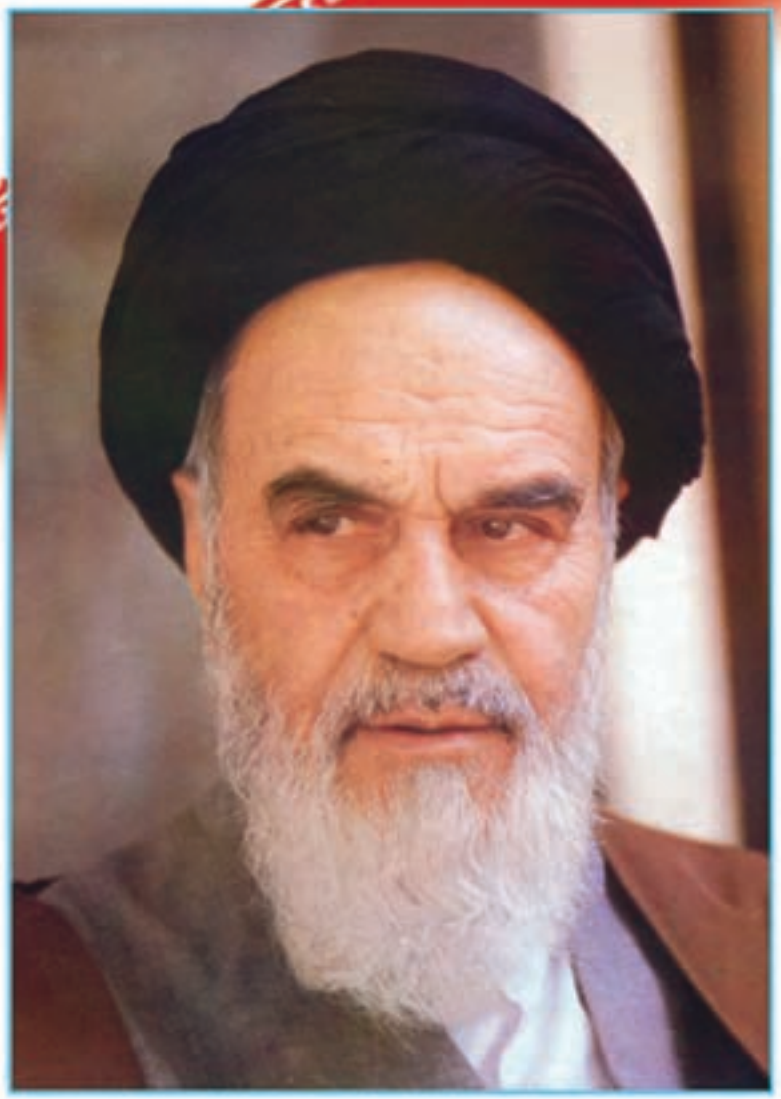

نهضت برای اسلام نمی‌تواند محصور باشد در یک کشور و نمی‌تواند محصور باشد در حتی کشورهای اسلامی. نهضت برای اسلام همان دنبالهٔ نهضت انبیاست. نهضت انبیا برای یک محل نبوده است، پیغمبر اکرم اهل عربستان است لکن دعوتش مال عربستان نبوده، محصور نبوده به عربستان، دعوتش مال همهٔ عالم است.

امام خمینی رحمة‌الله علیه

دریای خزر
سرزد از افق، مهر خاوران
فروغ دیدهٔ حق باوران
بهمن، فرایمان ماست
پیامت ای امام
استقلال، آزادی نقش جان ماست
شهیدان، پیچیده در گوش زمان فریادتان
پاینده مانی و جاودان
جمهوری اسلامی ایران
خلیج فارس
تنب بزرگ
تنب کوچک
ابوموسی
دریای عمان

فهرست

فصل اوّل : جغرافیای طبیعی استان قزوین	**۱**
درس اوّل : موقعیت جغرافیایی استان	۲
درس دوم : ناهمواری‌های استان و چگونگی شکل‌گیری آنها	۴
درس سوم : آب و هوای استان	۱۱
درس چهارم : منابع طبیعی استان	۱۷
درس پنجم : مسائل زیست محیطی استان	۳۹
فصل دوم : جغرافیای انسانی استان قزوین	**۵۲**
درس ششم : تقسیمات سیاسی استان	۵۳
درس هفتم : شیوه‌های زندگی در استان	۵۸
درس هشتم : جمعیت استان و ویژگی‌های آن	۶۷
فصل سوم : ویژگی‌های فرهنگی استان قزوین	**۷۳**
درس نهم : مردم شناسی استان (آداب و رسوم مردم استان)	۷۴
فصل چهارم : پیشینهٔ تاریخی و مفاخر استان قزوین	**۸۵**
درس دهم : نگاهی به قدمت تاریخی استان	۸۶
درس یازدهم : قزوین و دفاع از مرزهای ایران اسلامی	۹۸
فصل پنجم : توانمندی‌های استان قزوین	**۱۰۴**
درس دوازدهم : قابلیت‌ها و جاذبه‌های گردشگری استان	۱۰۵
درس سیزدهم : توانمندی‌های اقتصادی استان	۱۲۱
فصل ششم : شکوفایی استان قزوین پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی	**۱۲۶**
درس چهاردهم : دستاوردهای انقلاب اسلامی در استان	۱۲۷
درس پانزدهم : چشم‌انداز استان در افق ۱۴۰۴	۱۳۳

سخنی با دانش‌آموزان عزیز

شاید از خود سؤال کنید که برنامهٔ استان‌شناسی چه نوع برنامه‌ای است؟ هدف برنامه‌ریزان درسی از تألیف کتاب استان‌شناسی چیست و مطالعهٔ این کتاب چه اهمیتی دارد؟ پاسخ ما به شما دانش‌آموز عزیز این است که کتاب استان‌شناسی شما را با استان محل زندگی، مسائل جغرافیایی، تاریخی، اجتماعی، مردم‌شناسی، اقتصادی و فرهنگی آن آشنا می‌کند. از طرف دیگر یکی از انتظارات تربیتی دنیای امروز، تربیت شهروندانی آگاه است. یک شهروند مطلوب، نیازمند پیداکردن درکی همه جانبه از واحدهای سیاسی کشور خود و سرزمین ملی در زمینه‌های مختلف است. این برنامه به شما کمک می‌کند تا از استان محل زندگی خود نگاهی جامع و همه جانبه پیدا کنید. کسب بصیرت نسبت به محیط زندگی و آگاهی از خصوصیات آن چه در گذشته و حال و مسائل محیطی، اجتماعی و اقتصادی، فرهنگی و پیشینهٔ تاریخی استان به شما کمک خواهد کرد تا با بحث و گفت‌وگو بینشی عمیق از این مسائل پیدا کرده و راه حل‌های این مشکلات را پیدا کنید.

بدون شک شما مدیران آیندهٔ جامعه خواهید بود. زندگی مدرسه‌ای باید شما را به دانش لازم برای حل مسائل جامعه مجهز کند. مکانی که شما در آن زندگی می‌کنید توانمندی‌های مختلفی دارد؛ برای مثال می‌توان به توانمندی‌های جغرافیایی، فرهنگی، اقتصادی و انسانی اشاره کرد. خود شما بخشی از این سرمایه و توانمندی‌هایید. بهره‌برداری از توانمندی‌های بالقوّهٔ یک کشور در گرو شناخت همه جانبهٔ محل زندگی شما و نیز کشور است. برنامهٔ استان‌شناسی به شما می‌آموزد که فرصت‌های موجود در استان شما کدام است و یا اینکه تهدیدها و ناتوانی‌ها را چگونه می‌توانید به فرصت تبدیل کنید؟

فراموش نکنید که همهٔ امکانات موجود در محیط فرصت است، آب و هوا، بیابان، کوه، رودخانه، جنگل، نیروی انسانی، میراث فرهنگی، صنایع دستی و خیلی چیزهای دیگر، مهم این است که بیاموزید چگونه از این فرصت‌ها در جهت سعادت خود و جامعه استفاده کنید.

آگاهی از مسائل استان موجب خواهد شد تا از علل پیشرفت و یا عقب‌ماندگی استان خود آگاه شوید و برای حلّ آن، راه حلّ‌های خلّاق پیدا کنید.

ممکن است این سؤال در ذهن شما مطرح شود که آیا بهتر نیست آموزش دربارهٔ محیط زندگی یا موضوعات اجتماعی از محیط نزدیک آغاز شود و سپس به محیط دورتر مانند استان و یا کشور بینجامد. ما در این برنامه از طریق طرح پرسش‌ها و فعالیت‌های مختلف این فرصت را برایتان فراهم کرده‌ایم.

بدون شک مطالعهٔ شهر و استان در زمینه‌های جغرافیایی، تاریخی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، آداب و رسوم محلی نه‌تنها می‌تواند موجب دلبستگی به زادگاه و سرزمین ملی شود، بلکه این فرصت را فراهم می‌کند تا با گنجینه‌های مختلف طبیعی، انسانی، فرهنگی و فنّاورانهٔ کشور خود آشنا شوید. در این برنامه در می‌یابید که افراد زیادی چه در گذشته یا حال در استان شما برای اعتلای کشور تلاش کرده‌اند.

انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ شرایطی را فراهم کرد که دولت و مردم با احساس مسئولیت بیشتری برای پیشرفت همه جانبهٔ ایران عزیز تلاش کنند. در ادامهٔ این تلاش‌ها جهت رسیدن به قلّهٔ رفیع سربلندی و شکوفایی ایران اسلامی که به همت و کوشش شما دانش‌آموزان عزیز بستگی دارد امید است با عنایت حق تعالی و اعتماد به نفس از هیچ کوشش و خدمتی دریغ نکنید. در این راه قطعاً راهنمایی‌های مفید دبیران محترم جغرافیا بسیار سودمند خواهد بود.

به امید موفقیت شما

گروه جغرافیای دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری

استان قزوین از دیدگاه رهبرمعظم انقلاب اسلامی

خداوند متعال را شاکرم که توفیق دیدار این شهر تاریخی و کهن و شما مردم متدیّن و انقلابی و خونگرم را به بنده عنایت کرد.

مردم قزوین را، چه در قضایای انقلاب و چه در همه حوادثِ بعد از انقلاب، مجموعه‌ای از انسان‌های وفادار و مؤمن یافتیم؛ مردمی متدیّن، دارای مناعت طبع، فداکار، سخاوتمند، اهل شرکتِ در کارهای بزرگ و کارهای خیر. این مطالب، خُلقیّات مردم قزوین از دیرزمان است؛ مخصوص دورهٔ خاصی نیست. وقتی به تاریخ مراجعه می‌کنیم، مناقب قزوین و منطقهٔ قزوین و اهل قزوین را به‌صورت چشمگیری مشاهده می‌کنیم؛ اینها اهمیت دارد. فرق است بین ملتی که دارای پیشینهٔ تاریخی و فرهنگی است و در تاریخ ریشه دارد، با ملتی که هیچ ریشه‌ای در تاریخ ندارد؛ هیچ سابقه و سلسله نسبِ فرهنگی‌ای ندارد. ملت بزرگ ایران با همین سابقه‌هایی که نمونهٔ آن را در شهر کهن و پُرعمق شما مشاهده می‌کنیم، توانسته است در میان ملت‌های دنیا به‌عنوان یک ملت ریشه‌دار و کهن معرفی شود.

من وقتی به گذشته قزوین نگاه می‌کنم، می‌بینم هزار سال پیش یک جغرافیدانِ معروف دنیای اسلام ــ «مَقْدِسی» ــ که از شهر قزوین بازدید کرده است، این شهر را مرکز فقه و فلسفه معرفی می‌کند. نهصد سال قبل از این، شخصیت دانشمند معروفی مثل «عبدالجلیل قزوینی» از این شهر برخاسته است. «النقضِ» عبدالجلیل قزوینیِ رازی امروز در دست متکلّمین و صاحبان فکر و اندیشه، یکی از کتاب‌های معتبر و جالب توجّه است. هشتصد سال پیش، دانشمندی دربارهٔ قزوین کتابی نوشته است به نام «التدوین» که سه جلد است. در آن تاریخ، سه جلد کتاب شرح حال شخصیت‌های علمی و فرهنگی و دینی و سیاسیِ قزوین را تهیه کرده است. این سوابق، خیلی حائز اهمیت است. آن زمان که خیلی از شهرهای ایران روستای کوچکی بود یا اصلاً نبود، در قزوین آنقدر عالم و شخصیت و چهره معروف وجود داشت که سه جلد کتاب «التدوین» دربارهٔ شرح حال اینهاست. هفتصد سال پیش، یک شخصیت برجسته و یک مورّخ بزرگ مثل «حمداللّه مستوفی» از این شهر برخاسته است. هفتصد سال پیش، یک شاعر بزرگ مثل «عبید زاکانی» از این شهر برخاسته است. چهارصد و پنجاه سال قبل، مرکز سیاسی این کشورِ بزرگ، قزوین بوده است. در جایی خواندم که نتیجهٔ آنچه از مطالعات مربوط به قزوین و استان قزوین به‌دست می‌آید، این است که به قدری از این شهر شخصیت‌های برجسته، از فقیه و حکیم و طبیب و ریاضیدان و مورّخ و هنرمند برخاسته که اگر کسی بخواهد اسم همهٔ آنها را بگوید، اقلاً دو سه ساعت وقت

لازم است! شما جوانان اهل قزوین، شما دختران و پسرانی که در این فضای اقلیمی و فرهنگی تنفّس و رشد می‌کنید، به این سابقهٔ کهن تکیه کنید.

من خودم از دوران جوانی و طلبگی، به مناسبت وجود دو استاد بزرگ در حوزهٔ علمیهٔ مشهد، با نام قزوین و قزوینی آشنا شدم : شخصیت برجستهٔ مرحوم «حاج شیخ‌هاشم قزوینی» و شخصیت ممتاز مرحوم «حاج شیخ مجتبی قزوینی» دو ستارهٔ درخشان در حوزهٔ علمیهٔ مشهد که ما از دوران جوانی و نوجوانی نگاهمان به این دو چهرهٔ ارزشمند بود. نام قزوینی در ذهن طلبهٔ مشهدی، به برکت وجود این دو شخصیت بزرگوار، یک نام درخشان و همراه با افتخار تلقّی شده است. این دو نفر ــ بخصوص مرحوم حاج شیخ مجتبی ــ جزو ارادتمندان و شاگردان یک شخصیت برجسته دیگر قزوینی یعنی مرحوم «سیّد موسی زَرآبادی» بودند. شخصیت عظیمی که در همین شهر، مرکز پرتوفشانیِ معنوی و سلوکی و عرفانی به شعاع وسیعی از طلّاب و جویندگان معرفت محسوب می‌شد.

قبل از دورهٔ ما هم علمای بزرگ فراوانی از این شهر برخاسته‌اند : «شهید ثالث» که مقبره او همین‌جاست؛ مرحوم «ملامحمّد تقی برغانی» و برادر او «ملامحمّدصالح برغانی»؛ فقهای مبارز، نه فقهای گوشه‌گیر، نه آدم‌های منزوی؛ مردان دین که به سرنوشت مردم می‌اندیشیدند؛ برای آنها مبارزه می‌کردند و جان خود را هم در این راه فدا می‌کردند.

وقتی به دورهٔ انقلاب نگاه می‌کنید، می‌بینید همه کشور شهدای بزرگی تقدیم کردند؛ اما چهرهٔ شهدا و برجستگان و ایثارگران قزوینی ممتاز است؛ مثل شهید «رجایی». در انقلاب، ما مثل شهید رجایی کم داریم. در میان رزمندگان ــ چه ارتش و چه سپاه ــ شهید «بابایی» یک انسان بزرگ و یک چهره ماندگار و فراموش‌نشدنی است. در میان آزادگان، معلّم معنوی آنها، مرحوم «ابوترابی» هم از این نمونه‌هاست. من این سه چهره برجسته را از نزدیک می‌شناختم؛ با خصوصیاتشان آشنا بودم و می‌دانم اینها چقدر ممتاز بودند؛ اینها شهدای قزوینی‌اند. شهر قزوین دو هزار، و استان قزوین نزدیک سه هزار شهید دارد. اینها افتخارات مردم قزوین است. دربارهٔ مردم قزوین، از قرن‌ها پیش کسانی گفته‌اند اینها مردمی هستند دیندار، بلندهمّت، با مناعت، سخاوتمند و قانع.

فصل اوّل

جغرافیای طبیعی استان قزوین

درس اوّل موقعیت جغرافیایی استان

استان قزوین با وسعت ۱۵۵۶۸ کیلومتر مربع در نیمهٔ شمالی کشور واقع شده و در حدود یک درصد مساحت کل کشور را در بر می‌گیرد و در حال حاضر از لحاظ وسعت بیست وششمین استان کشور محسوب می‌گردد.

استان ما به لحاظ موقعیت نسبی از سمت شمال به استان‌های گیلان و مازندران، از جنوب با استان‌های مرکزی و همدان، از غرب با استان زنجان و از شرق با استان البرز همسایه است.

عواملی چون نزدیکی به دریای خزر(مازندران)، همسایگی با استان‌های پر جمعیت و قرارگیری حاشیه شمالی استان در رشته کوه البرز غربی، توان‌های محیطی فراوانی را در استان قزوین فراهم کرده است. برخی از این امتیازات عبارت‌اند از :

ــ تنوع آب و هوایی

ــ توانمندی‌های بالقوه و بالفعل در زمینهٔ کشاورزی

ــ نزدیکی به پایتخت کشور

ــ موقعیت ممتاز ارتباطی (دسترسی مطلوب به بزرگراه‌ها، راه آهن و خطوط ارتباطی بین‌المللی)

ــ موقعیت مناسب جهت استقرار صنایع

شکل ۱ــ۱ــ نقشهٔ تقسیمات جمهوری اسلامی ایران به تفکیک استان‌ها

فعالیت

ــ محل تقریبی سکونت خود را در روی نقشهٔ استان تعیین کرده و جهت جغرافیایی آن را نسبت به مرکز استان مشخص نمایید.

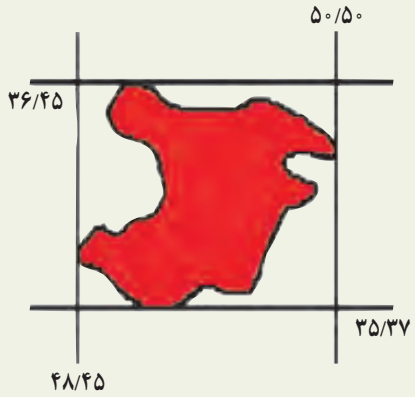

با توجه به شکل بالا جدول زیر را در رابطه با استان قزوین تکمیل نمایید.

نیم کرهٔ شرقی		نیم کرهٔ شمالی	
طول جغرافیایی		عرض جغرافیایی	
	حداقل		حداقل
	حداکثر		حداکثر

جدول ۱ــ۱ــ موقعیت و مختصات شهرستان‌های استان قزوین

نام شهرستان	ارتفاع به متر	طول جغرافیایی	عرض جغرافیایی
قزوین	۱۲۷۸	۵۰/۰۰	۳۶/۱۵
آبیک	۱۲۵۰	۵۰/۳۱	۳۶/۰۳
البرز	۱۲۴۰	۵۰/۰۳	۳۶/۱۱
بوئین زهرا	۱۲۵۵	۵۰/۰۴	۳۵/۴۶
تاکستان	۱۲۷۰	۴۹/۴۳	۳۶/۰۴

درس دوم ناهمواری‌های استان و چگونگی شکل‌گیری آنها

ناهمواری‌ها

اطلاعات و شواهد زمین‌شناسی نشان می‌دهد محدودهٔ استان قزوین در طی دوران پالئوزوئیک و مزوزوئیک دچار تغییرات فراوانی شده است، اما حرکات کوهزایی اواخر دورهٔ ترشیاری شکل فعلی ارتفاعات، چاله‌ها و دشت قزوین را تثبیت نموده است (کوهزائی آلپی)، سپس در دورهٔ کواترنر عوامل بیرونی چهرهٔ ناهمواری‌ها و چاله‌های استان را متحول کرده است.

با توجه به نقشهٔ زمین‌شناسی استان قزوین، سازند دوران سوم زمین‌شناسی (سازندکرج) بیشترین پراکندگی را دارد. این زمین‌ها به‌طورعمده از **لاوا**[1] و **توف‌های**[2] آتشفشانی سبز رنگ تشکیل شده است.

بعد از تشکیل اسکلت اصلی ناهمواری‌ها و چاله‌های استان، فرسایش ارتفاعات و رسوب‌گذاری در نواحی پست به‌تدریج سبب تحول این چاله‌ها و مناطق پست به‌خصوص دشت قزوین شده است.

عملکرد گسل‌های فراوان در شمال و جنوب استان سبب شد که دشت قزوین به‌عنوان یک چالهٔ ساختمانی نسبت به اطراف فرونشسته (گرابن)[3] و با تغییرات آب و هوا و تبخیر آب دریاچه موجود در آن به‌تدریج رسوبات تبخیری در این دشت باقی بماند. (مناطق مرکزی)

شکل ۲ــ۱ــ ارتفاعات منطقهٔ الموت (قلعهٔ حسن صباح)

۱ــ **لاوا** : گدازه‌های آتشفشانی که از شکاف‌هایی به سطح زمین راه می‌یابند.

۲ــ **توف** : خاکستر آتشفشانی سبزرنگ که اندازه ذرات آنها کوچک‌تر از ۲ میلی‌متر باشد.

۳ــ **گرابن** : چاله‌های ساختمانی که عامل اصلی ایجاد آن عملکرد گسل‌های اطراف است.

جغرافیای طبیعی استان

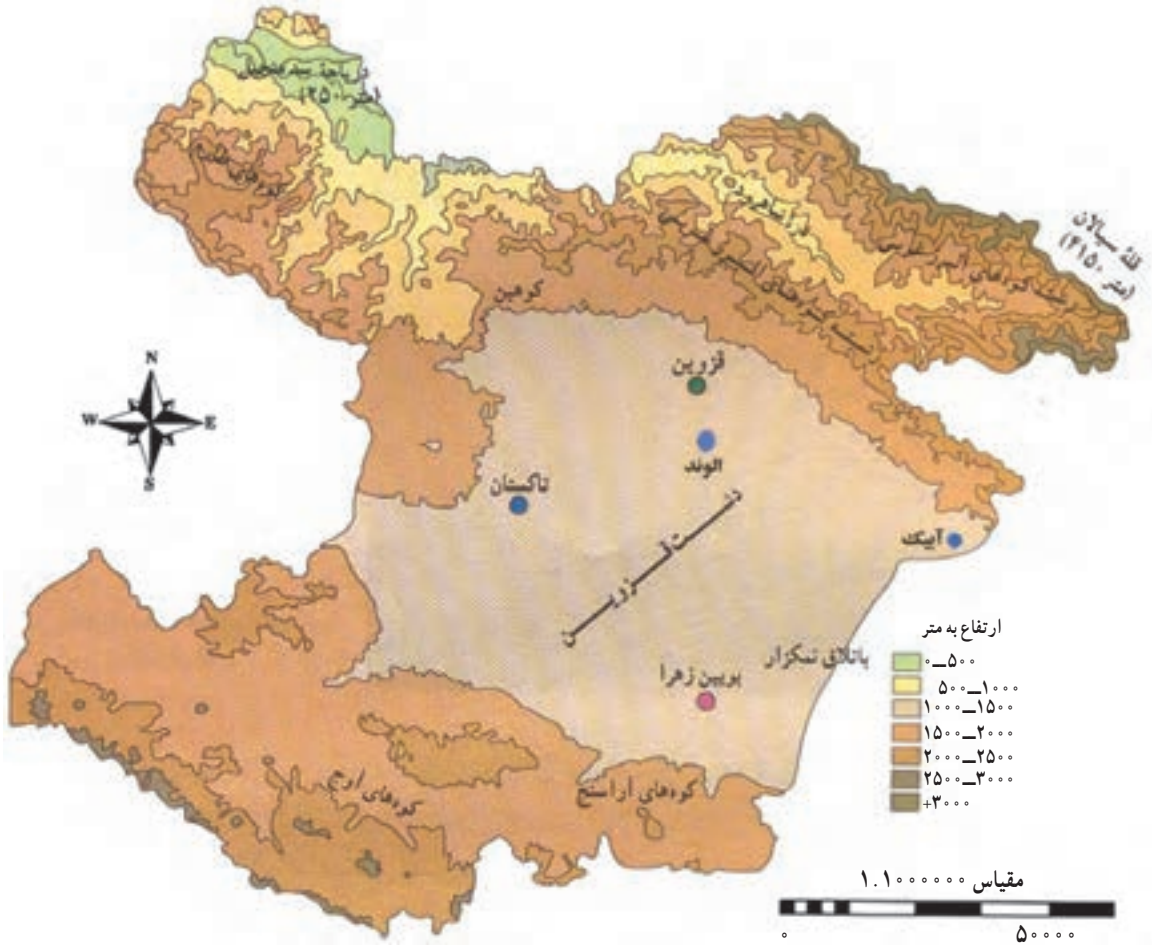

شکل ۳ــ۱ــ نقشهٔ ناهمواری‌های استان

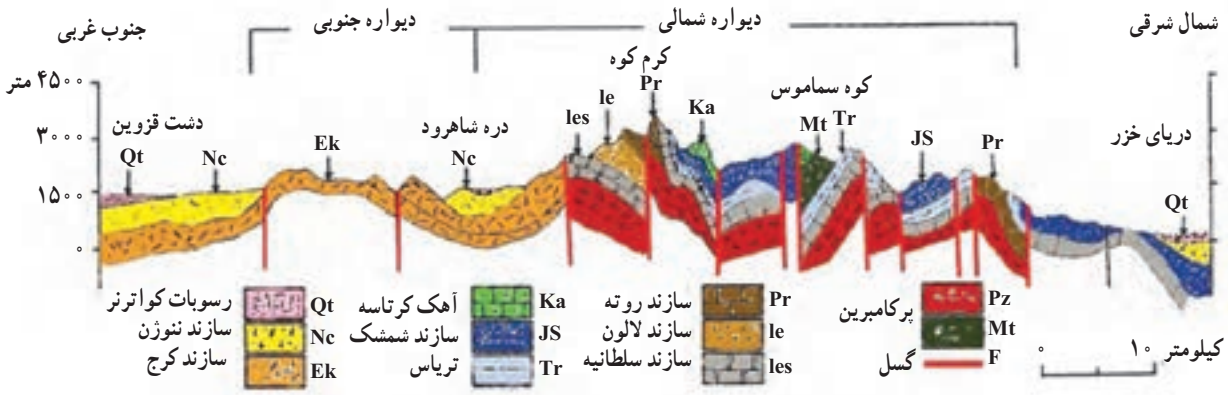

شکل ۴ــ۱ــ مقطع زمین‌شناسی البرز غربی بین دشت قزوین و جلگهٔ رودسر (برگرفته از کتاب ژئومورفولوژی ایران؛ دکتر علائی با اصلاحات)

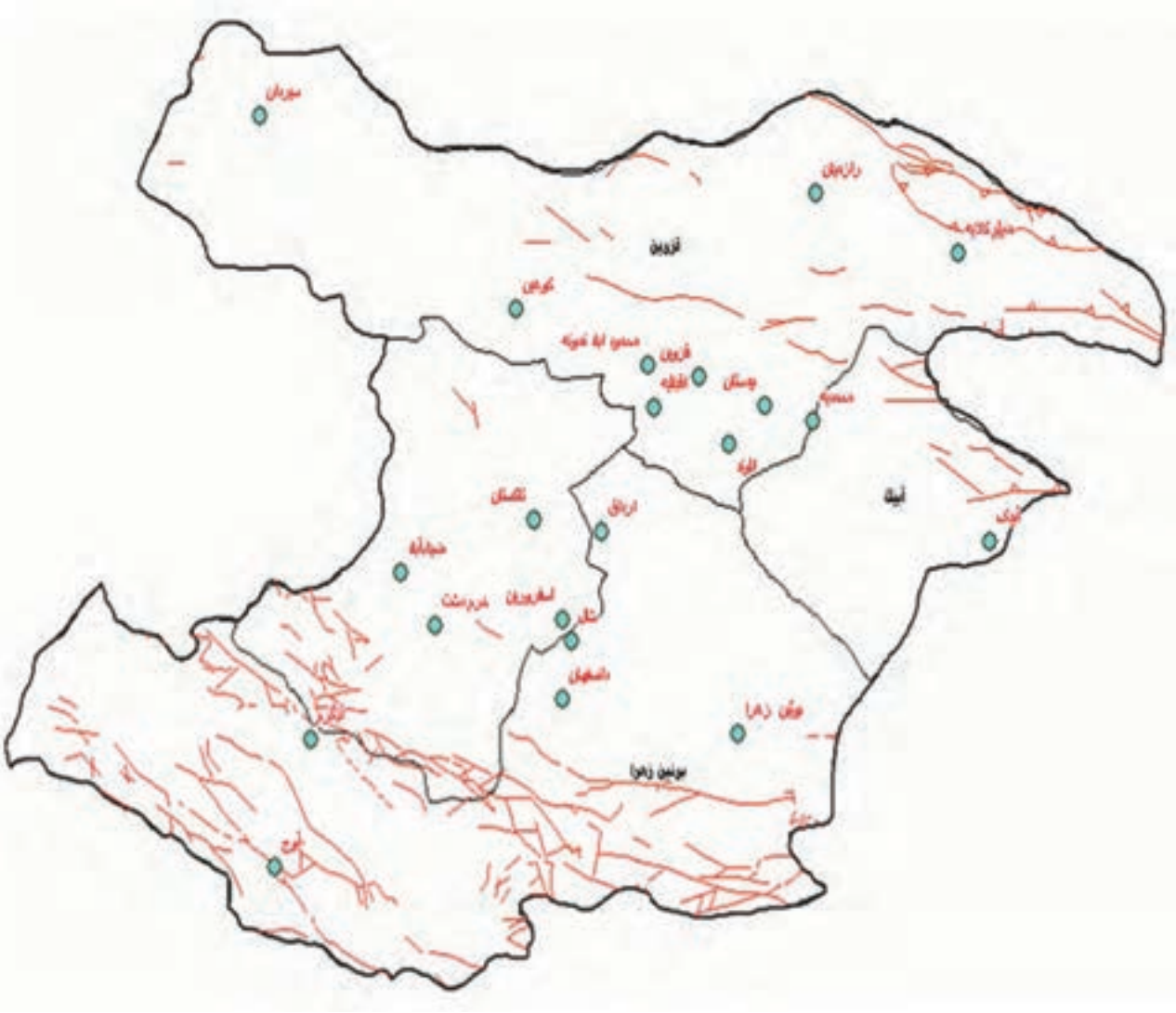

شکل ۵ــ۱ــ نقشهٔ گسل‌های استان قزوین

فعالیت

بسیاری از زمین‌شناسان معتقدند دریاچهٔ موجود در دشت قزوین به دریاچهٔ مسیلهٔ قم متصل بوده است. آیا می‌توانید دلایل این نظریه را بیابید؟ سعی کنید با راهنمایی دبیر خود و تحقیق در منابع مختلف این دلایل را جمع‌آوری و در کلاس ارایه نمایید.

گسل‌های استان

به شکل دقت کنید گسل‌های اصلی و مهم استان قزوین را در این نقشه مشاهده می‌کنید؛ به نظر می‌رسد غالب نقاط استان ما بر روی مناطق گسلی واقع شده است.

همزمان با تکامل پوستهٔ ایران در طی مراحل مختلف کوه‌زایی و ایجاد تنش‌های فشاری و کششی در زمین‌های کشور و استان گسل[1]های متعدد با اندازه و جهات مختلف تشکیل شده است، بنابراین استان، دارای گسل‌های کوچک و بزرگ فراوانی است که برخی از اینها در بروز زمین لرزه‌های دهه‌های اخیر نقش اساسی داشته است. گسل‌های اصلی استان عبارت‌اند از :

باراجین، الموت رود، ایپک، مشا، کشاچال، شاهرود و گسل طالقان

فعالیت

ــ به نقشهٔ گسل‌های استان توجه نمایید، آیا می‌توانید بگویید بیشترگسل‌ها چه جهتی دارند؟

ــ بین موقعیت و جهت ارتفاعات استان و گسل‌های اصلی استان چه ارتباطی وجود دارد؟

وضعیت تکتونیکی استان قزوین، سبب لرزه‌خیزی آن استان شده که توضیحات مربوط در درس پنجم (مخاطرات طبیعی) آمده است.

واقع شدن استان قزوین بر روی کمربند زلزله و عملکرد گسل‌های فعال همواره باعث بروز زلزله شده است.

ناهمواری‌های استان را در یک نظر می‌توان به سه دسته عمده تقسیم نمود :

۱ــ واحدکوهستانی : این واحد شامل کوه‌های شمالی (الموت) و کوه‌های جنوبی می‌باشد. ارتفاعات و گردنه‌های موجود در آنها به همراه درّه‌های کوهستانی مرز بین استان ما و استان‌های همسایه است.

کوه‌های شمالی استان بخشی از رشته البرز محسوب می‌شود، شیب عمومی در این منطقه بسیار زیاد بوده، بلندترین و پست‌ترین نواحی استان قزوین در این بخش واقع است. در منطقهٔ الموت ناهمواری‌ها با شیب نسبتاً تندی به دره‌ها منتهی می‌شود. شاهرود و شعبه‌های آن در طی دورهٔ چهارم زمین‌شناسی سبب فرسایش شدید و حفر بستر رود گردیده است.

قلهٔ سیالان بلندترین نقطهٔ استان با ۴۱۷۵متر و همچنین پست‌ترین نقطهٔ استان درکنارهٔ دریاچهٔ سدّ منجیل با ۳۰۰ متر ارتفاع در این واحد قرار دارد.

کوه‌های جنوبی استان شامل آراسنج و آوج می‌باشد. ارتفاعات این محدوده جزء کوه‌های مرکزی کشور است که از سمت شرق به کوه‌های اشتهارد (استان البرز) متصل شده و در جنوب از طریق گردنه‌ها و خط الرأس‌ها از دشت رزن استان همدان جدا می‌گردد. قلل معروف این قسمت، رامند، آق داغ، خرقان، سلطان پیر، سیاه کوه و ساری داغ می‌باشد.

۱ــ بخشی از گسل مشا و طالقان در استان قزوین واقع است.

۲ــ واحد کوهپایه : این واحد مرز اتصال دشت قزوین به مناطق کوهستانی است. در این قسمت، شیب به‌تدریج افزایش می‌یابد، زمین‌ها به شکل تپه ماهور است و دره‌ها به‌تدریج عمیق می‌گردد. ارتفاع نسبی این قسمت ۱۳۳۰ تا ۱۵۰۰متر است. دانه‌بندی خاک به‌تدریج درشت‌تر شده و زمین‌ها سنگلاخی می‌شود.

فعالیت

در روی نقشه ناهمواری استان محدودهٔ تقریبی واحد کوهپایه‌ای استان را مشخص کنید.

شکل ۶ــ۱ــ عکس ماهواره‌ای بخشی از دشت قزوین

۳ــ واحد دشت : این قسمت شامل دشت قزوین با وسعت حدود ۴۵۰۰ کیلومتر مربع است. تراکم رسوبات جوان آبرفتی کواترنر (دوران چهارم) که توسط آب‌های جاری در چالهٔ زمین‌ساختی دشت قزوین رسوب نموده و به‌تدریج سبب تشکیل دشتی بسیار حاصل‌خیز شده است.

شیب دشت به‌صورت همگرا از اطراف به سمت جنوب شرق است. و در نهایت آب‌های جاری رودشور را شکل می‌دهند. در قسمت‌های مرکزی دشت به دلیل بالابودن سطح آب‌های زیرزمینی و عملکرد رسوبات تبخیری نظیر نمک، منابع آب و خاک کیفیت خود را از دست داده و سبب کاهش بازدهی زراعی و پراکندگی جمعیت شده است.

فعالیت

با راهنمایی دبیرخود، منشأ تشکیل رسوبات تبخیری در دشت قزوین به‌خصوص نمک را توضیح دهید.

نقش عوامل طبیعی برفعالیت‌های کشاورزی استان

ــ به نظر شما بین عوامل طبیعی در استان و فعالیت‌های کشاورزی ارتباطی وجود دارد؟

ــ تولید محصولات کشاورزی در هر یک از واحدهای ناهمواری استان تابع چه عواملی است؟

بدون شک بخش مهمی از فعالیت‌های اقتصادی انسان متأثر از محیط اطراف است. در استان قزوین بین نوع محصول و سطح زیرکشت آن و شرایط محیط طبیعی، عواملی اجتماعی و اقتصادی ارتباط بسیار نزدیکی وجود دارد.

به شکل نقشهٔ ناهمواری‌های استان دقت کنید دسترسی به منابع آب‌های سطحی و زیرزمینی، گسترش خاک‌های سیلتی و اعتدال نسبی دما سبب توسعهٔ زراعت و کشت غلات و گیاهان علوفه‌ای نظیر ذرت در دشت قزوین شده است.

در حواشی و نواحی کوهپایه‌ای اطراف دشت قزوین با تغییر شیب و پیدایش اراضی تپه‌ای به‌تدریج کشت آبی به دیم و زراعت به باغداری تغییر می‌یابد. روستاهای این مناطق را می‌توان مرزهای گذر از زراعت به باغداری در استان محسوب نمود.

به علت کمبود زمین‌های هموار و شیب زیاد در مناطق کوهستانی، باغداری و دامداری منابع اصلی درآمد روستاییان بوده و زراعت محدود است. در برخی دره‌های پست هرجا که امکان آبیاری اراضی حاشیه‌ای رودخانهٔ شاهرود و شعبات آن وجود دارد، کشت برنج متداول است؛ اراضی هموار اطراف بستر رود به‌طور عمده اختصاص به کشت این محصول دارد.

اختلاف شدید ارتفاع در بین دره‌های پست شاهرود با مناطق و روستاهای بلند منطقهٔ الموت بر روی زمان برداشت محصولات باغی نیز تأثیر فراوانی دارد.

آیا می‌توانید ارتباط بین ارتفاع و زمان برداشت محصولات باغی استان در بخش شمالی استان را توضیح دهید؟

به عنوان مثال، چه تفاوت‌هایی بین برداشت میوه در دو روستای رجایی دشت و خشکه چال وجود دارد؟

فعالیت

با توجه به شرایط آب و هوایی و محیط جغرافیایی در مناطق مختلف استان جدول زیر را تکمیل کنید.

نوع محصول	منطقه جغرافیایی کشت				
	دشت	کوهپایه	دره‌های عمیق کوهستانی	کوهستان	اطراف دریاچهٔ سدّ منجیل
گندم					
زغال اخته					
زیتون					
فندق					
ذرت					
حبوبات					
برنج					
کلزا					
گیلاس					

دامداری

افزایش سریع جمعیت و نیاز روزافزون به فرآورده‌های لبنی، سبب تغییر دامداری‌های سنتی به صنعتی طی دهه‌های اخیر در استان شده است. موقعیت بسیار مطلوب دشت از لحاظ طبیعی و خطوط ارتباطی در کنار بازار فروش بسیار بزرگ (جمعیت میلیونی شهرهای اطراف ونزدیکی به تهران) رشد سریع واحدهای دامداری صنعتی را در دشت قزوین توجیه می‌نماید. این موضوع سبب شده که استان ما امروزه به عنوان یکی از قطب‌های دامداری در کشور مطرح باشد.

درس سوم آب و هوای استان

آب و هوای استان قزوین

عوامل مؤثر در آب و هوای استان به دو دستهٔ محلی و بیرونی تقسیم‌بندی می‌شوند.

۱ــ عوامل محلی : این عوامل شامل عرض جغرافیایی، ارتفاع و جهت چین خوردگی‌ها و غیره است. به‌دلیل گسترش کم استان از نظر عرض جغرافیایی، زاویهٔ تابش خورشید در شمالی‌ترین و جنوبی‌ترین مناطق استان قزوین تفاوت کمی را نشان می‌دهد. بنابراین، مناطق مختلف استان از نظر عرض جغرافیایی و اثر آن بر اقلیم تفاوت چندانی ندارند.

می‌دانیم با افزایش ارتفاع، دما کاهش می‌یابد، در نتیجه هوای روی کوه‌ها و مناطق مرتفع استان نسبت به دشت‌ها و دره‌های پست کوهستانی سردتر می‌باشد.

به نظر شما چرا بارش برف روی قلّه‌های بلند استان زودتر آغاز می‌شود و نیز در بهار دیرتر ذوب می‌شود؟

فعالیت

ــ ارتفاعات و جهت قرارگیری آنها چه نقشی در نوع و میزان بارش دارد؟

ــ با توجه به نقشهٔ ناهمواری استان در کدام دامنهٔ شمالی و جنوبی سیالان و آراسنج رطوبت بیشتری در خاک دیده می‌شود؛ چرا؟

به نقشهٔ هم دمای سالانهٔ استان قزوین دقت کنید. نقش ارتفاع در این نقشه چگونه توجیه می‌شود؟

ــ چرا بیشترین میانگین دمای سالانهٔ استان در اطراف دریاچهٔ سدّ منجیل و بخش طارم سفلی دیده می‌شود؟

ــ چرا دمای سالانهٔ درّه‌های کوهستانی الموت نظیر رازمیان و رجایی دشت با دشت قزوین یکسان می‌باشد؟

بیشتر بدانیم

در دره‌های پست کوهستانی شمال استان (منطقهٔ الموت) در صورت دسترسی به آب فراوان رودخانهٔ شاهرود و شعبات فرعی آن برنج کشت می‌شود. همچنین اختلاف زمانی برداشت محصولات باغی (تا دو ماه) در سطح استان با اختلاف ارتفاع تفسیر می‌شود.

۲ــ عوامل بیرونی : آیا تاکنون به تغییرات ناگهانی عناصر آب و هوایی نظیر درجهٔ حرارت و رطوبت در طی فصول مختلف سال در استان دقت کرده‌اید؟

آیا با خود اندیشیده‌اید که چرا هوا به‌طور ناگهانی و در طی چند روز بسیار سرد یا گرم شده و یا بارندگی اتفاق افتاده است؟

پاسخ این سؤالات را باید در عوامل خارج استان و کشور جست‌وجو کرد. مهم‌ترین عوامل بیرونی که آب و هوای استان قزوین را تحت تأثیر قرار می‌دهند، توده‌های هوایی است که از مناطق مختلف و در فصول مختلف سال وارد استان شده و با توجه به ویژگی‌های خود اثرات متفاوتی را برجای می‌گذارند.

عمده‌ترین این توده‌های هوا عبارت‌اند از :

ــ تودهٔ هوای مرطوب غربی

ــ تودهٔ هوای سرد و خشک شمالی

ــ تودهٔ هوای گرم و خشک جنوبی.

۱ــ تودهٔ هوای مرطوب غربی : بیشترین بارندگی استان در شش ماههٔ سرد سال با اثر گذاری توده‌های هوای مرطوب غربی تأمین می‌شود.

این توده‌های مرطوب در قالب بادهای غربی در فصل سرد سال رطوبت دریای مدیترانه و اقیانوس اطلس را وارد استان می‌کند و سبب بارش برف و باران می‌شود. در نتیجه عمده‌ترین منبع تأمین رطوبت و بارندگی دریای مدیترانه و اقیانوس اطلس می‌باشد. (نمودار آمبروترمیک[1] ایستگاه قزوین گویای ویژگی اقلیمی فوق است)

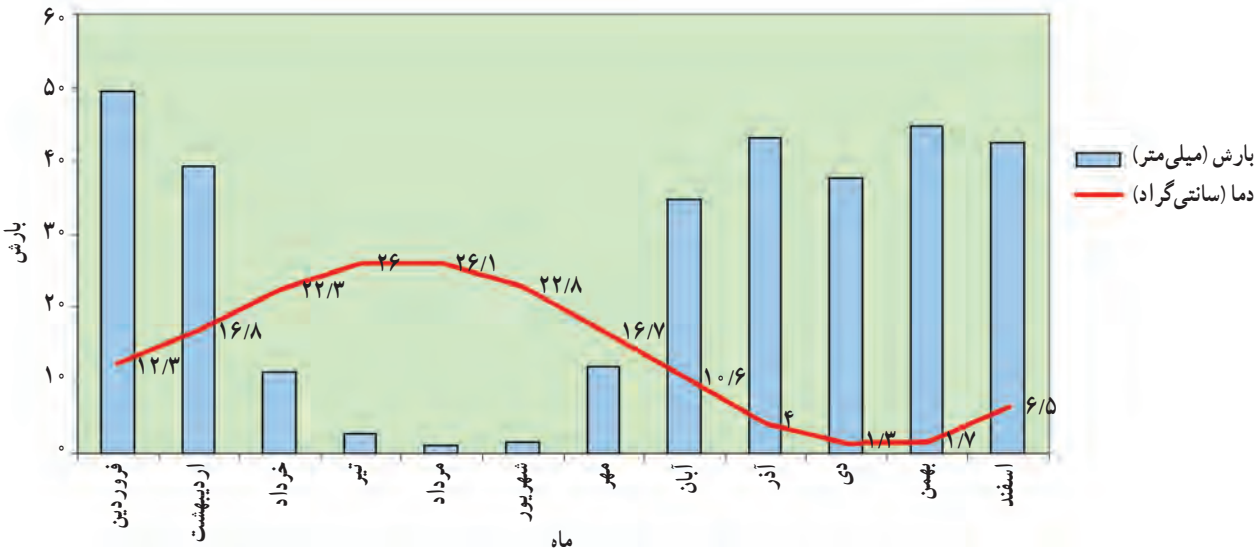

شکل ۷ــ۱ــ نمودار آمبروترمیک ایستگاه قزوین (سال ۱۳۸۸ــ۱۳۵۸)

۱ــ **نمودار آمبروترمیک** : نمایش توأم دما و بارش بر اساس آمارهای ایستگاه هواشناسی

۲ــ تودهٔ هوای سرد و خشک : منشأ این توده هوا نواحی سرد سیبری است و به دلیل سرمای زیاد رطوبت چندانی ندارد و سبب کاهش درجهٔ حرارت می‌شود.

۳ــ تودهٔ هوای گرم وخشک جنوبی : منشأ این تودهٔ هوا بیابان‌های مرکزی ایران و عربستان است. این تودهٔ هوا بسیار گرم و خشک بوده، بیشتر در فصول گرم سال هوای استان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. ورود این توده هوا به‌طور معمول با وزش باد راز همراه بوده و سبب افزایش درجه حرارت و تبخیر می‌شود.

بارش

بر اساس نقشهٔ هم بارش میانگین بارش سالانهٔ استان از ۲۱۰ میلی‌متر در مناطق شرقی تا بیش از ۵۵۰ میلی‌متر در ارتفاعات شمال شرقی متغیر است.

حداکثر بارش استان در دامنه‌های شمال شرقی الموت و با بارش بیش از ۵۵۰ میلی‌متر است. همچنین ارتفاعات

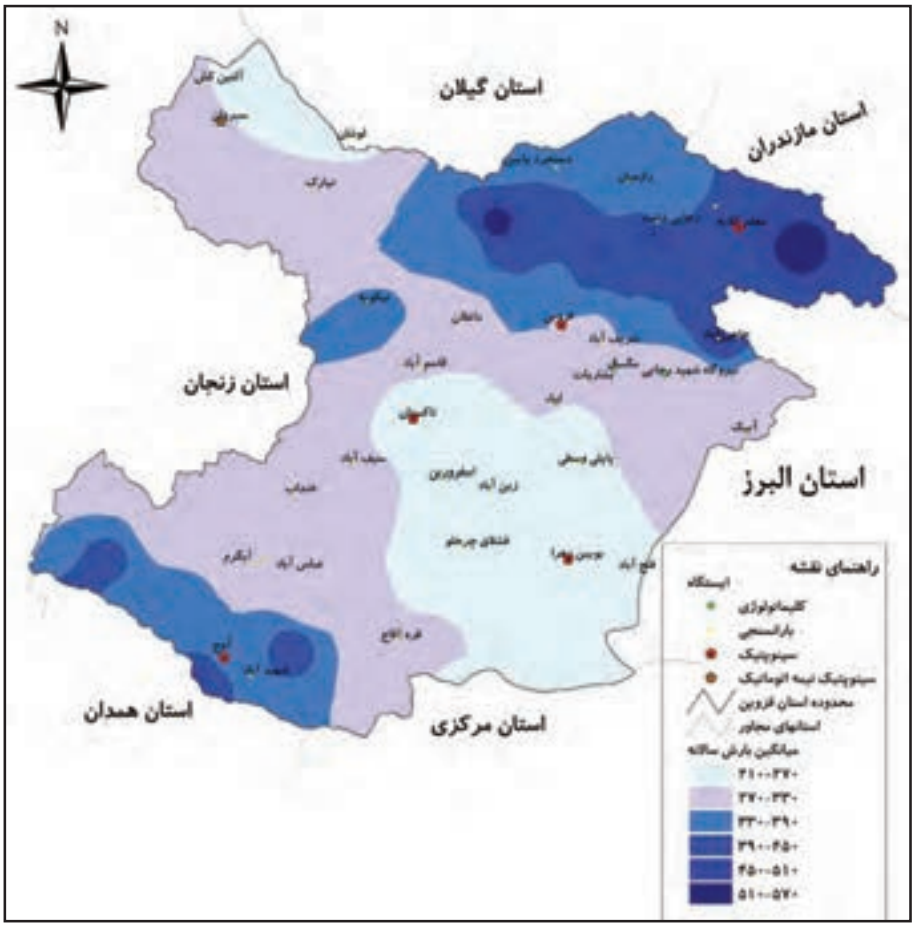

شکل ۸ــ۱ــ نقشهٔ همباران سالانهٔ استان قزوین

آوج (جنوب غرب استان) بیش از ۴۵۰ میلی‌متر بارندگی دارد.

کمینهٔ میزان بارش استان قزوین در مناطق اطراف بوئین زهرا تا بخش‌های جنوبی شهرستان تاکستان با ۲۱۰ تا ۲۳۰ میلی‌متر و نواحی اطراف سدّ منجیل در بخش طارم سفلی با ۲۱۰ میلی‌متر بارندگی می‌باشند.

دما

براساس نقشهٔ هم دمای سالانه، ارتفاعات شمال شرقی و شمالی استان و ارتفاعات آوج در جنوب غرب استان دارای کمینهٔ درجه حرارت و مناطق مرکزی دشت قزوین و اطراف دریاچهٔ سدّ منجیل دارای بیشینهٔ درجه حرارت است. میانگین درجهٔ حرارت سالیانه ایستگاه‌های هواشناسی از دشت به سمت کوهپایه و مناطق کوهستانی به‌تدریج کاهش می‌یابد (به استثنای درهٔ شاهرود که یک اقلیم محلی محسوب می‌شود). بیشینهٔ درجه حرارت ثبت شده در ایستگاه قزوین طی دورهٔ سی ساله ۴۲/۴ درجه در تیرماه و کمینهٔ آن ۱۹/۴ــ درجه در دی ماه بوده است.

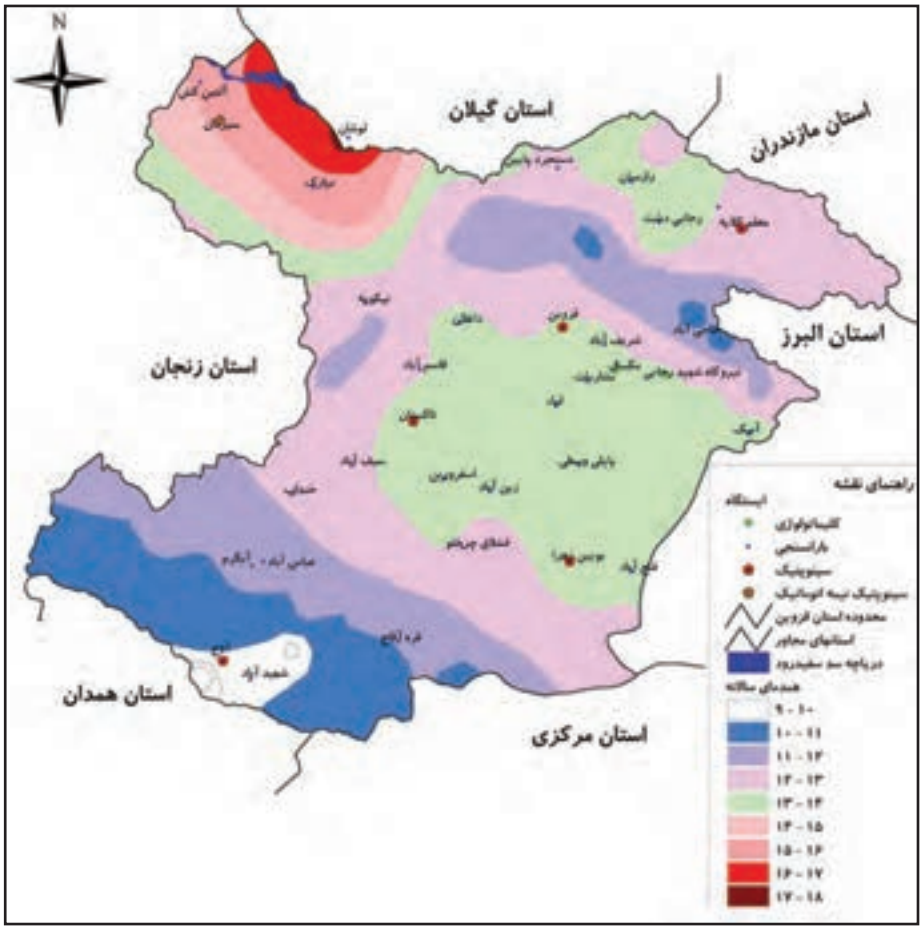

شکل ۹ــ۱ــ نقشهٔ همدمای سالانهٔ استان قزوین

باد

بادهای عمدهٔ استان قزوین عبارت‌اند از : باد مه و باد راز

۱ــ بادمه : شکل‌گیری این باد، نتیجهٔ اختلاف فشار بین کوه‌های شمال غرب استان و گیلان از یک سو (پرفشار) و دشت قزوین (کم فشار) از سوی دیگر است. باد مه بیشتر در فصل بهار و تابستان وارد استان شده و سبب کاهش درجه حرارت و افزایش رطوبت هوا می‌گردد. آیا تا به حال دقت کرده‌اید چرا در برخی از روزهای بهار و تابستان بخشی از دره‌های کوهستانی الموت پوشیده از مه و بخار آب می‌شود، علت این پدیده چیست؟

شکل گیری مه به‌صورت متناوب در بخش‌هایی از دره شاهرود از نظر اقلیمی با وزش این باد توجیه می‌شود.

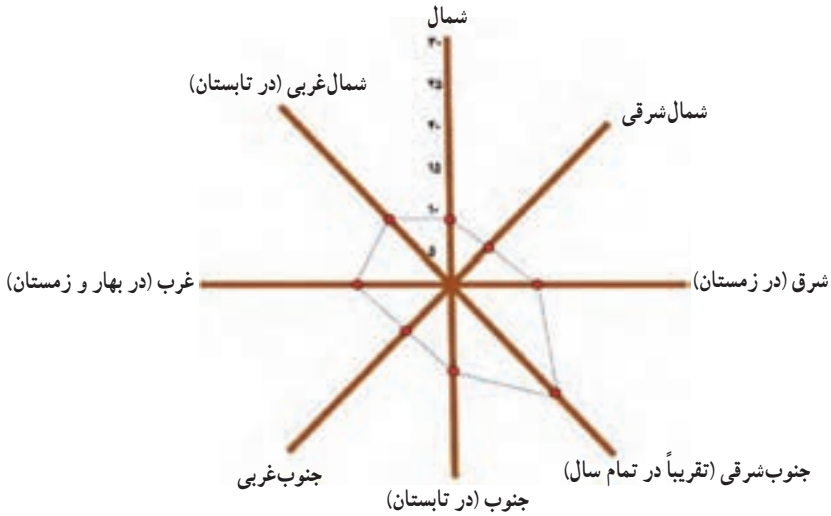

شکل ۱۰ــ۱ــ گلباد هشت سالهٔ ایستگاه قزوین

۲ــ باد راز (شره) : این باد از سمت جنوب و جنوب شرقی وارد استان قزوین می‌شود. با توجه به فصل و جهت وزش آن‌که بیشتر در بهار و تابستان صورت می‌گیرد، بسیار گرم و خشک بوده، وزش آن سبب افزایش ناگهانی درجه حرارت خواهد شد.

همزمان با وزش این باد معمولاً بیشینهٔ درجه حرارت در ایستگاه‌های هواشناسی (خصوصاً دشت قزوین) به ثبت می‌رسد. وزش این باد از مناطق بیابانی داخلی کشور جا به‌جایی ذرات گرد و غبار و افزایش آلودگی هوا را به دنبال خواهد داشت.

وزش باد راز در فصل سرد سال منجر به گرمی و صعود هوا شده، شرایط را برای بارش فراهم می‌کند.

فعالیت

نقطه‌ای در شمال شهر قزوین در ارتفاع ۱۳۰۰متری واقع شده و دمای ۳۲ درجه در تیرماه ثبت شده است. دمای تقریبی و همزمان روی قلهٔ سیالان را محاسبه نمایید. دقت کنید میزان کاهش دما در هر ۱۰۰۰متر در حدود ۶ درجه می‌باشد.

بیشتر بدانیم

آیا می‌دانید مرتفع‌ترین ایستگاه هواشناسی استان (باران سنجی) ایستگاه شهید آباد آوج در ارتفاع ۲۰۹۹ متری است.

بنابراین، کمینهٔ دمای سالانهٔ استان نیز روی نقشهٔ هم دمای سالانه، منطقه آوج است.

این نقشه با توجه به اطلاعات و آمار ایستگاه‌های هواشناسی فعلی ترسیم شده است.

بدون شک می‌توان گفت کمینهٔ دمای استان مربوط به ارتفاعات بسیار بلند منطقهٔ الموت (سیالان) و سایر قلل بلند است. اما به دلیل عدم وجود ایستگاه‌های هواشناسی درجهٔ حرارت و بارش دقیق این نواحی ثبت نمی‌شود و فاقد اطلاعات‌اند.

درس چهارم منابع طبیعی استان

منابع طبیعی بستر حیات و توسعهٔ پایدار

استفادهٔ بهینه از منابع طبیعی و حفظ آب و خاک و پوشش گیاهی، یکی از اساسی‌ترین اقدامات برای رسیدن به توسعهٔ پایدار است.

در کنار همگونی برنامه‌های توسعهٔ اقتصادی با این منابع، اشاعهٔ فرهنگ حفظ منابع طبیعی و اخلاق زیست محیطی و جلب مشارکت مردم در این زمینه از ضروریات دنیای امروز به شمار می‌رود.

آیا می‌توانید چند نمونه از منابع طبیعی شاخص استان خود را در دو عرصهٔ زیستی و غیر زیستی نام ببرید؟

منابع آب

به نقشهٔ صفحه بعد دقت کنید؛ شبکه آب‌های استان به چند حوضهٔ جداگانه تقسیم می‌شوند؟ آیا می‌توانید چگونگی جدایی حوضه‌های آبگیر را توضیح دهید؟

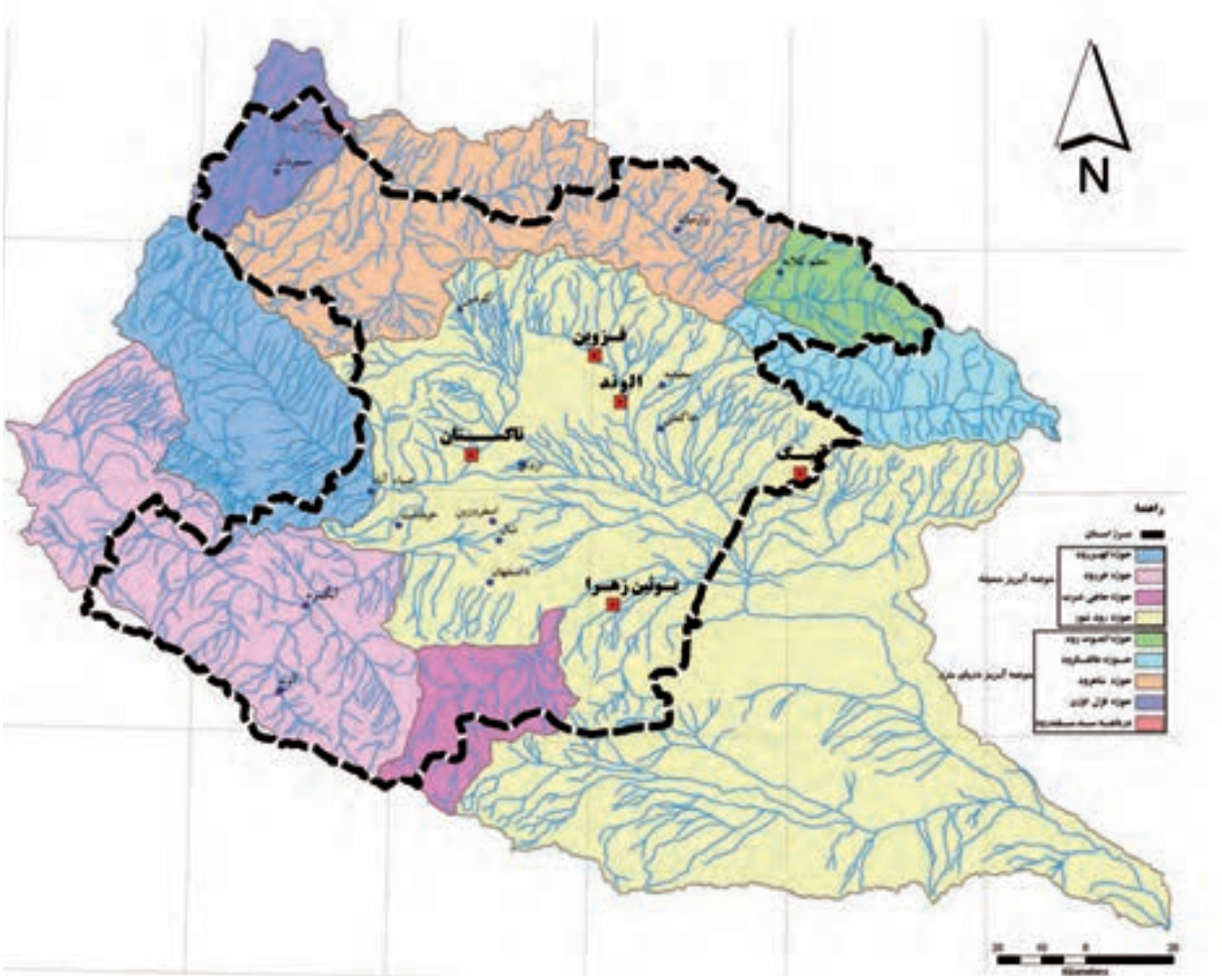

شکل ۱۱ــ۱ــ نقشهٔ حوضه‌های آبریز استان قزوین

با توجه به شرایط توپوگرافی و میزان بارش، استان قزوین به دو حوضهٔ جداگانه تقسیم می‌شود.

۱ــ حوضهٔ آبریز رودخانهٔ شاهرود

این حوضهٔ (الموت) در شمال استان واقع شده و منطقه‌ای کاملاً کوهستانی را شامل می‌شود. شیب دامنه‌ها در حوضهٔ رود شاهرود بسیار تند بوده و به علت کوهستانی بودن منطقه و بارش فراوان آن پرآب‌ترین حوضهٔ آبگیر استان را تشکیل می‌دهد.

شاهرود از دو شاخهٔ اصلی طالقان رود و الموت رود تشکیل می‌شود. این دو شاخه در غرب روستای شیرکوه (دوآب) به یکدیگر متصل شده و با نام شاهرود، موازی ارتفاعات البرز به سمت غرب جریان می‌یابد. میزان آب‌دهی شاهرود در رجایی دشت ۴۸۲/۵ میلیون مترمکعب برآورد شده است (سال آبی ۸۵ــ۸۴) این رودخانه پس از طی ۱۶۰کیلومتر در لوشان وارد دریاچهٔ سدّ منجیل می‌شود.

* علی رغم وسعت کم حوضه (۳۰ درصد استان)حجم آب آن زیاد است، اما در حال حاضر میزان مصرف آب این رود بسیار اندک است. چرا؟

فعالیت

با توجه به شکل برش مقطع زمین‌شناسی استان و نقشهٔ شبکه آب‌های استان به‌نظر شما آیا امکان احداث سدّ مخزنی بر روی شاهرود در محدودهٔ رجایی دشت تا رازمیان وجود دارد؟ توضیح دهید.

۲ــ حوضهٔ آبگیر رودشور

حوضهٔ آبگیر رود شور؛ وسیع‌ترین حوضهٔ آبریز استان است که تمامی دشت قزوین و بخش زیادی از نواحی کوهستانی جنوبی استان را در بر می‌گیرد.

مهم‌ترین رودهای این حوضه، ابهر رود، حاجی عرب، کلنجین رود و خر رود (خرّه رود) می‌باشد. علی‌رغم اینکه حوضهٔ رود شور ۷۰ درصد مساحت استان را شامل می‌شود، درصد بسیار کمی از آب‌های سطحی استان را به خود اختصاص داده است.

میزان آب‌دهی خر رود در پل شاه عباسی حدود ۱۲میلیون مترمکعب در سال برآورد شده است (سال آبی ۸۵ــ۸۴) این رقم تنها ۲/۵ درصد آب‌دهی شاهرود در رجایی دشت است. بنابراین، حوضهٔ رود شور علی‌رغم وسعت بسیار زیاد از نظر منابع آب بسیار فقیر است. کمبود منابع آب ناشی از بارش کم، تبخیر شدید و فراوانی رسوبات تبخیری دوران سوم نظیر نمک، سبب شده که استفاده از آب‌های سطحی و زیرزمینی در این حوضه با مشکلات فراوانی همراه باشد.

رودهای فوق پس از اتصال با نام رود شور به دریاچه مَسیلهٔ قم منتهی می‌شود.

رشد سریع صنعت در دشت قزوین به‌همراه تمرکز زیاد جمعیت در نواحی کوهپایه‌ای و کمبود منابع آب مورد نیازکشاورزی سبب شد تا در دههٔ ۱۳۴۰ بخشی از آب‌های حوضهٔ شاهرود از طریق رودخانهٔ طالقان به دشت قزوین منتقل شود. برای انجام این طرح مهم مراحل زیر اجرا شده است :

۱ــ احداث تونل انحراف آب به طول ۹/۱ کیلومتر در شمال آبیک

۲ــ ساخت سدّ انحرافی سنگ بن بر روی رودخانه طالقان و سدّ زیاران در ابتدای دشت قزوین

۳ــ احداث شبکهٔ کانال‌های آبرسانی به طول ۱۲۰۰ کیلومتر در دشت قزوین.

با بهره‌برداری از این طرح در سال ۱۳۵۶ و انتقال حداکثر ۳۰ مترمکعب در ثانیه آب به دشت قزوین، بیش از ۷۰۰۰۰ هکتار از اراضی، زیر کشت رفت که منجر به تحول بسیار مهم در کشاورزی استان قزوین شد.

پس از احداث و بهره‌برداری از سدّ مخزنی طالقان در سال ۱۳۸۵ و ساخت تأسیسات تصفیه و انتقال آب به سمت تهران به مقدار پنج مترمکعب در ثانیه آب انتقالی به دشت قزوین به ۲۵مترمکعب در ثانیه کاهش یافت.

شکل ۱۲ــ ۱ــشبکهٔ آبیاری دشت قزوین

شکل ۱۳ــ۱ــ سدّ طالقان

جدول ۲ــ۱ــ مشخصات سدّهای طرح آبیاری دشت قزوین

عنوان	سال بهره‌برداری	حجم مخزن مترمکعب	ارتفاع سد از بستر رود ــ متر	نوع	وضعیت
سدّ مخزنی طالقان	۱۳۸۵	۴۲۰میلیون	۱۰۱	خاکی	فعال
سدّانحرافی سنگ بن	۱۳۵۳	ــ	۱۰/۱	بتنی شناور	مدفون در دریاچهٔ سدّ طالقان
سدّانحرافی زیاران	۱۳۵۶	۲۲۵۰۰۰	۲۵/۵	بتنی وزنی	فعال

شکل ۱۴ــ۱ــ عکس ماهواره‌ای سدّ طالقان

جدول ۳ــ۱ــ مشخصات کانال‌های آبیاری دشت قزوین

عنوان	طول به کیلومتر	حداکثر آب‌دهی مترمکعب در ثانیه	حداقل آب‌دهی مترمکعب در ثانیه
کانال اصلی (درجه۱)	۹۴	۳۰	۳
کانال درجه۲	۲۱۷	۷/۵	۱
کانال درجه۳	۲۷۰	۱	۰/۱۷
کانال درجه۴	۵۴۰	۰/۳۴	۰/۱۷

رشد سریع جمعیت استان طی دهه‌های اخیر و کمبود آب‌های سطحی به‌خصوص در دشت قزوین سبب برداشت بی‌رویه از آب‌های زیرزمینی و افت سطح این آب‌ها شده است.

نمودار افت دراز مدت آب‌های زیرزمینی از سال ۱۳۴۳ تا ۱۳۸۱ نشان دهندهٔ کاهش متوالی سطح آب در دشت قزوین بوده به نحوی که طی این مدت بیش از ۱۶ متر سطح آب‌های زیرزمینی افت داشته است.

تعداد چاه‌های حفر شده در محدوده دشت قزوین و نواحی کوهپایه‌ای از ۳۲حلقه، در سال ۱۳۴۰ به بیش از ۵۸۰۰ حلقه در سال ۱۳۸۰ رسیده است.

فعالیت

ــ آیا می‌توانید بگویید روند افت سطح آب‌های زیرزمینی در دشت قزوین چه مشکلاتی را در آینده ایجاد خواهد نمود؟

ــ با توجه به مصرف بسیار بالای منابع آب، در بخش کشاورزی استان (حدود ۹۰درصد) چه راه حل‌هایی برای کاهش مقدار مصرف پیشنهاد می‌کنید؟

بیشتر بدانیم

بر اساس آمار موجود متوسط آب‌دهی رودخانه‌های استان، با احتساب آب ورودی از رود طالقان به دشت قزوین، بیش از۱/۵میلیارد مترمکعب در سال برآورد شده است.

در سال۱۳۸۰ از تعداد ۵۸۰۰ حلقه چاه‌های عمیق، نیمه عمیق و دستی در استان ما ۱/۳میلیارد مترمکعب آب برداشت شده است. همچنین بخش کشاورزی استان حدود ۱/۵میلیارد مترمکعب و بخش صنعت ۵۰ میلیون مترمکعب از منابع آب استان را مصرف کرده است.

برداشت سالیانه از آب‌های زیرزمینی در سال۱۳۸۵، در حوضهٔ رودشور از طریق چاه، قنات و چشمه، معادل ۱/۸میلیارد مترمکعب محاسبه شده است.با توجه به ورودی منابع آب، دشت قزوین در حال حاضر با کاهش سطح ایستابی آب‌های زیرزمینی مواجه بوده و یکی از دشت‌های ممنوعهٔ کشور در زمینهٔ برداشت ازمنابع آب زیرزمینی محسوب می‌شود.

خاک

زیربنای توسعه

خاک یکی از منابع ارزشمند طبیعت و بستر موجودات زنده خشکی است. خاک علاوه بر آنکه تأمین‌کنندهٔ غذای بشر است، پالایشگاه گیاه نیز هست.

در استان ما با توجه به موقعیت جغرافیایی و شرایط طبیعی و نوع سازند زمین‌شناسی انواعی از خاک‌ها وجود دارد که برخی از آنها برای زراعت، باغداری و نیز مراتع و برخی دیگر به علت اهمیت کم‌زیستی برای احداث واحدهای صنعتی و نیز به‌عنوان مواد اولیهٔ صنایع مناسب‌اند.

* نمونه‌هایی از کاربرد خاک‌های صنعتی استان در صنایع را نام ببرید.

انواع خاک‌های استان را به‌صورت زیر می‌توان طبقه‌بندی کرد :

۱ــ خاک‌های ناحیهٔ کوهستانی : این خاک‌ها در اراضی دامنهٔ کوه‌ها با شیب نسبتاً زیاد پراکنده شده‌اند و از سنگ‌های آهکی و آذرین بیرونی و دگرگونی با عمق کم تشکیل شده‌اند. و بیشتر در نواحی شمال، غرب و جنوب استان گسترش یافته‌اند.

۲ــ خاک‌های ناحیهٔ کوهپایه‌ای : این نوع خاک‌ها از مواد آهکی و سنگریزه به‌وجود آمده و نسبتاً عمیق‌اند و در حاشیهٔ شمال و غرب دشت قزوین دیده می‌شوند.

۳ــ خاک‌های نواحی هموار دشت : این خاک از آبرفت‌های ریزدانه با رسوب‌گذاری رودهای شمالی دشت قزوین و خر رود به وجود آمده است. این نوع خاک عمیق با بافت ریز، از مستعدترین اراضی کشاورزی استان محسوب می‌شود و با نام دشت سیلتی قزوین به صورت نعلی شکل، دشت را در بر گرفته‌اند.

۴ــ خاک‌های شور و قلیایی : این نوع خاک‌های عمیق دارای بافت سنگین است و شوری و درجهٔ قلیایی بالایی دارد و در اراضی کم شیب و به‌طور عمده در انتهای حوضهٔ سفلی رودخانهٔ خر رود و در جنوب شرق استان در محدوده‌ای به نام باتلاق نمکزار مشاهده می‌شود.

مشکلات خاک در استان

در حال حاضر عوامل مختلفی بر خاک‌های استان تأثیر نامطلوب و مخرّب دارد که باعث آلودگی و فرسایش می‌شود. برخی از این عوامل طبیعی است (مانند : بارندگی‌های شدید، ساختار زمین، شیب و ...) و برخی دیگر غیرطبیعی است و در شکل‌گیری و تشدید آن انسان دخالت مستقیم و غیرمستقیم دارد که عبارت‌اند از :

ــ رشد فزایندهٔ جمعیت و تبدیل اراضی مستعد کشاورزی به ساخت و سازهای شهری
ــ برداشت خاک توسط کوره‌های آجرپزی
ــ دستکاری توپوگرافیکی و مرفولوژیکی از طریق احداث راه‌های ارتباطی
ــ بهره‌برداری از معادن بدون رعایت ملاحظات زیست محیطی
ــ استفادهٔ غیراصولی در بهره برداری از منابع آب‌های سطحی
ــ بهره‌برداری بی‌رویه از مراتع
ــ دیم کاری‌های غیرمجاز در زمین‌های مرتعی
ــ مصرف انواع کود و سموم دفع آفات نباتی
ــ تخلیهٔ پسماندهای صنعتی و انباشت فلزات سنگین در خاک
ــ زباله و پسماندهای شهری و خانگی.

کلیهٔ عوامل بالا سبب شده است سالانه به‌طور متوسط فرسایش خاک در استان حدود ۲۵ تن در هر هکتار باشد.

شکل ۱۵ــ۱ــ فرسایش خاک در استان قزوین

فعالیت

ــ تأثیر بهره‌برداری از معادن بر روی خاک ومنابع طبیعی را توضیح دهید.
ــ درمورد مشکلات خاک استان با توجه به درس، با دوستان خود گفت‌وگو کرده و راهکارهای پیشنهادی خود را جهت حفظ محیط و بهره‌برداری از خاک‌های استان با ترسیم یک جدول بنویسید.
ــ از تبعات زیست محیطی و اقتصادی فرسایش خاک چند نمونه ذکر کنید.

پوشش گیاهی

اشکال متنوع ناهمواری و شرایط مختلف آب و هوایی و خاک موجب شکل‌گیری انواع پوشش گیاهی در استان شده است که می‌توان آن را به دو بخش عمدهٔ جنگل و مرتع تقسیم کرد.

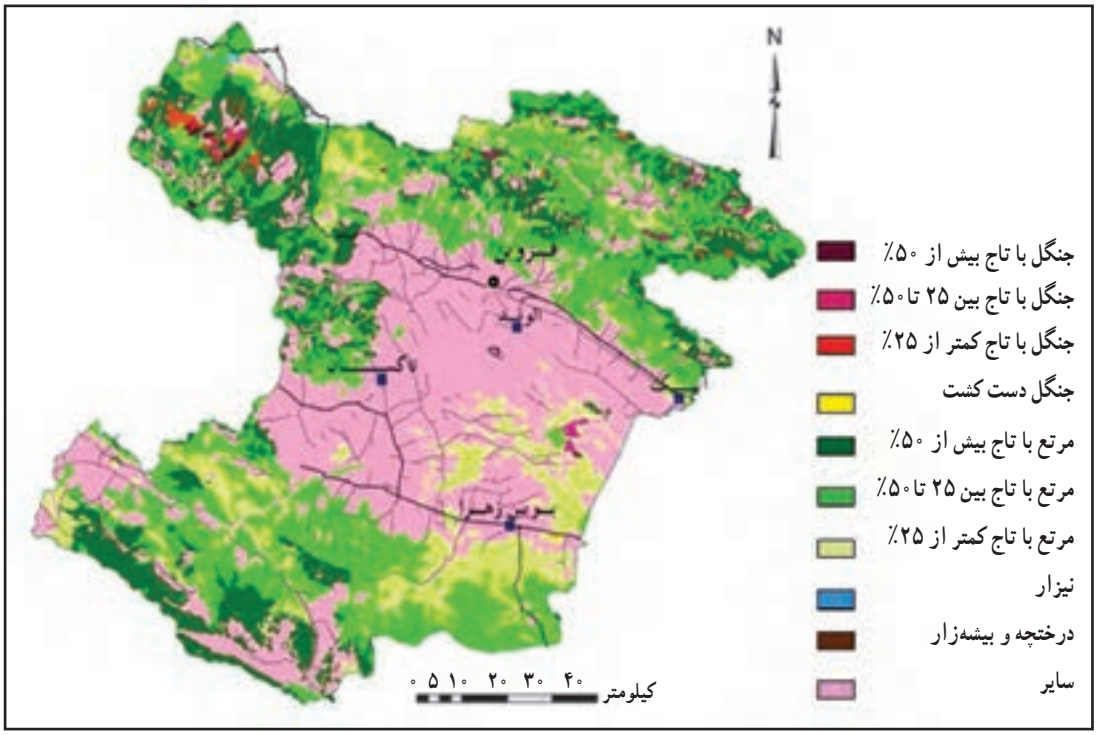

شکل ۱۶ــ۱ــ نقشهٔ پوشش گیاهی استان

جنگل

مساحت کل جنگل‌های استان حدود ۲۸۰۰۰هکتار برآورد شده است که شامل جنگل انبوه، نیمه انبوه و تنک و دست کاشت است.

ــ آیا می توانید بگویید پوشش جنگلی چند درصد از مساحت کل استان را تشکیل می‌دهد؟

عمده‌ترین عرصه‌های جنگلی در مناطق کوهستانی شمال، شمال شرقی و شمال غربی به‌صورت توده‌های انبوه و نیمه انبوه از درختان ارس (سرو کوهی)، بلوط و بنه (پسته وحشی) دیده می‌شود.

شش تیپ غالب در جنگل‌های استان به شرح زیر وجود دارد که از میان آنها گونه‌های جنگلی بلوط، ارس و تاغ از اهمیت قابل ملاحظه‌ای برخوردار است.

۱ــ جنگل بلوط : این جنگل با مساحت ۷۵۰۰ هکتار بزرگترین گونه جنگلی استان محسوب می‌شود که اغلب در بخش طارم سفلی دیده می‌شود و گونه‌هایی نظیر افرا، ازگیل، آلبالو و زالزالک در کنار آنها دیده می‌شود.

شکل ۱۷ــ۱ــ جنگل بلوط در حسین آباد طارم سفلی

۲ــ جنگل ارس : این گونه با مساحت ۵۱۰۰ هکتار در ارتفاعات مرزی با استان‌های گیلان و مازندران در بخش‌های الموت غربی و الموت شرقی و برخی از مناطق طارم دیده می‌شود. مهم‌ترین گونه‌های همراه آن سیب، انار و گلابی جنگلی است.

شکل ۱۸ــ۱ــ جنگل ارس مصطفی لو

۳ــ جنگل تاغ : این جنگل‌ها در شوره‌زارهای دشت قزوین، در شرق شهرستان بوئین زهرا و بخش‌های جنوبی آبیک به‌صورت توده‌های نسبتاً متراکمی با مساحت حدود ۲۴۰۰ هکتار وجود دارد.

شکل ۱۹ــ۱ــ جنگل تاغ در فتح‌آباد بوئین زهرا

۴ــ جنگل بادام : این جنگل با وسعت ۹۴۰ هکتار در مناطق شمالی استان در بخش‌های الموت غربی و طارم سفلی وجود دارد.

۵ــ بنه (پستهٔ وحشی) : در بخش‌های مرکزی شهرستان قزوین با مساحت حدود ۲۷۰ هکتار جنگل بنه وجود دارد.

۶ــ جنگل سیاه تلو (نوعی درختچه تیغ‌دار) : در الموت شرقی در محدوده‌ای با وسعت ۷۳۰ هکتار انبوهی از این جنگل وجود دارد.

جنگل‌های دست کاشت (پارک‌های جنگلی) : در بوستان هزار هکتاری باراجین واقع در شمال شهر قزوین (با گونه‌های سرو نقره‌ای، آسماندار، اقاقیا و...) و حاشیهٔ راه‌های ارتباطی قزوین ــ تاکستان، قزوین ــ زنجان و آزاد راه تهران و منطقهٔ فتح‌آباد بوئین‌زهرا این جنگل‌ها ایجاد شده‌اند.

هدف از ایجاد این پارک‌های جنگلی :

ــ جلوگیری از فرسایش خاک

شکل ۲۰ــ۱ــ جنگل دست کاشت در تاکستان

ــ کاهش اثرات تخریبی باد و برف و کولاک در جاده‌ها

ــ کاهش آلودگی‌های صنعتی

ــ ایجاد مناظر زیبا جهت گذران اوقات فراغت شهروندان

عمده‌ترین دلایل تخریب جنگل‌های استان عبارت‌اند از :

۱ــ وابستگی برخی از روستاییان به چوب درختان جنگلی جهت تهیهٔ هیزم (به‌خصوص در دو گونهٔ ارس و بلوط)

۲ــ تغییر کاربری اراضی جنگلی به زراعی

۳ــ وقوع حریق در جنگل‌های استان به‌خصوص در فصل گرم به علت خشکی و حرارت زیاد

۴ــ وجود آفات و بیماری‌های انگلی درختی

۵ــ ورود دام به عرصه‌های جنگلی که موجب از بین رفتن نهال‌ها می‌شود.

مراتع

ــ با توجه به آنچه که در کتاب جغرافیای (۱) خوانده‌اید، تعریفی از مرتع به کلاس ارائه دهید.

در حال حاضر، وسعت مراتع استان حدود ۸۵۰۰۰۰ هکتار است که گونه‌های غالب آن شامل درمنه، خارشتر، علف شور، گون، اسفناج وحشی، بومادران، بابونه و ... است (شکل ۲۳ــ۱).

شکل ۲۱ــ۱ــ مرتع در بوئین زهرا

با دقت در نمودار شمارهٔ ۲۲ــ۱ــ بگویید بیشتر مراتع استان از چه نوعی است؟

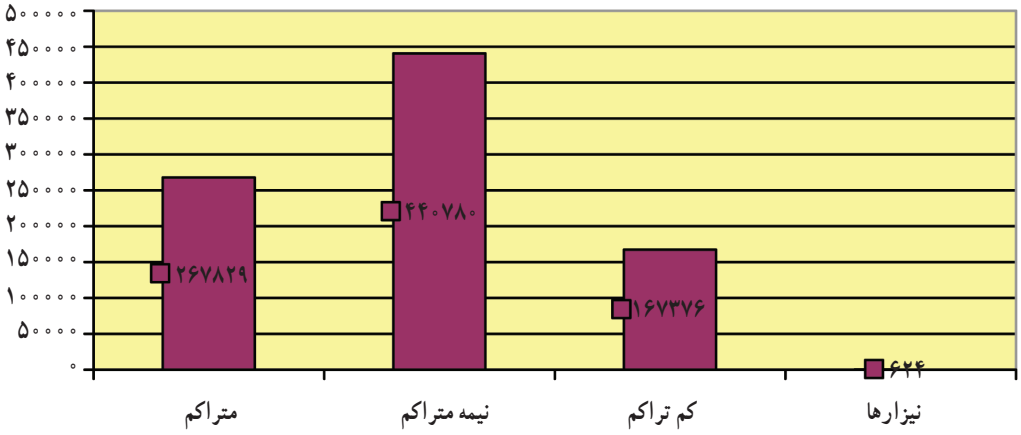

شکل ۲۲ــ۱ــ نوع مراتع در استان

شکل ۲۳ــ۱ــ نمونه‌های گیاهان مرتعی استان

مراتع را بر اساس تولید علوفهٔ خشک در سال، به سه گروه خوب، متوسط و ضعیف تقسیم می‌کنند.

مراتع خوب و متراکم استان عمدتاً در ارتفاعات شمالی و مناطق کوهستانی آوج قرار دارند. مراتع متوسط و نیمه متراکم که بیشترین وسعت استان را به خود اختصاص داده است، همانند کمربندی در مرز بین زمین‌های زراعی دشت قزوین و مراتع خوب قرار دارد.

مراتع فقیر اغلب در مناطق شرقی و در حاشیهٔ اراضی بیابانی فتح‌آباد بوئین زهرا و مناطقی که به اراضی زراعی و صنعتی اختصاص یافته‌اند واقع شده است.

ــ آیا می‌توانید چند نمونه از اهمیت و فواید مراتع استان را نام ببرید؟

تنگناهای مراتع استان

۱ــ وجود خاک‌های شور و بیابانی در قسمت جنوب شرقی که سبب ایجاد مراتع ضعیف می‌شود.

۲ــ تغییر کاربری اراضی مرتعی به صنعت و کشاورزی

۳ــ آفات و بیماری‌های مختلف در مراتع (مانند حملهٔ ملخ‌ها و ...)

۴ــ بروز آتش‌سوزی به‌خصوص در فصل خشک

۵ــ برداشت غیراصولی و بی‌رویه از معادن

۶ــ توجه نکردن به ویژگی‌های زیست محیطی در احداث راه‌های ارتباطی

۷ــ بروز خشکسالی‌های مکرر

راهکارهایی جهت اصلاح و احیاء مراتع در استان

۱ــ تبدیل دیم‌زارهای کم بازده به عرصه‌های مرتعی

۲ــ اصلاح مراتع از طریق عملیات بذرپاشی، بوته کاری، کپه کاری و ...

۳ــ تنظیم برنامهٔ چَرا در هر سال متناسب با وضعیت مراتع در نواحی مختلف استان (از قبیل زمان ورود و خروج دام، تعداد دام، نحوهٔ چَرا و ...)

۴ــ حذف گونه‌های نامرغوب و مزاحم

۵ــ اصلاح مراتع از طریق عملیات مکانیکی نظیر ایجاد چاله و پخش آب و ذخیرهٔ نزولات جوّی.

نکته :

به‌منظور تحقق موارد یاد شده مطالعات و انجام طرح‌های آمایش سرزمین در دو سطح منطقه‌ای و محلی ضروری است.

جدول ۴ــ۱ــ وسعت مراتع استان به تفکیک شهرستان‌ها

نام شهرستان	وسعت مراتع (هکتار)
قزوین	۳۶۰۵۸۱
بوئین زهرا	۳۲۳۸۶۳
البرز	۱۰۲۸۶
تاکستان	۱۰۸۸۴۹
آبیک	۴۹۹۰۶

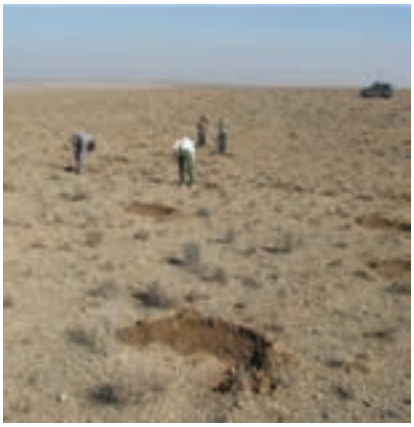

شکل ۲۴ــ۱ــ راه‌های اصلاح مراتع

بیابان‌ها

۲۷ خرداد روز جهانی بیابان‌زدایی

سطح بیابان‌های استان حدود ۲۹۰۰۰ هکتار برآورد شده که حدود ۶۰۰۰ هکتار در محدودهٔ منجیل و ۲۳۰۰۰ هکتار در محدودهٔ شهرستان بوئین زهرا واقع شده است.

برخی از عوامل مؤثر در بیابان‌زایی استان عبارت‌اند از :

عوامل طبیعی

- کمبود بارندگی و تبخیر و تعرّق زیاد و وزش بادهای تند
- انتقال آب‌های بالادست به اراضی پست و باتلاقی شدن منطقه
- انتقال نمک از عمق به سطح (کویرزایی)
- فرسایش و رسوب در مناطق بالادست حوضهٔ رودها
- شرایط زمین‌شناسی و وجود خاک‌های شور و قلیایی
- بروز خشکسالی‌های پی‌درپی

عوامل انسانی

- تخریب منابع خاک
- تخریب پوشش گیاهی
- استفادهٔ بی‌رویه از آب‌های زیرزمینی
- رشد تکنولوژی

ــ آیا می‌توانید برای هر یک از موارد بالا مثالی بیاورید؟

منطقهٔ بیابانی (تپه‌های ماسه‌ای روان) حاشیهٔ دریاچهٔ سدّ منجیل :

این محدودهٔ بیابانی دارای مشکلات زیر می‌باشد :

ــ سطح وسیع حوضه و قرار داشتن آن در محدودهٔ چند استان

ــ عدم دسترسی به بستر سد

ــ عدم احداث سدهای رسوب‌گیر

ــ نوسان شدید آب ورودی و حجم زیاد رسوبات ریزدانه

ــ وجود باد شدید که باعث عدم استقرار نهال‌ها، تبخیر شدید و نوسان شدید رطوبت خاک می‌شود.

ازجمله فعالیت‌های اجرایی در این منطقه جهت بیابان‌زدایی، احداث بادشکن زنده با گونه‌های تاغ، گز، قره داغ و صنوبر و نیز احداث دیوارهای سنگی است.

شکل ۲۵ــ۱ــ ماسه‌های روان اطراف سدّ منجیل

منطقهٔ بیابانی واقع در محدودهٔ شهرستان بوئین زهرا

شوره‌زار مرکزی قزوین، زیست بومی ویژه است. شوری خاک در انتهای آن حدود ده برابر شوری دریای خزر و ۷ تا ۸ برابر شوری آب خلیج فارس است.

برخی از دلایل این شوری را می‌توان در موارد زیر یافت :

ــ کاهش سطح آب‌های زیرزمینی دشت در ۴۰ سال اخیر تا حدود ۲۸ متر

ــ عدم خروج آب از دشت به‌علت کمی آب رودهای خر رود، حاجی عرب و ابهررود و خارج نشدن نمک از منطقه

ــ به علت گرابن بودن دشت قزوین و جنس رسوبات آن (تناوب شن، ریگ، رس، سیلت) حرکت آب به کندی انجام شده و سبب بالا آمدن سطح آب و باتلاقی و شور شدن آن در جنوب شرق دشت شده است.

در حال حاضر شوری خاک از سمت مرکز شوره‌زار به سوی اطراف در حال پیشروی است.

بی‌تردید به‌منظور حفظ اراضی بالادست و اطراف آن باید از پیشروی شوره‌زار جلوگیری کرد و به این منظور باید تغذیه افزایش و تخلیه کاهش یابد و نیز با کاشت گیاهان مقاوم به شوری، سرعت شور شدن خاک را کاهش داد.

شکل ۲۶ــ۱ــ منطقهٔ بیابانی در اطراف بوئین زهرا و آبیک

فعالیت

یک بازدید علمی از این مناطق بیابانی به‌همراه دبیر خود داشته باشید و ضمن بررسی منطقه از نظر خاک، اقلیم، آب و روابط متقابل انسان و محیط در این نواحی، نتایج مشاهدات خود را به‌صورت گزارش به کلاس ارائه کنید. همچنین می‌توانید ازطریق سایت‌هایی مثل google earth بازدید علمی فوق را به‌صورت مجازی انجام دهید.

برای مطالعه

زیست بوم‌های حفاظت شده استان

امروزه با رشد روزافزون نیازهای بشر برای بهره‌برداری از منابع گوناگون محیط، صیانت از محیط زیست و تنوع زیستی امری حیاتی و اجتناب‌ناپذیر است.

در این راستا سازمان محیط زیست، جهت حفاظت و جلوگیری از تخریب منابع و قابلیت‌های بالقوه موجود در آنها و بهره‌برداری پایدار برای نسل‌های آینده، مناطقی را تحت عنوان مناطق حفاظت شده، شکار و تیراندازی ممنوع مورد حمایت و مدیریت قرار می‌دهد.

۱ــ منطقهٔ حفاظت شده باشگل : این منطقه با قابلیت‌های اکوسیستمی برجسته و منحصر به فرد در مساحتی بالغ بر ۲۵۰۰۰ هکتار در ۸ کیلومتری شمال غرب شهر تاکستان در محدودهٔ دهستان قاقازان از بخش مرکزی شهرستان تاکستان واقع شده است. مهم‌ترین گونه‌های جانوری آن پستاندارانی نظیر گرگ، آهو، قوچ و میش و ...، پرندگانی مانند عقاب طلایی، کبک، هدهد و ... و نیز انواع خزندگان و دوزیستان است.

پوشش گیاهی این منطقهٔ حفاظت شده از نظر فرم رویش، ایرانی ــ تورانی است و تنوع بسیار و از نظر دارویی و ذخیرهٔ ژنتیکی اهمیت خاص دارد (شکل ۲۷ــ۱).

منطقهٔ حفاظت شده باشگل دارای چشم‌اندازهای طبیعی بی‌نظیری از زیستگاه‌های کوهستانی تپه ماهوری و

شکل ۲۷ــ۱ــ گونه‌های جانوری و گیاهی منطقهٔ حفاظت شده باشگل

ادامه شکل ۲۷ــ۱ــ گونه‌های جانوری و گیاهی منطقهٔ حفاظت شده باشگل

دشتی است که در فصول مختلف دیدنی است. رویش یکپارچهٔ شقایق در برخی نواحی منطقه در فصل بهار در کنار اثر باستانی قز قلعه، نشان دهندهٔ قابلیت بالای منطقه در جذب اکوتوریسم (طبیعت گردی) است.

۲ــ منطقهٔ شکار و تیر اندازی ممنوع الموت : این منطقه با وسعت حدود ۱۱۸۰۰۰ هکتار در بخش کوهستانی شمال شرقی شهرستان قزوین واقع شده است و به سبب برخورداری از وسعت کافی و تنوع زیستی موقعیت بوم شناختی ویژه‌ای دارد.

تعداد زیادی از پستانداران (گرگ، روباه، بز کوهی، خرس قهوه‌ای و ...) و پرندگان (کبک، تیهو و عقاب و ...) و خزندگان، دوزیستان و انواع ماهی‌ها (قزل آلای رنگین کمان و اردک ماهی و ...) در این منطقه شناسایی شده‌اند.

مهم‌ترین گونه‌های گیاهی منطقه عبارت‌اند از : ارس، بادام کوهی، زالزالک، زرشک و ...

سیمای طبیعی منطقهٔ الموت با چشم‌اندازهای بسیار متنوع، موقعیت مناسبی را برای جلب گردشگر فراهم کرده است.

دریاچهٔ اوان و قلعهٔ تاریخی در این منطقه، سالانه پذیرای تعداد زیادی از علاقه مندان به طبیعت و جلوه‌های

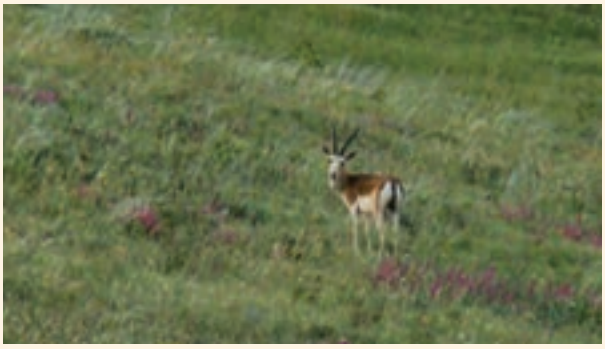

شکل ۲۸ــ۱ــ گونه‌های جانوری منطقهٔ شکار تیراندازی ممنوع الموت

باستان‌شناسی است.

۳ــ منطقهٔ شکار و تیراندازی ممنوع طارم سفلی : از مناطق اکوسیستمی برجسته در استان قزوین، منطقهٔ کوهستانی طارم سفلی است که با وسعت تقریبی ۴۷۰۰۰ هکتار در شمال غرب شهرستان قزوین و هم مرز با استان‌های گیلان و زنجان قرار دارد؛ طارم سفلی با داشتن تعداد زیادی از انواع پرندگان (کبک، تیهو و عقاب طلایی و ...) و پستانداران (پلنگ، خرس قهوه‌ای و...) و خزندگان و دوزیستان (مار آتشی، یله مار و ...) و گونه‌های آبزی و ماهی‌ها (کولی، سیاه ماهی و ...) زیستگاه مناسب جهت زیست جانوران به شمار می‌رود.

مهم‌ترین گونه‌های گیاهی آن را می‌توان جنگل‌های بلوط و ارس و ... را نام برد.

منطقهٔ طارم سفلی با برخورداری از شرایط آب و هوایی مطلوب و وجود دره‌های عمیق و چشم‌اندازهای جنگلی و نیز وجود قلاع تاریخی از قابلیت توریستی بالایی برخوردار است که متأسفانه ناشناخته باقی‌مانده است.

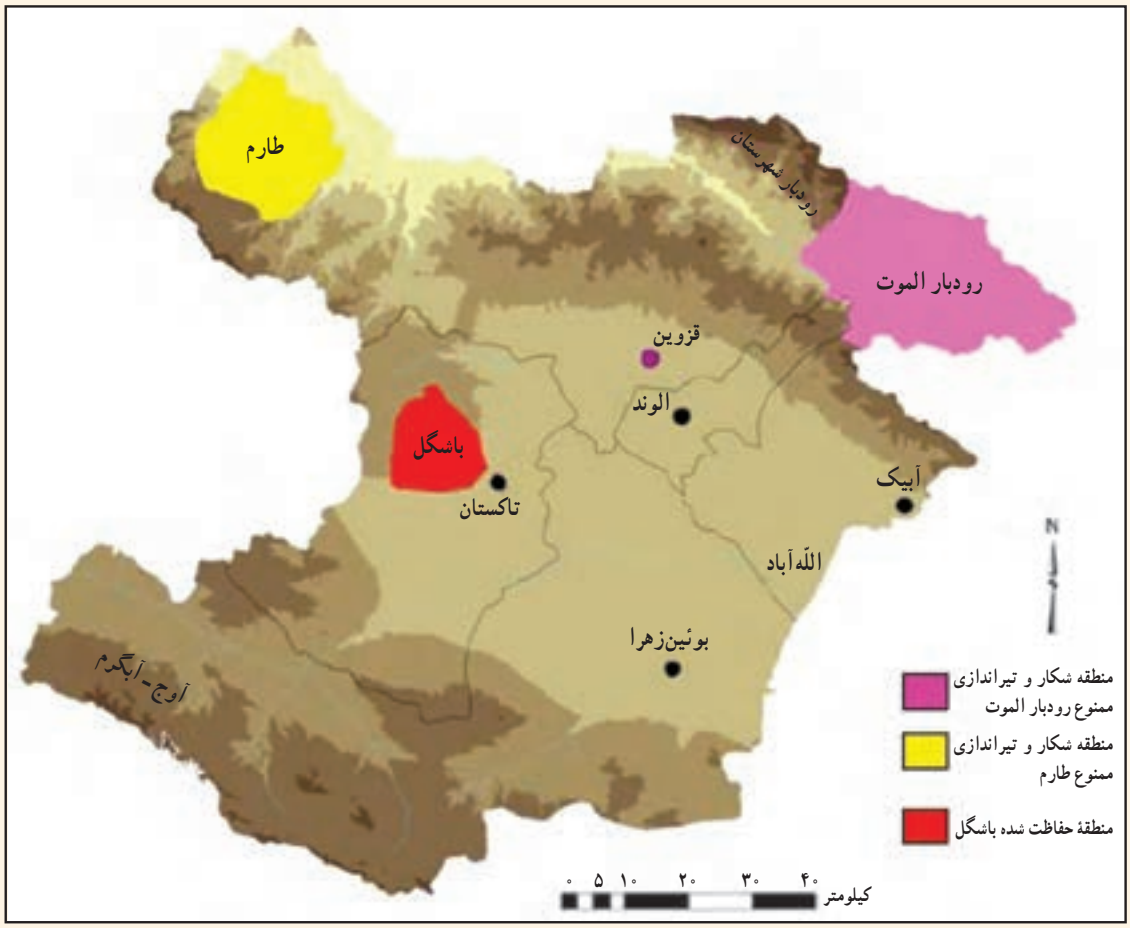

شکل ۲۹ــ۱ــ نقشهٔ مناطق حفاظت شده و شکار و تیر اندازی ممنوع

درس پنجم مسائل زیست‌محیطی استان

آب و خاک و سرسبزی این سرزمین تنها متعلق به ما نیست؛ بلکه متعلق به همهٔ ایرانیان در همهٔ زمان‌ها و عصرهاست. پس به حقوق نسل امروز و فردای ایران زمین احترام بگذاریم.

انسان‌ها به شیوه‌های مختلف محیط زیست خود را تحت تأثیر قرار می‌دهند، رشد روزافزون جمعیت شهری، پیشرفت فنّاوری، تخریب اراضی مناسب کشاورزی، مصرف‌گرایی و حجم بالای زباله‌ها، ضعف سیاست‌گذاری‌ها و فعالیت‌های گوناگون دیگر، از جمله عوامل بحران‌زایی است که منجر به از بین رفتن توان‌های محیط زیست و بر هم خوردن تعادل آن می‌شود.

استان قزوین نیز با داشتن ظرفیت‌های صنعتی، معدنی و کشاورزی، یکی از استان‌هایی است که زمینهٔ آلودگی‌های محیط زیست در آن فراهم شده است .

ــ آیا می‌توانید عوامل مؤثر در تخریب و آلودگی‌های محیط زیست استان را فهرست کنید؟

آلودگی آب

حفظ منابع آب، یعنی حیاتی‌ترین ماده‌ای که بشر به آن نیاز دارد، به‌طور فزاینده‌ای مورد توجه جوامع بشری است و در حال حاضر آلودگی آب‌های استان، یکی از مشکلات زیست محیطی آن است که منجر به صرف هزینه‌های زیادی جهت رفع این آلودگی‌ها خواهد شد.

منابع اصلی آلوده کنندهٔ آب عبارت‌اند از :

الف) آلاینده‌های کشاورزی : استفادهٔ غیر اصولی از کودها و سموم شیمیایی تأثیرات گسترده‌ای را بر محیط داشته و از طریق شست‌وشو به وسیلهٔ آب زراعی و یا باران وارد آب‌های جاری و زیر زمینی منطقه می‌گردد. واحدهای دامداری نیز از طریق دفع غیراصولی کودها و لاشه‌های تلف شده، موجب آلودگی آب‌ها می‌شوند.

ب) آلاینده‌های صنعتی : استان قزوین رتبهٔ اول در زمینهٔ تولید شوینده‌ها، رتبهٔ دوم در زمینهٔ صنایع کانی غیر فلزی (شیشه و صنایع وابسته به سیلیس) و رتبهٔ سوم در زمینهٔ تولید صنایع سرامیک و کاشی‌سازی در کل کشور را داراست. با توجه به تعداد زیاد واحدهای صنعتی در استان، ورود مقادیر زیادی پساب‌های صنعتی (مواد مختلف شیمیایی، رنگ روغن، فلزات سنگین و ...) به منابع آب امری مسلم و قطعی است که در صورت تداوم آن و عدم تصفیه، کیفیت آب‌های سطحی و زیرزمینی را وارد مرحلهٔ بحران خواهد ساخت.

ج) آلاینده‌های شهری و خانگی : افزایش جمعیت شهرها و بالا بودن مصرف سرانهٔ آب در استان (حدود ۲۰۰ لیتر در شبانه‌روز) سبب ورود حجم زیادی از فاضلاب‌های خانگی به چاه‌های جاذب می‌شود (حدود ۸۰ــ۷۰ درصد آب مصرفی تبدیل به

فاضلاب می‌شود.) فعالیت‌های گردشگری، بیمارستان‌ها و نیز عدم رعایت بهداشت محیط توسط برخی از گردشگران و شهروندان (مانند رها کردن زباله‌ها و مواد زائد در حریم و داخل رودها وکانال‌های انتقال آب) نفوذ شیرابهٔ زباله‌ها، انواع مواد سمی، شیمیایی و انگلی و میکروبی را به آب‌های سطحی و زیرزمینی استان وارد می‌کند.

شکل ۳۰ــ۱ــ آلودگی آب‌ها توسط آلاینده‌های شهری و صنعتی

برای رفع این آلودگی‌ها انجام برنامه‌ها و پروژه‌های ذیل پیش‌بینی شده است.

۱ــ تکمیل و تجهیز و راه‌اندازی سامانه‌های تصفیهٔ فاضلاب شهری و صنعتی (شکل ۳۱ــ۱)

۲ــ پایش منظم و مستمر در خصوص روند تغییرات کیفی آب‌های سطحی و زیرزمینی به انواع آلاینده‌ها

شکل ۳۱ــ۱ــ تصفیه خانه‌های فاضلاب در قزوین

آلودگی هوا

آیا می‌دانید ۲۹ دی ماه چه روزی است؟

کیفیت هوا در مناطق مختلف استان با توجه به جریانات هوا، وضعیت توپوگرافی و میزان انتشار آلاینده‌ها، متفاوت است. در استان قزوین به‌دلیل تنوع فعالیت‌های اقتصادی (صنعتی، کشاورزی و خدماتی) منابع متعددی به‌عنوان آلاینده‌های هوا فعال‌اند که می‌توان آنها را به دو گروه اصلی تقسیم کرد.

۱ــ منابع آلوده کنندهٔ انسانی(صنایع، واحدهای مسکونی و وسایل حمل ونقل) : رشد جمعیت و روند شهرنشینی، گسترش صنایع و شهرک‌های صنعتی و تقاضا برای انرژی و استقرار نامناسب صنایع و فعالیت‌های تولیدی و خدماتی در جوار و کالبد شهرها و نیز صنایع ناهمگون با طبیعت و افزایش وسایل حمل و نقل موجب آلودگی هوا در استان شده است.

استان قزوین به‌عنوان سومین قطب صنعتی کشور و با وجود شهر صنعتی البرز به‌عنوان اولین و بزرگترین شهر صنعتی ایران، تعداد زیادی شهرک و ناحیهٔ صنعتی و تأثیرپذیری از کارخانه‌های سیمان، نیروگاه و کوره‌های متعدد آجرپزی و کارخانه‌های آسفالت و واحدهای صنایع شیمیایی درحال حاضر (سال ۱۳۹۰) در وضعیت بحرانی آلودگی هوا قرار ندارد.

بخش دیگری از آلودگی هوای استان مربوط به‌منابع متحرک و خودروهاست که در افزایش منواکسید کربن و دی اکسید گوگرد و سایر گازهای آلاینده نقش اساسی دارند.

لازم به‌ذکر است که در شهر قزوین ممکن است به‌علت عدم امکان اجرای طرح‌های عریض‌سازی برخی از خیابان‌ها به‌ویژه در مناطق مرکزی و پر رفت و آمد و نیز وجود آثار وبناهای تاریخی و بافت قدیمی، افزایش ترافیک در برخی از ساعات شبانه‌روز موجب تشدید آلودگی هوا شود.

شکل ۳۲ــ۱ــ ایستگاه پایش هوا در قزوین

شکل ۳۳ــ۱ــ آلودگی هوا توسط واحدهای صنعتی

۲ــ منابع آلوده کنندهٔ طبیعی : هوای استان قزوین در برخی از سال‌ها در فصول خشک تحت تأثیر پدیدهٔ گرد و غبار که از نیمهٔ غربی ایران وارد می‌شود، قرار می‌گیرد و گاه تا چندین روز پایدار بوده و موجب کاهش دید به کمتر از یک کیلومتر نیز می‌شود.

به نظر شما چه عواملی موجب پیدایش پدیدهٔ گرد و غبار می‌شود؟

پسماندها

گسترش شهرها و افزایش بی‌رویهٔ جمعیت و رشد بی‌رویهٔ صنایع بسته‌بندی و تشویق به مصرف‌گرایی موجب تولید پسماند شده و مشکلات تفکیک، جمع‌آوری و دفن آنها باعث افزایش معضلات زیست محیطی و بهداشتی می‌شود.

پسماند یا زباله چیست؟

به مواد جامد، مایع و گاز (به‌جز فاضلاب‌ها) که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم به وسیلهٔ فعالیت‌های انسانی به‌وجود می‌آید و به‌عنوان مواد زاید تلقی شده و اثرات تخریبی بر محیط زیست دارد، پسماند گفته می‌شود.

ــ به‌نظر شما از این پسماندها چه استفاده‌هایی می‌توان کرد؟

بیشتر بدانیم

پسماندها به پنج گروه اصلی تقسیم می‌شوند :

۱ــ پسماندهای عادی : کلیهٔ پسماندهایی که به‌صورت معمول از فعالیت‌های روزمرهٔ انسان‌ها در شهرها و روستاها و خارج از آنها به عمل می‌آید پسماندهای عادی گفته می‌شود از قبیل : زباله‌های خانگی و نخاله‌های ساختمانی. این پسماندها را می‌توان به دو گروه زیر تقسیم کرد :

الف) پسماندهای خشک : مانند انواع پلاستیک، قوطی و بطری و ... که درکوتاه مدت قابل تجزیه در محیط نیستند و برای تجزیه، حداقل ۴۰۰ سال زمان می‌برد و باعث اشغال اراضی زیادی جهت دفن و آلوده شدن مواد خاک و مخازن آب‌های زیرزمینی می‌شوند.

ب) پسماندهای تر : شامل انواع ضایعات سبزی، میوه‌ها و مواد غذایی و ... که قابل تجزیه و برگشت به محیط زیست است و بوی نامطبوع دارد که مورد علاقهٔ حیوانات بوده و می‌تواند ناقل بیماری باشد و با تولید شیرابه منجر به آلوده کردن محیط شود.

۲ــ پسماندهای بیمارستانی : کلیهٔ پسماندهای عفونی و زیان‌آور و یا عادی بیمارستان‌ها و مراکز بهداشتی

۳ــ پسماندهای کشاورزی : کلیهٔ پسماندهای ناشی از فعالیت‌های تولیدی در بخش کشاورزی از قبیل فضولات، لاشهٔ حیوانات و ...

۴ــ پسماندهای صنعتی : پسماندهای ناشی از فعالیت‌های صنعتی، معدنی، صنایع پالایشگاهی و پتروشیمی و نیروگاهی و امثال آن همانند ضایعات صنایع و ...

۵ــ پسماندهای ویژه : به پسماندهایی که به‌دلیل یکی از خواص خطرناک از قبیل : سمی بودن، قابلیت اشتعال، خورندگی و مشابه آن، که نیاز به مراقبت ویژه جهت نگهداری، حمل و دفن دارد، گفته می‌شود مانند : انواع باطری‌ها، لامپ‌ها، داروها و شیشه‌ها و لوازم آرایشی و ...

در حال حاضر در شهر قزوین، روزانه حدود ۳۰۰ تن زباله تولید می‌شود که حدود ۷۰ درصد آن فسادپذیر و ۳۰ درصد آن موادخشک است. (روزانه حدود ۶ تن پسماند خشک از سطح شهر قزوین جمع‌آوری می‌شود.)

سرانهٔ تولید زباله برای هر فرد در قزوین ۷۵۰ گرم است. (نسبت سرانهٔ زباله در کشور ۷۰۰ گرم است).

جدول ۵ــ۱ــ میزان تولید روزانهٔ پسماند در شهرستان‌های استان (سال ۱۳۹۰)

نام شهر	میزان تولید ــ تن/ روز
قزوین	۳۰۰
تاکستان	۹۵
بوئین زهرا	۲۵
البرز	۶۰
آبیک	۳۷

جهت مدیریت پسماند و حفظ محیط زیست چه اقداماتی می‌توان انجام داد؟

بیشتر بدانیم

کاربرد پسماندها

تهیهٔ کمپوست : کودی که از زباله تهیه می‌شود، کمپوست نامیده می‌شود و نوعی کود آلی (غیرشیمیایی) است. این کود از تجزیهٔ زباله‌های خانگی و فضولات حیوانی و ضایعات کشاورزی ساخته می‌شود و به‌عنوان اصلاح‌کنندهٔ خاک به‌کار می‌رود.

بیوگاز : تمام اجساد جانوران و گیاهان پوسیده شده از خود، گاز متصاعد می‌کنند که آن را بیوگاز می‌نامند. این گاز از زباله، فاضلاب و کودها به‌وجود می‌آید و منبع با ارزشی از انرژی محسوب می‌شود.

مخاطرات محیطی استان

الف) زمین لرزه : در درس‌های قبل با گسل‌های مهم استان آشنا شدید.

می‌دانید که زلزله و گسل بریکدیگر تأثیر می‌گذارند. یعنی وجود گسل‌های فراوان در یک منطقه سبب تسهیل خروج انرژی و زلزله نیز سبب ایجاد گسل‌ها و شکستگی‌های جدید و در نتیجه قابلیت لرزه‌خیزی در یک منطقه می‌شود.

خطر زمین لرزه‌های بزرگی که استان ما را تهدید می‌کند مربوط به، فعالیت گسل‌هایی است که جوان بوده و بیش از ۱۰ کیلومتر طول دارند. این گسل‌ها عبارت‌اند از :

گسل شمال قزوین، گسل طالقان، اشتهارد، مشا، قشلاق، آبیک، الموت، شاهرود، ایپک، زواردشت و کشاچال.

از میان گسل‌های یاد شده، در شهر قزوین احتمال لرزه‌خیزی از گسل فعال شمال و برای بوئین زهرا و تاکستان، گسل فعال اشتهارد و ایپک بیشتر است.

با توجه به خطر لرزه‌خیزی استان، توجه به نکات زیر ضروری است :

ــ مکان گزینی صحیح مراکز جدید جمعیتی

ــ رعایت ایمنی در تأسیسات مهم و حیاتی

ــ توجه دقیق به‌رعایت آیین نامهٔ نظام مهندسی ساختمان در طراحی و احداث سازه‌ها

ــ رعایت استانداردهای لوله‌کشی گاز، جهت کاهش خطرات ناشی از آتش‌سوزی

ــ مقاوم سازی شبکه‌های فشار قوی انتقال برق

ــ توجه به احتمال بروز زمین لغزش و رانش در هنگام زلزله و تهدید ساختمان‌ها

ــ ساماندهی بافت قدیمی شهر و رعایت استانداردهای شهرسازی در بافت جدید

ــ توجه به احتمال بروز روانگرایی در مناطقی از دشت قزوین

ــ توجه به آموزش‌های مدیریت بحران بخصوص در اماکن عمومی

ــ راهکارهایی را جهت کاهش خسارات و خطرات ناشی از زلزله به موارد بالا اضافه کنید.

فعالیت

ــ به نقشهٔ پهنه‌بندی خطر زلزله در استان دقت کنید و شهر یا روستای محل زندگی خود را پیدا کرده و موقعیت آن را ارزیابی کنید.

ــ با توجه به نقشهٔ پهنه بندی خطر زلزله، کدام مناطق استان بیشتر در معرض خطر زلزله‌های مخرّب قرار دارند؟

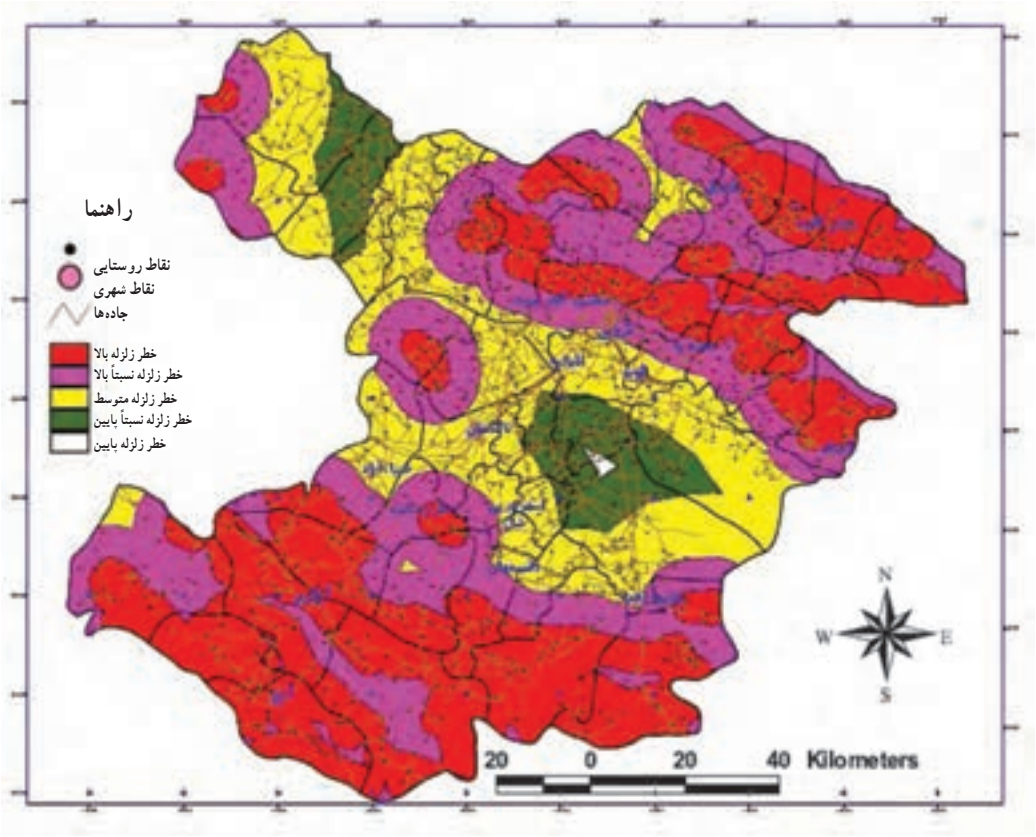

شکل ۳۴ــ۱ــ نقشهٔ پهنه‌بندی خطر زلزله در استان قزوین

بیشتر زمین لرزه‌ها در نوار شمالی و جنوبی استان رخ داده است، آیا می‌توانید علت آن را بیان کنید.

جدول ۶ــ۱ــ تاریخچهٔ برخی از زمین‌لرزه‌های استان قزوین

مکان	سال وقوع (خورشیدی)	بزرگی
قزوین	۲۴۳	۵/۳
ری ــ قزوین	۵۵۶	۷/۷
بوئین زهرا	۱۲۵۵	۵/۷
قزوین	۱۲۸۰	۴/۵
بوئین زهرا	۱۳۴۱	۶/۹
صمغ آباد	۱۳۴۵	۵
آبیک	۱۳۴۶	۴/۶
قزوین	۱۳۶۱	۴/۴
قزوین ــ منجیل	۱۳۶۹	۷/۳

بیشتر بدانیم

تجربهٔ موفق

در سحرگاه ۳۱خردادسال ۱۳۶۹زلزله‌ای به بزرگی ۷/۳ در مقیاس ریشتر بخش‌هایی از استان‌های گیلان، زنجان، و قزوین را لرزاند. مرکز این زلزله منجیل و دیلمان در استان گیلان بود. تصاویر شهر منجیل در روز بعد، ویرانی تا ۹۸ درصد را نشان می‌داد.

سدّمنجیل (احداثی در اوایل دههٔ ۱۳۴۰) با گنجایش ۱۸۰۰میلیون مترمکعب اواخر بهار به بیش از ۹۰ درصد حجم خود می‌رسد؛ می‌دانیم شهر در مجاورت سد قرار دارد، بنابراین، سد در مرکز سطحی زلزله قرار داشته است. فشار ناشی از آب پشت سد و لرزش‌های آن کافی بود تا این سدّ بزرگ درهم شکسته و فاجعهٔ بزرگ را رقم بزند.

اما آینده نگری و مقاوم‌سازی سد در برابر زلزله مانع از آسیب جدّی دیوارهٔ این سد شد. بنابراین، سازهٔ سد از آزمونی بزرگ موفق بیرون آمد. جالب است بدانیم در هنگام پرآبی طول دریاچهٔ سد به سمت طارم علیا و قزل اوزن حدود ۲۵کیلومتر و به سمت لوشان حدود ۱۳ کیلومتر می‌باشد.

بیاییم خطر را جدی گرفته و با دوراندیشی بناها و ساختمان‌ها را مقاوم بسازیم، از دانش روز جهان در مهندسی زلزله نهایت استفاده را ببریم و باور داشته باشیم که زلزله جزیی از تکامل پوستهٔ کشور و استان عزیزمان بوده و اجتناب‌ناپذیر است.

ب) سیل : در سال‌های اخیر دخالت انسان در چرخهٔ طبیعی آب از طریق تخریب پوشش گیاهی، کاربری غیراصولی اراضی و ساختمان‌سازی در دشت‌های سیلابی که باعث کاهش نفوذپذیری خاک و افزایش آب‌های سطحی و رسوبات می‌شود، سطح مناطق سیل‌خیز و شدت سیل‌خیزی را افزایش داده است و استان ما نیز از این امر مستثنا نیست و سیل باعث خسارات زیادی در بخش‌های کشاورزی، صنعتی و سکونت‌گاه‌های انسانی شده است.

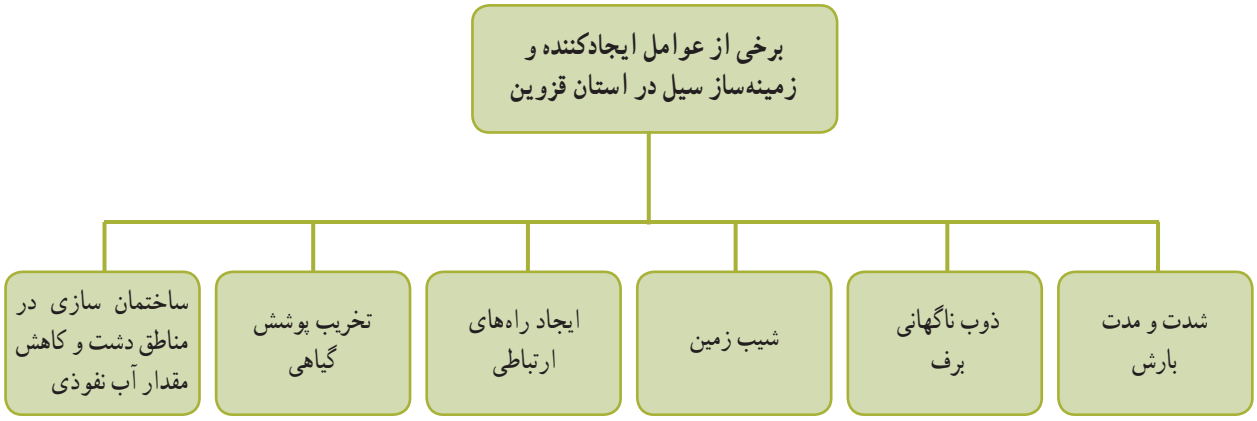

به نمودار صفحه قبل دقت کنید و چنانچه سیل از مخاطرات طبیعی محل زندگی شماست بگویید کدام یک از عوامل نامبرده شده، در وقوع آن مؤثر است؟

شکل ۳۵ــ۱ــ وقوع سیل در استان قزوین

براساس آمارهای هواشناسی و دبی سنجی، بسیاری از رودهای استان دارای سیلاب بهاره‌اند که دورهٔ آنها همزمان با شروع گرما و ذوب ذخیرهٔ برف در ارتفاعات شمال و شمال غربی است. رودخانهٔ شاهرود و حوضهٔ آن از الموت تا سفیدرود بالاترین میزان سیل خیزی را در استان دارد که در بارش‌های بهاره و پاییزه با مشکل سیل مواجه بوده است.در رودهای خر رود و حاجی عرب به‌علت کاهش بارندگی سالیانه و فصلی بودن و افزایش فاصله حوضه آبخیز تا آبریز از فراوانی وقوع سیلاب کاسته شده، اما این رودها نیز دچار سیلاب‌های فصلی می‌شود.

در سال‌های اخیر جهت مدیریت سیلاب اقدامات مهمی انجام شده که برخی از آنها عبارت است از :
ــ ایجاد طرح‌های آبخیزداری در مناطق کوهستانی و کوهپایه‌ای مانند ایجاد بندهای خاکی، خشکه چین و ...
ــ پخش سیلاب با روش صحیح به‌منظور تقویت پوشش گیاهی
ــ افزایش مادهٔ آلی خاک جهت نفوذ آب بیشتر در زمین

ج) **خشکسالی** : از خطرات و بلایای تدریجی و بی‌سروصدای طبیعت است.

در بین بلایای طبیعی خشکسالی به دلایل گستردگی وسیع‌تر، دورهٔ تداوم طولانی‌تر و در برگیرندهٔ جمعیت بیشتر، از اهمیت شایانی برخوردار است و تأثیرات زیست محیطی و اقتصادی فراوان برجا می‌گذارد.

با توجه به موقعیت جغرافیایی استان قزوین و شرایط اقلیمی آن و توانایی‌های کشاورزی در دشت قزوین، نوسانات و تغییرات بارش و وقوع خشکسالی خسارات زیادی برجا می‌گذارد.

تجزیه و تحلیل بارش سال زراعی در دورهٔ آماری ۳۰ ساله (۱۳۹۰ــ۱۳۶۰) نشان می‌دهد که میانگین بارش در شهر قزوین ۳۲۵ میلی‌متر، مرطوب‌ترین سال زراعی ۷۵ــ۱۳۷۴ به میزان ۴۸۷ میلی‌متر و خشک‌ترین سال ۸۷ــ ۱۳۸۶ به میزان ۱۴۷ میلی‌متر بوده است.

در صورت پذیرش تعریف خشکسالی با مقادیر کمتر از میانگین در طی ۳۰ سال گذشته، شهر قزوین عملاً ۱۲ سال با خشکسالی مواجه بوده است.

فعالیت

جهت آشنایی دانش‌آموزان دبیرستان خود با پدیدهٔ خشکسالی، فهرستی از اثرات خشکسالی بر روی گیاهان، خاک، دام و انسان و راه‌های مقابله با هر یک از آنها را تهیه و به‌صورت خبرنامه در اختیار آنها قرار دهید.

د) یخبندان هیدرولوژیکی : یخبندان از جمله مخاطرات طبیعی است که غالباً بر اثر کاهش دمای محیط به پایین‌تر از صفر درجه، اتفاق می‌افتد، علل ایجاد یخبندان عبارت است از :

۱ــ توده‌های هوای سرد (ورود هوای سرد)

۲ــ یخبندان تشعشعی (خروج هوای گرم)

موارد بالا را به کمک دبیر خود بررسی کنید.

مطالعات آماری بر روی دمای کمینهٔ استان در طی ۳۰ سال اخیر نشان می‌دهد بیشترین تعداد روزهای یخبندان متعلق به آوج

(با میانگین ۱۲۰ روز) است و قزوین مرکز استان نیز با ۹۰روز یخبندان در طی سال مواجه می‌شود. دورهٔ فصلی یخبندان در استان از اواسط پاییز تا اواسط بهار است.

فعالیت

با کمک دوستان خود جدول زیر را تکمیل کنید.

تهدیدات محیطی ناشی از یخبندان	راهکارهای پیشنهادی
لغزندگی جاده‌ها و اختلال در ترافیک	استفاده از مخلوط ماسه
از بین رفتن باغ‌ها و مزارع	.....
ترکیدگی لوله‌های آب	.....

شکل ۳۶ــ۱ــ یخبندان در استان قزوین

فصل دوم

جغرافیای انسانی استان قزوین

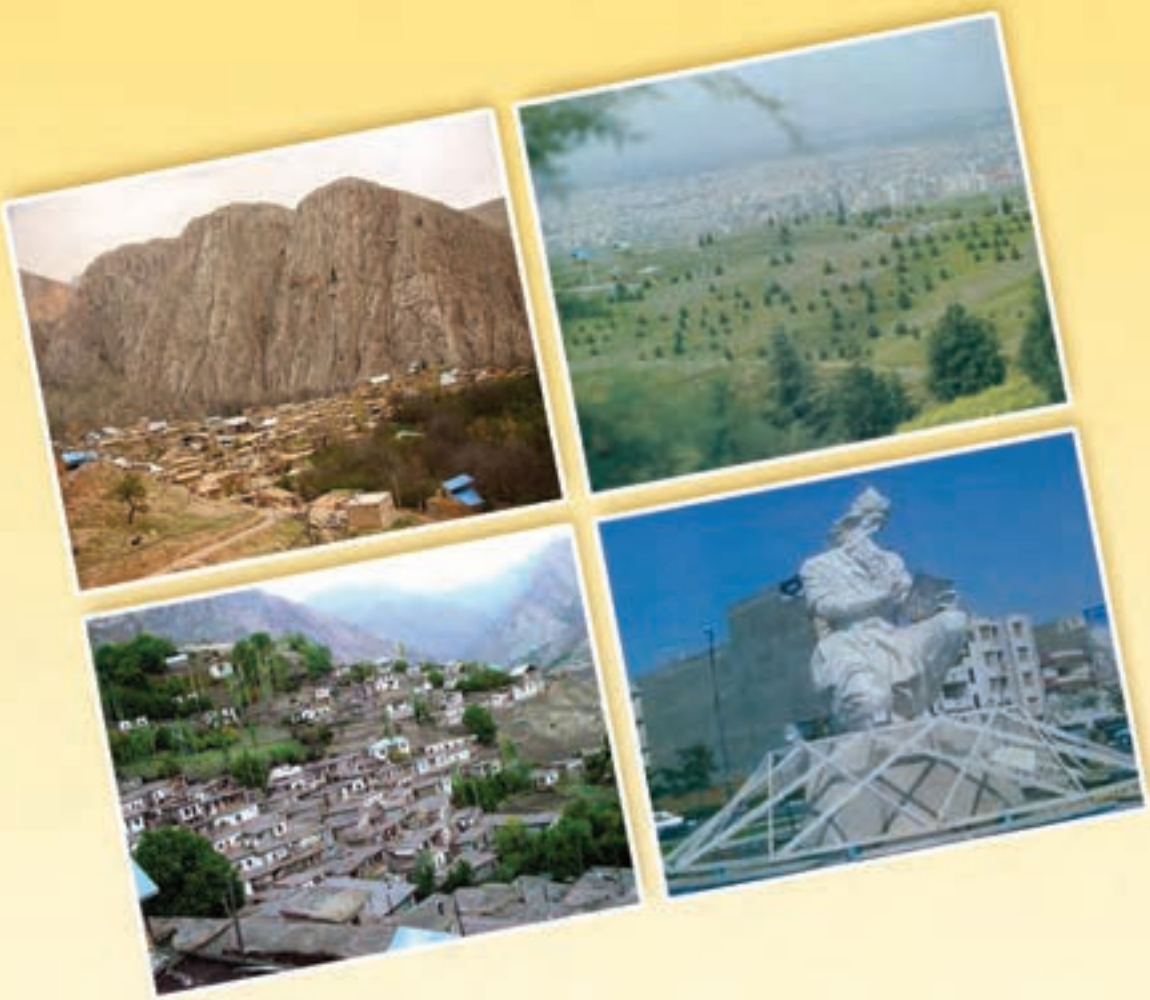

درس ششم تقسیمات سیاسی استان

استان قزوین به‌دلیل موقعیت جغرافیایی ممتاز خود، همواره از تمدنی کهن برخوردار بوده و به این دلیل هم از استان‌های مهم ایران به لحاظ جغرافیایی، فرهنگی و تاریخی به‌شمار می‌آید. این استان از سال ۱۳۷۶در نقشهٔ تقسیمات سیاسی ایران شکل گرفته است و براساس آخرین تقسیمات سیاسی در حال حاضر دارای ۵ شهرستان، ۱۹بخش، ۲۵ شهر، ۴۹ دهستان و ۱۱۹۴ آبادی است.

شکل ۱ــ۲ــ نقشهٔ تقسیمات سیاسی استان قزوین در سال ۱۳۸۵

استان قزوین به دلیل رشد جمعیت و نیز مهاجرت، همواره شاهد تغییرات در تقسیمات سیاسی بوده است و بر این اساس می‌توان آخرین وضعیت تقسیمات سیاسی استان را در جدول ذیل مشاهده کرد.

بیشتر بدانیم

جدول ۱ــ۲ــ مشخصات کلی تقسیمات سیاسی استان قزوین در سال ۱۳۹۰

شهرستان	تاریخ تأسیس شهرستان	مساحت (کیلومترمربع)	بخش	شهر	دهستان	تعداد آبادی	دارای سکنه
آبیک	۱۳۸۰	۱۳۱۸	۲	۲	۵	۱۱۲	۸۹
البرز	۱۳۸۳	۴۱۶	۲	۴	۴	۳۵	۲۸
بوئین زهرا	۱۳۷۵	۵۶۷۳	۶	۷	۱۴	۳۰۳	۲۴۸
تاکستان	۱۳۵۹	۲۵۹۱	۴	۵	۹	۱۴۹	۱۳۱
قزوین	۱۳۱۶	۵۵۷۰	۵	۷	۱۴	۵۹۵	۴۰۲
کل استان		۱۵۵۶۸	۱۹	۲۵	۴۶	۱۱۹۴	۸۹۸

همچنین می‌توان در جدول زیر مشخصات شهرستان‌های استان را به تفکیک تقسیمات سیاسی مشاهده نمود.

بیشتر بدانیم

جدول ۲ــ۲ــ مشخصات شهرستان‌های استان قزوین در سال ۱۳۹۰

شهرستان	مرکز شهرستان	بخش	مرکز بخش	دهستان	مرکز دهستان	شهر
آبیک	آبیک	بشاریات	خاکعلی	بشاریات غربی	خاکعلی	خاکعلی
				بشاریات شرقی	خطایان	
		مرکزی	آبیک	زیاران	زیاران	آبیک
				کوهپایه غربی	کوندج	
				کوهپایه شرقی	ناصر آباد	

ادامه جدول ۲ــ۲ــ مشخصات شهرستان‌های استان قزوین در سال ۱۳۹۰

البرز	الوند	محمدیه	محمدیه	شریف آباد	شریفیه	شریفیه
				حصار خروان	حصار خروان	محمدیه بیدستان
		مرکزی	الوند	پیر یوسفیان	پیر یوسفیان	الوند
				نصرت آباد	نصرت آباد	
بوئین زهرا	بوئین زهرا	آبگرم	آبگرم	آبگرم	آبگرم	آبگرم
				خرقان شرقی	کلنجین	
		آوج	آوج	خرقان غربی	نیرج	آوج
				حصار ولیعصر	حصار ولیعصر	
				شهید آباد	شهید آباد	
		دشتابی	ارداق	دشتابی شرقی	شهرستانک	ارداق
				دشتابی غربی	ارداق	
		رامند	دانسفهان	ابراهیم آباد	ابراهیم آباد	دانسفهان
				رامند جنوبی	خوزنین	
		شال	شال	زین آباد	زین آباد	شال
				قلعه‌هاشم خان	شهرک مدرس	
		مرکزی	بوئین زهرا	زهرای پایین	رحیم آباد	بوئین زهرا سگز آباد
				زهرای بالا	عصمت آباد	
				سگز آباد	سگز آباد	

ادامه جدول ۲ــ۲ــ مشخصات شهرستان‌های استان قزوین در سال ۱۳۹۰

تاکستان	تاکستان	اسفرورین	اسفرورین	اک	اک	اسفرورین
				خرم آباد		
		خرمدشت	خرمدشت	افشاریه	رحیم آباد	خرمدشت
				رامند شمالی	خرمدشت	
		ضیاء آباد	ضیاء آباد	دودانگه علیا	فارسجین	ضیاء آباد
				دودانگه سفلی	حسین آباد	
		مرکزی	تاکستان	قاقازان شرقی	یحیی آباد	تاکستان
				قاقازان غربی	نیکویه	نرجه
				نرجه	نرجه	
قزوین	قزوین	رودبار الموت شرقی	معلم کلایه	الموت بالا	مینو دشت	معلم کلایه
				الموت پایین	زوارک	
				معلم کلایه	معلم کلایه	
		رود بار الموت غربی	رازمیان	رودبار شهرستان	بهرام آباد	رازمیان
				رودبار محمد زمانی	رجایی دشت	
				دستجرد	دستجرد سفلی	
		طارم سفلی	سیردان	نیارک	نیارک	سیردان
				کوهگیر	کوهگیر سفلی	
				چوقور	حصار	
				خندان	سیاهپوش	
		کوهین	کوهین	ایلات قاقازان شرقی	آقا بابا	کوهین
				ایلات قاقازان غربی	کوهین	
		مرکزی	قزوین	اقبال شرقی	کورانه	قزوین
						محمود آباد نمونه
				اقبال غربی	نظام آباد	اقبالیه

فعالیت

۱ــ شهرستان محل سکونت شما از چند شهر و بخش تشکیل شده است؟ آنها را نام ببرید. به‌طور دلخواه دو نمونه را با کمک دبیر خود از جدول ۲ــ۲ پیدا کرده و بنویسید.

.....

۲ــ بزرگ‌ترین شهر واقع در شهرستان محل سکونت شما کدام است؟

.....

۳ــ از شهرهای تازه تأسیس استان که بعد از سال ۱۳۷۶ ایجاد شده‌اند، سه نمونه را به دلخواه از جدول ۴ــ۲ بنویسید.

.....

بیشتر بدانیم

استان قزوین، استانی تازه تأسیس با سابقهٔ بیش از یک دهه بوده است که قبل از تبدیل شدن به استان در سیر تقسیمات کشوری، دگرگونی‌های زیادی داشته است. این استان قبل از تأسیس، شهرستان قزوین بوده است که تابعیت چندین استان را قبل از استان شدن خود داشته است. سابقهٔ شهرستان قزوین به‌شکل ابتدایی، طبق قانون تقسیمات کشوری به سال ۱۳۱۶شمسی بر می‌گردد که تابع استان یکم بوده و شامل شهرستان‌های زنجان، قزوین، ساوه، سلطان آباد، رشت و شهسوار بوده است. در تغییرات بعدی تقسیمات کشوری ایران، شهرستان قزوین زیر مجموعه استان زنجان شده و تا سال ۱۳۷۴بخشی از این استان بوده است. با تغییرات سیاسی اداری در سال ۱۳۷۵ این شهرستان از استان زنجان جدا شده، و تابع استان تهران شد. سرانجام با تصویب مجلس شورای اسلامی استان قزوین به‌عنوان بیست و هفتمین استان کشور در سال۱۳۷۶ در عرصهٔ سیاسی ایران شکل گرفت و با گذشت زمان هم تقسیمات داخلی سیاسی این استان تکمیل شد.

درس هفتم شیوه‌های زندگی در استان

آیا شما به‌عنوان یک دانش‌آموز ساکن در استان قزوین با شیوه‌های سکونت و زندگی در استان آشنایی دارید؟ آیا می‌دانید که چند شیوهٔ زندگی در حال حاضر در استان وجود دارد؟ تصاویر زیر نشان‌دهنده نوع سکونت‌گاه‌ها در این استان است، حال به تصاویر دقت کرده و بگویید در کجا زندگی می‌کنید؟ به نظر شما کدام یک از سکونت‌گاه‌های زیر، بیشترین ساکنان را به‌خود اختصاص داده است؟

شکل ۲ــ۲ــ انواع سکونتگاه‌های استان

دو شیوهٔ رایج زندگی در استان قزوین عبارت‌اند از : شهری، روستایی.

الف) زندگی شهری

جمعیت شهری استان در سال ۱۳۸۵، معادل ۷۷۷۹۷۵ نفر بوده است که در حال حاضر در ۲۵ شهر استان سکونت دارند. با مقایسهٔ جمعیت شهری و روستایی استان قزوین می‌توان گفت که استان قزوین از نظر درصد جمعیت شهرنشین بالاتر از متوسط کشور است؛ که به همین دلیل جدول زیر، نشان‌دهنده سهم هر یک از شیوه‌های زندگی شهری و روستایی استان است.

جدول ۳ــ۲ــ درصد شیوه‌های زندگی استان در سال ۱۳۸۵

شرح	کشور در سال ۸۵		استان قزوین در سال ۸۵	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد
جمعیت	۷۰۴۹۵۷۸۲	۱۰۰	۱۱۴۳۲۰۰	۱۰۰
جمعیت شهری	۴۸۲۵۹۹۶۴	۶۸	۷۷۷۹۷۵	۶۸/۵
جمعیت روستایی	۲۲۱۳۱۱۰۱	۳۲	۳۶۵۲۰۳	۳۱/۹۵

فعالیت

۱ــ به‌نظر شما چه علت‌هایی موجب بالا رفتن درصد شهرنشینی استان قزوین شده است؟

.....

.....

.....

۲ــ علل کاهش جمعیت روستایی استان ما در چیست؟

.....

.....

در حال حاضر در استان قزوین ۲۵ شهر وجود دارد که بیشتر این شهرها بعد از شکل‌گیری استان به‌دلیل رشد جمعیت به‌وجود آمده‌اند. البته شهرهای استان از نظر پراکندگی و تعداد جمعیت خصوصیات متفاوتی دارند که نقشه و جدول صفحه بعد مشخصات آنها را نمایش می‌دهد.

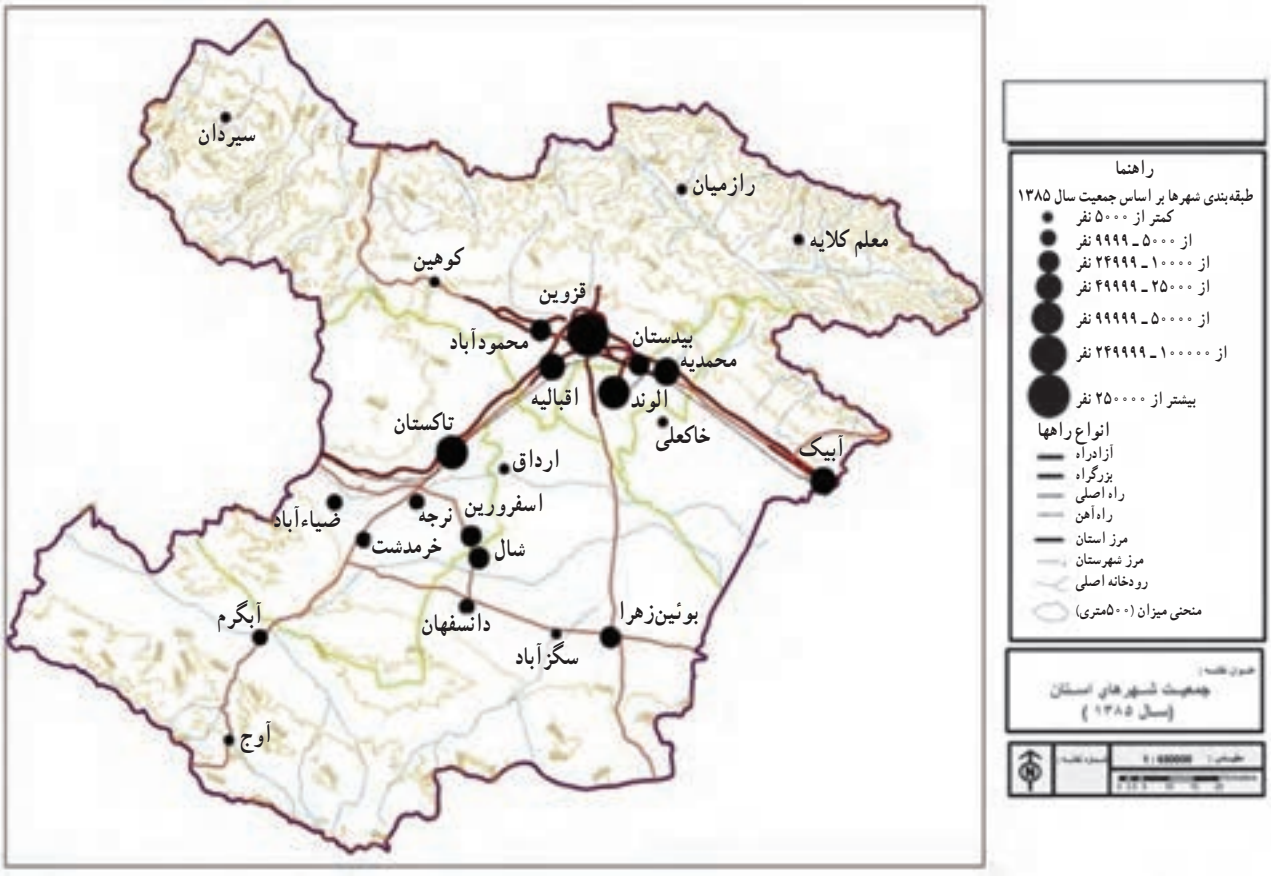

شکل ۳ــ۲ــ نقشهٔ پراکندگی شهرهای استان و جمعیت آنها در سال ۱۳۸۵

همان‌طور که نقشهٔ پراکندگی شهرهای استان نمایش می‌دهد، مهم‌ترین و پرجمعیت‌ترین شهرهای استان در دشت قزوین تمرکز یافته و کمترین شهرها هم در ناحیهٔ کوهستانی پراکنده شده‌اند. همچنین نقشهٔ فوق نشان‌دهندهٔ اهمیت حوزه نفوذ[1] شهر قزوین در تمرکز جمعیت شهری و ایجاد شهرهای جدید در حاشیهٔ مرکز استان است.

۱ــ فضای پیرامون شهری که تحت تأثیر شرایط اقتصادی و فرهنگی شهر باشد.

جدول۴ــ۲ــ مشخصات شهرهای استان

نام شهر	نام شهرستان	تاریخ تأسیس	جمعیت
قزوین	قزوین	۱۳۰۳	۳۵۵۳۳۸
رازمیان	قزوین	۱۳۷۹	۱۰۲۳
معلم کلایه	قزوین	۱۳۷۹	۲۴۳۸
محمودآباد نمونه	قزوین	۱۳۷۸	۱۹۶۷۹
سیردان	قزوین	۱۳۸۴	۴۶۸
کوهین	قزوین	۱۳۸۱	۱۵۹۲
اقبالیه	قزوین	۱۳۷۰	۴۹۲۴۶
بوئین زهرا	بوئین زهرا	۱۳۵۵	۱۶۴۲۱
آوج	بوئین زهرا	۱۳۴۲	۴۲۰۴
آبگرم	بوئین زهرا	۱۳۸۰	۵۴۱۶
دانسفهان	بوئین زهرا	۱۳۷۲	۸۷۰۴
سگز آباد	بوئین زهرا	۱۳۸۳	۴۹۵۸
شال	بوئین زهرا	۱۳۶۱	۱۵۱۱۵
ارداق	بوئین زهرا	۱۳۸۱	۴۸۳۹
تاکستان	تاکستان	۱۳۳۷	۷۴۲۵۷
نرجه	تاکستان	۱۳۸۳	۵۱۱۸
اسفرورین	تاکستان	۱۳۶۸	۱۲۱۱۳
ضیاء آباد	تاکستان	۱۳۷۲	۸۶۵۶
خرم دشت	تاکستان	۱۳۷۸	۶۳۰۸
الوند	البرز	۱۳۶۱	۶۹۳۴۳
بیدستان	البرز	۱۳۸۱	۲۰۱۱۰
محمدیه	البرز	۱۳۷۴	۴۱۸۱۶
شریفیه	البرز	۱۳۸۷	۱۶۵۵۴
آبیک	آبیک	۱۳۴۲	۴۷۴۸۷
خاکعلی	آبیک	۱۳۸۳	۳۱۴۶

شکل ۴ــ۲ــ تصاویری از شهر قزوین

فعالیت

با توجه به جدول مشخصات شهرهای استان (۴ـ۲) به سؤالات زیر پاسخ دهید.

۱ـ دو شهر پرجمعیت استان را با ذکر دلیل نام ببرید.

.....

۲ـ از سال ۱۳۷۶ چند شهر تازه تأسیس در استان به‌وجود آمده؟ چرا؟

.....

۳ـ کم‌ترین جمعیت شهری در استان متعلق به کدام شهر است و چرا؟ به کمک دبیر خود تحلیل نمایید.

.....

.....

ب) زندگی روستایی

در استان قزوین همانند دیگر نقاط ایران، استقرار و شکل‌گیری روستاها به عوامل متعدد طبیعی وابسته بوده است و به همین جهت، در استان قزوین دو شکل از روستاها ایجاد شده که عبارت‌اند از : **روستاهای متمرکز و روستاهای بینابین**. البته باید اشاره کرد که از نظر موقعیت جغرافیایی محل شکل‌گیری هر یک از روستاهای اشاره شده با یکدیگر متفاوت بوده است. بیشتر روستاهای دشت از نوع متمرکز می‌باشد، ولی در نواحی کوهستانی استان روستاهای پلکانی ودرمواردی روستاهای بینابین مشاهده می‌شود.

فعالیت

حال به‌نظر شما کدام یک از عوامل طبیعی در شکل‌گیری روستاهای استان قزوین نقش عمده‌ای دارند؟

فعالیت

نوع عوامل مؤثر	مثال
طبیعی	....

شکل ۵ــ۲ــ روستای هیر درشمال استان

شکل ۶ــ۲ــ روستای قوزلو در جنوب استان

همان‌طور که در جدول (۵ــ۲) مشاهده می‌کنید، آبادی‌های استان از نظر تعداد در شهرستان‌ها متفاوت بوده و براساس شهرستان‌های قزوین و البرز به‌ترتیب بیشترین و کم‌ترین تعداد آبادی را به خود اختصاص داده‌اند که این امر نشان‌دهنده جمعیت و وسعت هریک از شهرستان‌های ذکر شده در استان می‌باشند.

با این وجود مردم روستایی قزوین دارای فعالیت‌های سه‌گانه کشاورزی (زراعت، دامداری و باغداری) بوده و از این طریق به امرار معاش می‌پردازند.

جدول ۵ــ۲ــ رتبه‌بندی شهرستان‌های استان از نظر تعداد روستاها

نام شهرستان	تعداد آبادی	رتبه در استان
قزوین	۴۰۲	۱
تاکستان	۱۳۱	۳
آبیک	۸۹	۴
بوئین زهرا	۲۴۸	۲
البرز	۲۸	۵

فعالیت

۱ــ مردم روستاهای استان قزوین از چه روش‌های کشاورزی امرار معاش می‌کنند؟

۲ــ به‌نظر شما چرا در شهرستان قزوین تعداد آبادی‌ها رتبه اول را داراست؟ به کمک دبیر خود دو دلیل بیاورید.

عمران و آبادی روستاهای استان

در طی دو دهه اخیر و به‌خصوص بعد از فرایند استان شدن، روستاهای استان قزوین شاهد تحولات زیادی در عرصه عمران و آبادی بوده‌اند. بطوری که این تحولات موجبات توسعه روستاها را فراهم ساخته و این مکان‌ها را به عرصه‌های سکونتی مقاوم و جذاب روستایی تبدیل کرده است که برای نمونه می‌توان به تصاویر مراجعه نمود.

شکل ۷ــ۲ــ بهسازی روستایی (روستای رزجرد)

شکل ۸ــ۲ــ راه روستایی (الموت رود)

درس هشتم جمعیت استان و ویژگی‌های آن

براساس نتایج سر شماری عمومی سال ۱۳۸۵، جمعیت استان قزوین ۱۱۴۳۲۰۰ نفر برآورد شده است. از این تعداد ۵۵۹۳۳۰ نفر را زنان و ۵۸۳۸۷۰ نفر را مردان تشکیل می‌دهند که در رتبه‌بندی جمعیتی ۳۱ استان کشور رتبه ۲۱ را دارد. بر این اساس بیشترین جمعیت استان قزوین در مناطق شهری و کمترین جمعیت در مناطق روستایی استان قزوین ساکن بوده‌اند. همچنین در سال ۱۳۸۵از کل جمعیت ساکن در استان قزوین ۵۱ درصد را مردان و ۴۹ درصد را زنان به خود اختصاص داده‌اند. براین اساس خصوصیات جمعیت استان را در جدول (۶ــ۲) و شکل (۹ــ۲) می‌توان مشاهده نمود.

جدول ۶ــ۲ــ مشخصات کلی جمعیت استان در سال ۸۵

سال	کل جمعیت استان	مردان	زنان	درصد مردان	درصد زنان
۱۳۸۵	۱۱۴۳۲۰۰	۵۸۳۸۷۰	۵۵۹۳۳۰	۵۱	۴۹

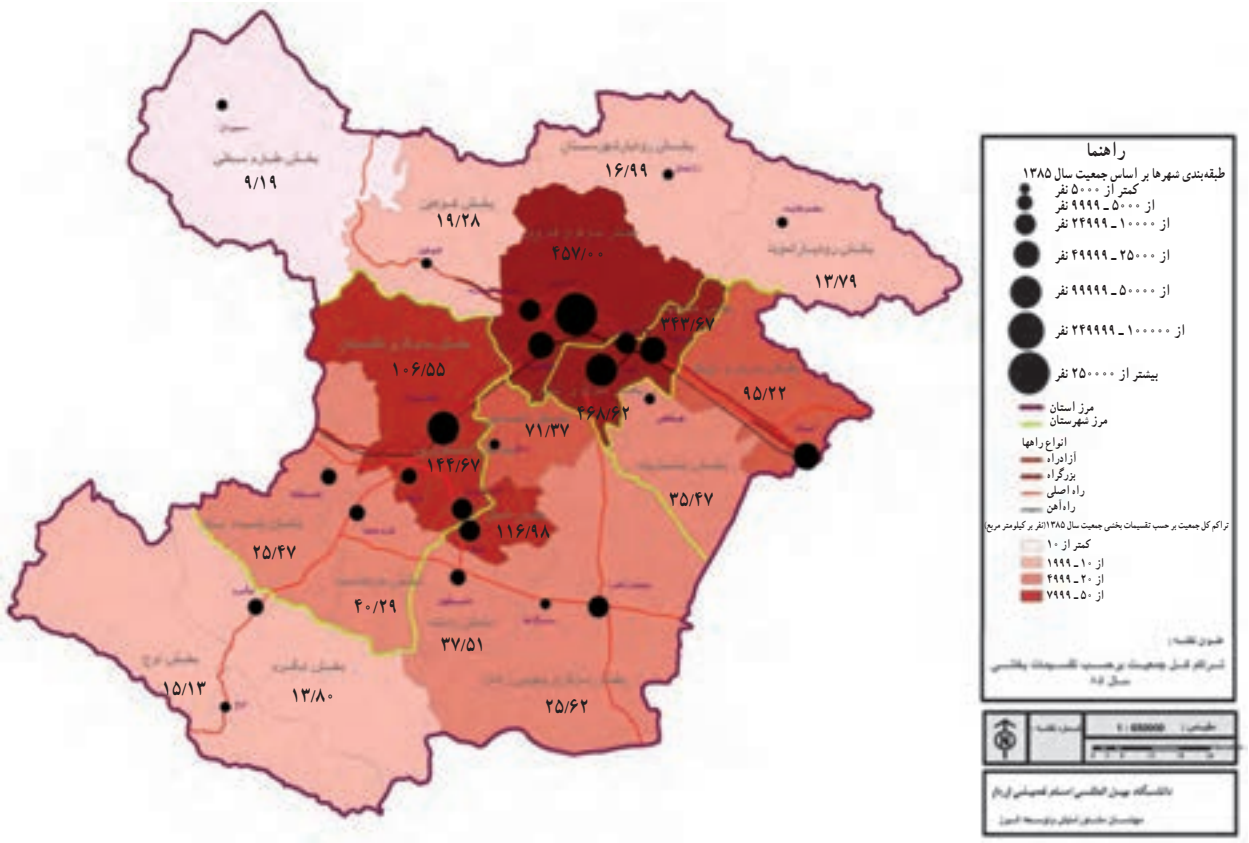

شکل ۹ــ۲ــ نقشهٔ تراکم جمعیت استان در سال ۱۳۸۵

فعالیت

۱ــ با توجه به نقشهٔ تراکم جمعیت استان، پر تراکم‌ترین و کم تراکم‌ترین بخش‌های استان در کدام شهرستان‌ها می‌باشد؟

۲ــ به نظر شما که در استان قزوین زندگی می‌کنید چرا تراکم جمعیت استان در مرکز استان از سایر نقاط بیشتر است؟

۳ــ علل کم جمعیتی بودن استان در بخش‌های حاشیه‌ای چیست؟

تراکم نسبی جمعیت استان

با توجه به وسعت استان قزوین و جمعیت ساکن در آن، تراکم جمعیت استان قزوین در سرشماری سال ۱۳۸۵معادل۷۴ نفر در کیلومتر مربع بوده است که بر طبق آخرین مطالعات انجام شده بیشترین تراکم جمعیت استان در مرکز استان به‌دلایل سیاسی، اقتصادی و اجتماعی بوده است و همچنین کمترین تراکم جمعیت هم در مناطق کوهستانی استان قزوین گزارش شده است. همچنین بر اساس آخرین آمار موجود، بیشترین و کمترین تراکم را شهرستان‌های البرز و بوئین زهرا به خود اختصاص داده‌اند که جدول زیر بیانگر این موضوع است.

جدول۷ــ۲ــ رتبه‌بندی شهرستان‌های استان از نظر جمعیت سال ۸۵

شهرستان	وسعت (کیلومتر مربع)	جمعیت سال ۸۵	تراکم جمعیت	رتبه در استان
آبیک	۱۳۱۸	۹۱۴۲۱	۶۹/۳۶	۳
البرز	۴۱۶	۱۸۲۱۲۶	۴۳۷/۸۰	۱
بوئین زهرا	۵۶۷۳	۱۵۵۸۸۹	۲۷/۴۷	۵
تاکستان	۲۵۹۱	۱۷۳۵۷۷	۶۶/۹۹	۴
قزوین	۵۵۷۰	۵۴۰۱۸۷	۹۶/۹۸	۲
کل استان	۱۵۵۶۸	۱۱۴۳۲۰۰ نفر	۷۴ نفر	

نرخ رشد جمعیت استان

رشد جمعیت استان در دهه‌های گذشته همواره تغییراتی داشته است، اگر چه ما شاهد رشد جمعیت نسبت به دهه‌های گذشته هستیم، اما نرخ رشد جمعیت بر اساس سرشماری‌های کشور مطابق جدول زیر بوده است. با توجه به این جدول در فاصله چند دوره

سرشماری از میزان نرخ رشد جمعیت استان قزوین به‌طور چشمگیری کاسته شده است.

جدول ۸ــ۲ــ نرخ رشد جمعیت در سال‌های ۸۵ــ۱۳۵۵

۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵
۴/۰۶	۳/۹۷	۱/۸۹	۱/۶۱

فعالیت

با توجه به جدول ۸ــ۲ مشخص کنید که بیشترین و کمترین نرخ رشد جمعیت استان در چه سال‌هایی بوده است؟ چرا؟ برای جواب سؤال به کمک دبیر خود دو دلیل بیاورید.

جمعیت شهری و روستایی استان قزوین

در آبان ماه ۱۳۸۵ از کل جمعیت استان قزوین، ۶۸/۵ درصد در نقاط شهری استان و ۳۱/۹۵ درصد در نقاط روستایی استان قزوین ساکن بوده‌اند. در استان قزوین همانند وضعیت جمعیتی ایران، روند افزایش جمعیت شهری و کاهش جمعیت روستایی در طی دو دهۀ اخیر در حال انجام است. بدین ترتیب که روز به روز از درصد و میزان جمعیت روستایی استان کاسته شده و بر میزان جمعیت شهری استان افزوده می‌شود.

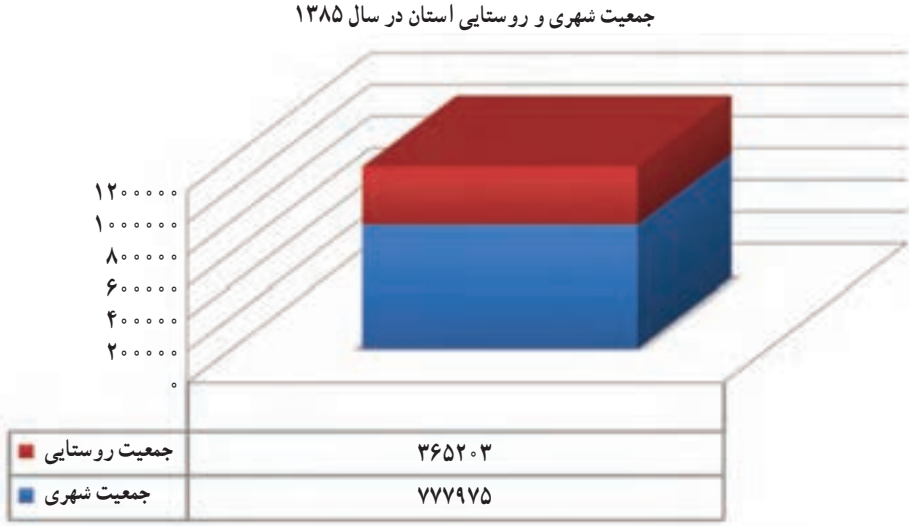

شکل ۱۰ــ۲ــ مقایسۀ جمعیت شهری و روستایی استان

ساختمان سنی جمعیت استان

با نگاهی گذرا به هرم سنی جمعیت استان، می‌توان گفت که جمعیت استان قزوین جوان است؛ البته این هرم سنی از ساختمان سنی جمعیت ایران پیروی می‌کند، و نشان‌دهندهٔ گذر از مرحلهٔ جوانی جمعیت[1] استان ما است.

هرم سنی جمعیت استان قزوین ۱۳۸۵

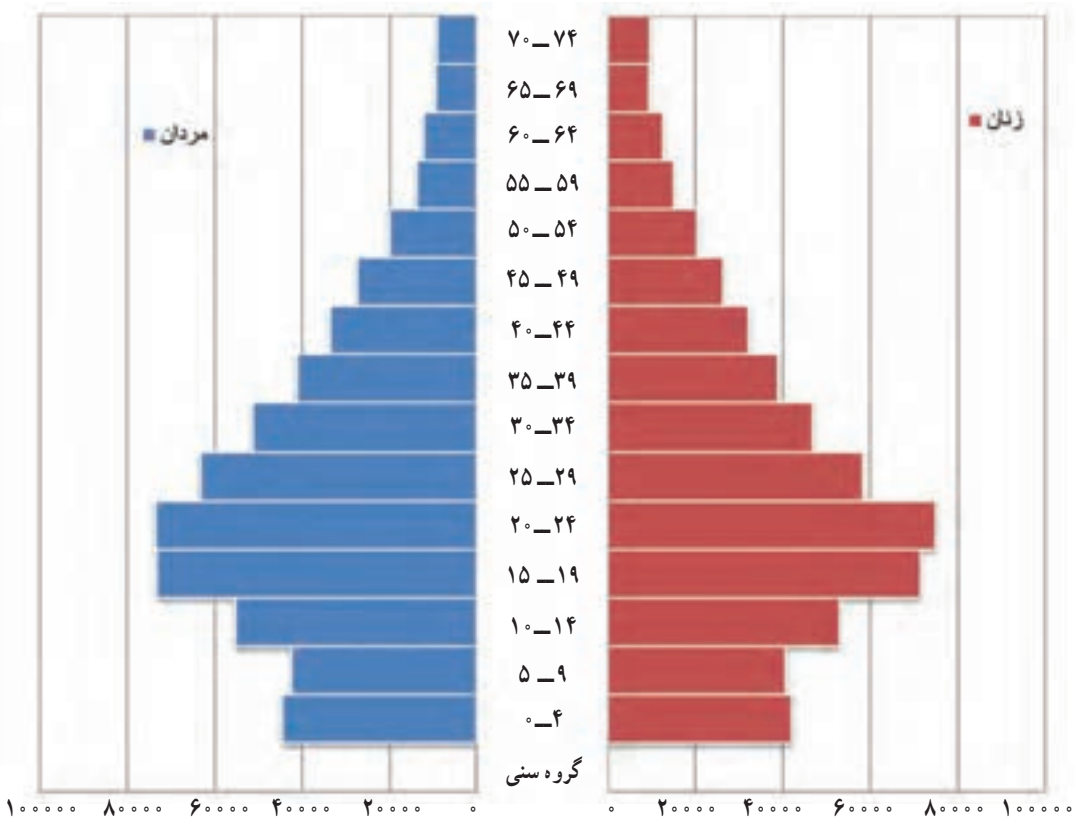

شکل ۱۱ــ۲ــ ساختمان سنی جمعیت استان قزوین در سال ۱۳۸۵

مهاجرت‌ها در استان قزوین

استان قزوین به‌دلایل فرهنگی و اجتماعی، اقتصادی، ارتباطی و سیاسی همواره یکی از استان‌های مهاجرپذیر در ایران بوده است به‌طوری‌که بیشترین آمار مهاجران وارد شده به استان از دهه ۱۳۴۰ به بعد بوده است. البته دلیل اصلی این امر تمرکز صنایع

۱ــ اصطلاح جمعیت جوان نشان‌دهندهٔ ساخت سنّی خاصی است که در آن بیش از دو پنجم جمعیت زیر ۱۵ سال است.

استان و احداث شهر صنعتی البرز است که مهاجران زیادی را از داخل و خارج استان به خود جذب کرده است. جدول زیر تعداد و درصد مهاجرت‌های استان را در دورهٔ سرشماری ۱۳۸۵ نشان می‌دهد.

جدول ۹ــ۲ــ آمار مهاجرین استان قزوین

مهاجرین وارد شده		مهاجرین خارج شده		خالص مهاجران	
تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد نسبت به جمعیت استان
۹۶۰۰۰	۲/۰۲	۹۴۰۰۰	۱/۹۹	۲۰۰۰	۰/۱۴

فعالیت

همان‌طور که می‌دانید استان قزوین از استان‌های مهاجرپذیر ایران است، با راهنمایی دبیر خود جدول زیر را کامل کنید.

دلایل مهاجرپذیری	مثال اول	مثال دوم
ارتباطی		
اقتصادی		
فرهنگی و اجتماعی		
سیاسی		

پیامدهای مهاجرت در استان قزوین

بیشترین مهاجرین وارد شده به استان ما را مهاجران استان‌های گیلان، مازندران، آذربایجان شرقی و غربی و زنجان به خود اختصاص داده‌اند. با ورود مهاجران به استان پیامدهای مهمی در زمینه‌های مختلف شکل گرفته است که با توجه به اهمیت پدیده مهاجرت، مهم‌ترین پیامدهای مهاجرت به استان را در جدول صفحه بعد بنویسید.

فعالیت

همان‌طور که می‌دانید مهاجرت‌های استان قزوین دارای پیامدهای منفی هم می‌باشد. با توجه به این پدیده‌ها و به کمک همکلاسی‌های خود پیامدهای سه‌گانه جدول زیر را کامل کنید.

علت مهاجرت	پیامدها
اجتماعی	
سیاسی	
اقتصادی	

فصل سوم

ویژگی‌های فرهنگی استان قزوین

درس نهم مردم‌شناسی استان (آداب و رسوم مردم استان)

قرآن مجید، فرهنگ را معادل رشد، کمال، بلوغ، شعور و سلامت روحی انسان می‌داند و در واقع انسان با فرهنگ اسلامی، انسانی رشد یافته و کامل است و رسیدن به این بلوغ و سلامت روحی، در گرو شناخت و سپس اصلاح عقاید، آداب و رسوم، باورها و نگرش‌های مردم هر منطقه با گنجینه‌های عمیق فرهنگ دینی و ایرانی است که پیام‌آور رشد، بالندگی، توسعه و پیشرفت همه جانبهٔ مادی و معنوی است.

همان‌گونه که دریافته‌اید گروه‌ها و افراد ارزش‌ها، رفتارها و تولیدهای مادی خاصی دارند و با آنها زندگی را سپری می‌کنند که به این ارزش‌ها، رفتارها و تولیدهای مادی، فرهنگ می‌گویند به‌عبارت دیگر به هر آنچه برای زندگی با دیگران مورد استفاده قرار می‌گیرد و با آن زندگی را سامان می‌دهیم، فرهنگ می‌گویند.

انسان فرهنگ جامعه‌ای را که در آن زندگی می‌کند، پذیرفته و به آن پایبند است. زبان، باورها، پوشش، آداب و رسوم و ... اجزای مختلف فرهنگ را تشکیل می‌دهند.

فعالیت

به‌نظرشما فرهنگ نواحی مختلف از چه جنبه‌هایی با هم فرق دارد؟ چند نمونه ذکر نمایید.

استان قزوین به‌عنوان یکی از استان‌های کشور، از نظر فرهنگی دارای خصوصیات ویژه‌ای است که شایان توجه است.

استان ما به‌واسطهٔ موقعیت خاص جغرافیایی، به لحاظ فرهنگی دارای مردمی با شیوه‌های متنوع زندگی، نگرش و برقراری ارتباط است که مطالعه و درک واقعی و عمیق این شیوه‌ها، برای تبدیل شدن ما و دیگران به شهروندانی آگاه و با احساس مسئولیت در مقابل یکدیگر کمک شایان توجهی به ما می‌نماید.

- وجودپیشینهٔ ده هزار سالهٔ سکونت
- استقرار اقوام و نژادهای مختلف
- وجود موزه‌های قزوین به‌عنوان یکی از غنی‌ترین موزه‌های کشور با بیش از ۲۵۰۰ اثر نفیس از استادان ایران و جهان
- وجود معادن و در نتیجه شکل‌گیری گروه معدن چیان
- گذر جادهٔ پر اهمیت ابریشم
- قرار گرفتن در مسیر تردد اقوام و جوامع مختلف
- دین‌مداری مردم قبل و بعد از اسلام

ــ امام زاده‌ها و مساجد
ــ سابقهٔ بیش از نیم قرن پایتختی
ــ علما، شعرا، ادبا و اندیشمندان و هنرمندان فراوان
ــ همزیستی مسالمت‌آمیز چند صد ساله با ارامنه
ــ رواج زبان‌های متنوع و باستانی
ــ استقرار صنایع بزرگ در استان
ــ پایتخت خوشنویسی ایران
ــ قلاع بزرگ
ــ آرامگاه‌های بزرگان (شهدا و حکما)
ــ آثار باستانی منحصر به فرد
ــ وجود قدیمی‌ترین خیابان ایران در شهر قزوین (سپه)

و موارد فراوان دیگری از این دست، باعث غنای فرهنگ مردم استان شده‌اند که در ادامه در مورد برخی از این عوامل در سه قالب زبان، آداب و رسوم و هنر و صنایع‌دستی به‌توضیح بیشتری می‌پردازیم.

زبان و گویش

فعالیت

آیا می‌دانید نظر قرآن مجید در مورد اهمیت زبان و تفاوت‌های موجود در بین آنها چیست؟
آیا می‌توانید تعدادی ازگویش‌های رایج در استان را نام ببرید.

زندگی اجتماعی از ارتباط و تعاملات اجتماعی شکل می‌گیرد که براساس آن، نیازهای خود و دیگران را برطرف می‌سازیم. یکی از مهم‌ترین ابزارهای برقراری ارتباط، زبان است که در مناطق مختلف کشور و از جمله استان ما تنوع بسیاری از نظر گویش دارد.

در واقع زبان یکی از عوامل مهم فرهنگی است. اگر ما فرهنگ را تلفیقی از اندیشهٔ اقوام مختلف بدانیم باید به این امر مهم توجه کنیم که اندیشهٔ هر قومی در زبان آن قوم جاری و ساری می‌شود.

رواج گویش‌ها و لهجه‌های متنوع در این استان، برغنای فرهنگی آن افزوده است؛ در واقع تعدّد زبان‌ها نشان‌دهندهٔ تعدّد اندیشه‌هاست و این تنوع گسترده و گوناگون زبانی ــ لهجه‌ای، روایتگر ایام پر فراز و نشیب و تلخ و شیرین گذشتهٔ تاریخ مردمان این منطقه است.

در استان ما بیش از دوازده زبان، گویش و تعداد زیادی لهجه وجود دارد که عبارت‌اند از :

- فارسی
- تاتی
- ترکی
- الموتی
- گیلکی
- لری
- کردی
- لکی
- مراقی (مراغی)
- رودباری
- دیلمی
- تاجیکی
- رو مانویی (رومانلویی)

لهجهٔ قزوینی : لهجهٔ قزوینی گویش متداول مردم شهر قزوین است، مردم قزوین در محاورات خود بسیاری از لغات فارسی باستان را مورد استفاده قرار می‌دهند.

سیاح دورهٔ صفوی؛ اولئاریوس دربارهٔ لهجهٔ مردم قزوین در سفرنامهٔ خود چنین می‌نویسد : زبان آنها گرچه فارسی است، ولی لهجهٔ خاصی دارند که فارسی زبانان آن را متوجه می‌شوند.

فارسی قزوینی را مردم بسیاری از روستاهای استان به‌عنوان زبان فارسی و میانجی برای خود برگزیده‌اند و در مواجه با فارسی زبانان این گونه سخن می‌گویند.

زبان تاتی

براساس اطلس زبان‌های ایران، استان قزوین مهم‌ترین منطقهٔ زبان تاتی به‌شمار می‌آید با وجود اینکه در سه کشور دیگر و ۱۶ استان ایران این گویش وجود دارد، ولی بیشترین گویشوران آن در استان قزوین زندگی می‌نمایند. این زبان در قالب گویش‌های متفاوت در مناطق مختلفی از استان خصوصاً در بخش‌های شمالی، جنوبی و مرکزی رایج است.

پژوهشگران و زبان شناسان «تاتی» را بازماندهٔ زبان مادها می‌دانند که تاکنون در میان گروه‌هایی که نیرو و استقلال فکری بیشتری داشته‌اند دوام یافته است.

زبان تاتی بین مردم بومی شهرهای تاکستان، شال، اسفرورین، دانسفهان و سگز آباد و برخی روستاهای استان متداول است.

بیشتر بدانیم

زبان رومانو

در جنوب شرقی شهر قزوین به فاصلهٔ تقریبی ۳۵ کیلومتر، در روستای زرگر از توابع شهرستان آبیک به زبانی تکلم می‌کنند که گویشوران آن، زبان خود را یونانی و رومانیایی و نام زبان خود را نیز رومانو یا رومانلو می‌دانند و می‌نامند. البته مردم منطقه به آن زرگری می‌گویند. این زبان از زبان‌های باستانی و بی‌همتا در کشور بوده و گویشوران آن دو زبان فارسی وترکی را نیز می‌دانند.

آداب و رسوم

شیوهٔ زندگی : فنّاوری ارتباطات، شیوهٔ زندگی ما را دگرگون و به سوی یکسان‌سازی و تشابه سوق می‌دهد. بسیاری از امور زندگی چون رفتارها، روابط، لباس، چیدمان منزل و ... به‌سرعت تغییر و شیوهٔ زندگی فرا مرزی جایگزین شیوهٔ ملی می‌گردد. توانایی ما در حفظ عناصر و مجموعه‌های فرهنگی کشورمان باید فزونی گیرد. حفظ منطقی فرهنگ ملی مفیدتر از الگوی فرا ملی است. تا چه حد به حفظ جنبه‌های فرهنگ ملی خود فکر کرده‌ایم؟

در بین مردم استان آداب و رسوم متنوعی دیده می‌شود که برگرفته از دین مبین اسلام، آیین‌ها و آداب رایج در کشور عزیزمان و موقعیت خاص جغرافیایی است. البته رنگ و بوی مذهبی در بیشتر هنجارها و عملکردهای مردم قابل تشخیص بوده و همین امر استان قزوین را به استانی مذهبی تبدیل و در سطح کشور مشهور کرده است. انواع مراسم و آیین‌ها در استان دیده می‌شود که به‌ذکر نام تعدادی از آنها و توضیح در مورد برخی از آن می‌پردازیم.

- بزرگداشت ایام مذهبی چون نیمه شعبان، اعیاد فطر، قربان و غدیرخم
- عزاداری در ماه‌های محرم و صفر و شهادت سایر ائمهٔ اطهار(ع)
- تعزیه‌خوانی
- مراسم عید باستانی نوروز، چهارشنبه‌سوری، سیزده بدر، نوروزی خوانی
- شب چله (شب یلدا)
- بازی‌های محلی
- شیوه‌های برگزاری مراسم ازدواج
- لباس‌های محلی (نوع پوشش مردم)
- ضرب‌المثل‌ها (داستان‌زدها)
- ادبیات عامیانه (فرهنگ عامه)
- سمنوپزان
- عزاداری برای درگذشتگان

ــ سوغاتی ویژهٔ استان
ــ پخت انواع شیرینی‌های مخصوص منطقه مانند باقلوا
ــ پنجاه بدر (طلب باران یا شکرگزاری)
ــ سفره‌های نذر
ــ جشن برداشت محصولاتی چون فندق، انگور، زغال اخته، گیلاس، برنج، انار و زیتون
ــ یی ما (یا اماما)
ــ فرهنگ اسب‌سواری
ــ معماری
ــ رواج تقویم قمری
ــ مسجد مدرسه
ــ عمارت‌های مختص زنان
ــ برپایی تاق نصرت
ــ جشن تیرگان
و بسیاری از آداب و رسوم دیگر.

بنای مسجد ــ مدرسه

ساخت این نوع عمارت‌ها را به‌ویژه در شهر قزوین بسیار می‌توان دیدکه نشان از وسعت دید مردم قزوین دارد و اینکه دین و علم را در کنار یکدیگر می‌پسندیده‌اند و مدرسه و مسجد را در کنار هم بنا نموده تا در واقع توازن مسائل پرورشی و آموزشی مراعات شده باشد و دانش آموزان ضمن تحصیل علوم به مسائل مذهبی خویش نیز رسیدگی کافی داشته باشند. از جمله این عمارت‌ها می‌توان به مسجد و مدرسهٔ صالحیه، شیخ‌الاسلام و سردار اشاره کرد.

عمارت‌های مختص زنان

در شهر قزوین از گذشته، مساجد و آب انبارهای ویژه‌ای برای بانوان ساخته شده است که شاید در کشور و حتی جهان اسلام بی‌نظیر باشد و این نشان از رعایت مسائل مذهبی و ایجاد فضای امن برای زنان دارد. از جملهٔ این‌گونه بناها می‌توان به مسجد ملاباجی، زبیده خاتون و حلیمه خاتون اشاره کرد.

عزاداری روز دوازدهم محرم (سوم امام حسین علیه السلام) براساس روایات، بعد از واقعهٔ کربلا با تهدید (یزید بن معاویه) کسی جرأت دفن اجساد مطهر یاران با وفای امام حسین (ع) را نداشت تا اینکه زنان طایفهٔ بنی‌اسد جمع شده و به دفن پیکر مطهر شهدا پرداختند. این واقعه در روز دوازدهم ماه محرم اتفاق افتاد به‌همین خاطر زنان قزوینی همه ساله در این روز با دست گرفتن بیل و کلنگ و پیکرهای نمادین از مسجد قدیمی حضرت علی اکبر (ع) به‌سوی امامزاده حسین (ع) حرکت کرده و به سینه‌زنی و نوحه‌خوانی می‌پردازند.

پنجاه بدر(طلب باران یا شکرگزاری)

مردم شهر قزوین در یک رسم دینی ــ آیینی در روز نوزدهم اردیبهشت یعنی پنجاهمین روز سال به‌صورت خانوادگی به‌مصلای شهر رفته و به دعا و راز و نیاز می‌پردازند و سپس به دامن طبیعت و اطراف شهر می‌روند. در این آیین ارتباط صادقانه و خالصانه با خداوند بزرگ مشاهده می‌شود. معمولاً بزرگترها به نماز ایستاده و طلب باران می‌کنند یا به‌خاطر بارش باران شکرگزاری می‌نمایند این مراسم از آیین‌های منحصر به‌فرد در استان قزوین است.

همچنین مراسم تعزیه و بازی‌های محلی نیز در این روز انجام می‌شود. مردم با عصرانه‌های محلی مانند دیماج، آش دوغ و آش‌رشته از هم پذیرایی می‌کنند.

سمنو پزان

مراسم سمنو پزان یکی از مراسم ویژه مردم قزوین است که به ثبت میراث معنوی نیز رسیده است. این مراسم در محله‌های قدیمی شهر اجرا شده و مردم به شکل گروهی همراه بزرگان محل به پختن سمنو می‌پردازند و در سفره‌های عید نوروز از آن استفاده می‌نمایند.

بیشتر بدانیم

مراسم شب چله

مردم استان قزوین نیز همچون دیگر هموطنان ایرانی، این آیین کهن را با رفتن به خانهٔ بزرگ‌ترها به پا می‌دارند، به عقیدهٔ بزرگ‌ترها صرف میوه‌های مختلف خشک و تر و میوه‌های سرخ فام همراه با خوراکی‌های دیگر شگون داشته و زمستان پر برکتی را نوید می‌دهد.

در شب چله بیشتر مردم استان با خوردن سبزی پلو با ماهی و هندوانه، انار و انواع تنقلات از جمله کشمش، گردو، تخمه، آجیل مشکل‌گشا و انجیر خشک، شب‌نشینی خود را انجام می‌دهند. یکی دیگر از آداب و رسوم شب یلدا فرستادن «خونچه چله» از سوی داماد به‌عنوان هدیهٔ زمستانی برای نامزد خود است در این خونچه برای عروس؛ پارچه، جواهر، کله قند و چند نوع میوه مثل گلابی، به، هندوانه، خربزه، سیب با تزئینات خاصی فرستاده می‌شود.

جشن انار

مردم بخش طارم و الموت غربی اواخر شهریور یا اوایل مهرماه در یک روز معین، دسته‌جمعی به مزارع انار می‌روند و با نواختن دایره یا سُرنا و دُهُل، چیدن انار را شروع می‌کنند. تا پیش از این مراسم کسی به چیدن انار نمی‌پردازد.

جشن انگور

در آن قسمت از مناطق استان که باغ‌های تاک فراوان وجود دارد به‌ویژه در شهر تاکستان در شهریور ماه جشن برداشت انگور بین باغداران برپا می‌گردد و مردم به شادی پرداخته و بعد از آن شروع به برداشت محصول می‌نمایند. در این جشن علاوه بر اجرای موسیقی بومی و سرودهای محلی از پدیدآورندگان مرغوب‌ترین انگور، بیشترین انگور و نوآوران در کاشت، داشت و برداشت انگور تقدیر می‌شود.

جشن فندق

الموت غربی، از مناطقی است که بیشتر به کشت فندق اختصاص دارد. در بسیاری از روستاهای این ناحیه؛ در اواسط مردادماه جشن فندق برپا می‌شود. اهالی روستاها در روز معینی با هم به‌مزارع می‌روند. در ابتدا شخصی به خواندن اشعاری پرداخته و دیگران تکرار می‌کنند و سپس همه شروع به چیدن فندق می‌کنند.

بیشتر بدانیم

جشن تیرگان

این جشن در روز سیزدهم تیرماه که همان جشن تیرگان ایران باستان است برپا می‌شود. به این ترتیب که شخص خوش‌قدم و خوش‌یمنی صبح زود به‌خانه دعوت می‌شود تا با تکه چوبی به کیسه‌های گندم، آرد، حبوبات و ... بزند تا به آنها برکت بدهد او همچنین با چوب به اعضای خانواده نیز زده تا سلامت بمانند، در حین انجام مراسم کسی نباید صحبت کند. در این روز پاشیدن آب را به یکدیگر خوش‌یمن می‌دانند. در شب این روز نیز مراسم شال‌اندازی انجام می‌شود.

چمچه خاتون

یکی از آدابِ طلبِ باران در استان ما مراسم چمچه خاتون است که در این مراسم، در ظرفی آب می‌ریزند و به پشت بام می‌برند و با یک چمچه کم‌کم آب را به طرف آسمان می‌پاشند و در نهایت آب از ناودان به پایین ریخته می‌شود و این‌گونه طلب باران می‌کنند.

بیشتر بدانیم

کوسه گلین (کوسن گلین)

خشکسالی از قدیمی‌ترین مشکلات ایران زمین است. ایرانیان برای مبارزه با این خطر طبیعی علاوه بر کارهای عملی مانند حفر قنات و ساختن آب انبار، دست به یک سری مناسک اعتقادی نیز می‌زنند که مراسم کوسه گلین از

آن جمله است. در این استان، این مراسم به شیوه‌های مختلفی انجام می‌شده است که در یکی از شیوه‌ها؛ پیرزنی با پارچه و لباس‌های کهنه عروسکی درست کرده، آن را در دست گرفته و در کوچه‌ها به راه می‌افتد و بچه‌ها نیز پشت سر او حرکت می‌کنند آنها به هر خانه که می‌رسند صاحب‌خانه از وسایل تهیهٔ آش مانند نخود، رشته و ... مقداری به ایشان می‌دهد و سپس آش می‌پزند و بین اهالی توزیع می‌نمایند و معتقدند که پس از آن باران خواهد بارید.

سفره‌های نذر

زنان تمام شهرها و روستاهای استان تقریباً در تمام ایام سال در منازل، حسینیه‌ها، تکایا و امامزاده‌های موجود در محلات سفره‌های نذری پهن کرده و در آنها بسته به مناسبت ایام به قرائت قرآن، احکام، روضه‌خوانی برای ائمه اطهار (ع) و امر به معروف و نهی از منکر می‌پردازند و با این شیوه، دین‌مداری در تمام خانواده‌ها به واسطهٔ زنان و دختران ریشه‌دارتر و گسترده‌تر می‌شود.

پِی ما (یا اماما)

پِی ما مراسمی است که مردم شهرها و روستاهای مختلف استان به‌ویژه مردم شهر تاکستان در صبح روز عاشورا انجام می‌دهند به این شیوه که مردم دور علم بزرگی حلقه زده و با یک دست کمربند یکدیگر را گرفته و شروع به چرخیدن کرده و با قرائت اشعار و مرثیه به شکل دایره‌ای به سینه‌زنی و عزاداری می‌پردازند.

همان‌طور که گفته شد آیین‌های متنوعی در استان وجود دارد که در این قسمت فقط به توضیح برخی از آنها پرداخته شد و تعدادی از آنها نیز در کل کشور رواج دارد که نیازی به توضیح نیست.

پوشش محلی

یکی از ویژگی‌های فرهنگی هر جامعه پوشش و لباس مردم است. در گذشته انسان‌ها از طریق لباس مورد شناسایی قرار گرفته و هویت خود را به دیگران نشان می‌دادند.

با نگاه به گذشته ارتباط بین پوشش و موقعیت جغرافیایی منطقه و تأثیر متقابل آنها جلوهٔ نمایان‌تری می‌یابد از نیم قرن اخیر این تأثیر دستخوش دگرگونی شده و شاهد روز افزون یکنواختی پوشش، نه در سطح ملی بلکه در سطح جهانی هستیم. الگوهای پوششی از آن سوی مرزها بقایای پوشش محلی را به نابودی می‌کشاند. دراستان قزوین پوشش مردم در مناطق شهری فاقد خصوصیت محلی است، ولی پوشش مناطق روستایی دارای خصوصیت محلی و قومی است. در این مناطق مردان لباس محلی بر تن داشته که امروزه مورد استفاده قرار نمی‌گیرد، ولی در برخی مناطق زنان بزرگسال و مسن لباس سنتی محل خود را برتن دارند.

هنر و صنایع دستی

پیشینهٔ کهن سکونت انسان در این منطقه و وجود اقوام مختلف و الهام‌گیری از طبیعت، موجب شده که این استان، یکی از استان‌های مطرح کشور در زمینهٔ هنر و صنایع‌دستی باشد.

سابقهٔ نه هزار سالهٔ سکونت در تپه‌های زاغه، قبرستان، قره تپه واقع در سگزآباد بوئین زهرا سبک خاصی از پخت و طراحی سفال را در زمان‌های گذشته به‌وجود آورده‌اند که امروزه کارشناسان فن این شیوه را به‌عنوان سفال سبک زاغه می‌شناسند.

بیشتر بدانیم

از تولیدات صنایع‌دستی استان قزوین می‌توان به موارد زیر اشاره کرد.

ــ رودوزی‌های سنتی شامل : منجوق‌دوزی (نم نم دوزی)، سرمه دوزی

ــ بافته‌های‌داری : قالی‌بافی و گلیم‌بافی

ــ نساجی سنتی : جاجیم، چادرشب، پن بافی، موج بافی، ایزار (چادر بزرگ رنگارنگ)

ــ تزئینات چوبی : منبت، معرق، مشبک، گره‌چینی، قواره‌بری، ساخت آلات موسیقی و حصیربافی

ــ فلز کاری : کنده کاری روی فلز، زره بافی، قلم زنی، مس گری، چلنگری

ــ تزئینات مربوط به معماری : آجرکاری، آینه‌کاری، مقرنس، کاشی‌کاری، گچ‌بری

ــ حجم‌سازی : حجم‌های چوبی، حجم‌های فلزی

ــ تراش : تراش شیشه، تراش سنگ

ــ صنایع‌دستی کاغذی : تذهیب، نگارگری

ــ نقاشی : نقاشی روی چوب، نقاشی روی گچ، نقاشی روی صدف، نقاشی زیر لاکی، نقاشی روی سفال

قالی‌بافی

قالی‌بافی به‌صورت روستایی و ذهنی بافت از دیر باز در استان رایج بوده است و در زمان پایتختی قزوین، مورد توجه ویژه قرار گرفته و از اهمیت بالایی برخوردار بوده و با شروع به کار دو کارخانهٔ قالی‌بافی در سال ۱۳۰۹ در قزوین این صنعت به اوج شهرت خود در منطقه رسید.

گلیم‌بافی

بافت گلیم در مناطق مختلف استان با ویژگی‌های خاص خود شامل نقوش و طراحی‌های محلی و بومی و رنگ‌های خاص آن منطقه صورت می‌پذیرد.

موج‌بافی

این صنعت دستی زیبا از نظر ظاهری طرح و نقش شباهت بسیاری با چادر شب دارد و عموماً طرح‌ها حالت چهار خانه دارند. اما برخلاف چادر شب که از نخ پنبه‌ای در بافت آن استفاده می‌شود. در بافت موج که حالتی ضخیم‌تر دارد از نخ‌های پشمی استفاده می‌شود.

خوشنویسی

قزوین را پایتخت خوشنویسی کشور دانسته‌اند که این نام گذاری به‌منظور پاسداشت مقام هنرمندان و استادان برجستهٔ خوشنویسی و ظهور خوشنویسان بزرگ در استان و نیز سهم هنرمندان قزوینی در ارتقای هنر خوشنویسی صورت پذیرفته است.

از استادان بزرگ خوشنویسی استان می‌توان به «میرعمادحسنی سیفی قزوینی» (۱۰۲۴هجری قمری) معاصر شاه عباس صفوی اشاره کرد که هنوز پس ازگذشت نزدیک به‌چهارصد سال الهام‌بخش خوشنویسان کشوراست. وی خط نستعلیق را به اوج زیبایی و شکوه خود رساند.

در دامان میرعماد بزرگانی همچون نورالدین لاهیجی، عبدالجبار، ابوتراب اصفهانی، نورای اصفهانی، عبدالرشید، میر ابراهیم و گوهرشاد پرورش یافتند. از دیگر بزرگان خوشنویسی استان می‌توان به محمد حسین عمادالکتاب (۱۳۱۵هجری شمسی) استاد ابوالحسن محصص مستشار قزوینی ــ که خوشنویسی قزوین به دست ایشان زنده شد ــ، عبدالمجید طالقانی، زین‌العابدین، میر حسین و میرزا غلامرضا را نام برد.

موسیقی

موسیقی رایج در شهر قزوین تفاوت چندانی با موسیقی دستگاهی ایران ندارد. در گذشته آوازها و دستگاه‌ها در مکتب قزوین اجرا می‌شد که متأسفانه امروزه فراموش شده است. این مکتب تا اواخر دوران قاجاریه رایج بود در آن زمان، اقبال آذر که از استادان مسلم آواز ایران به حساب می‌آید از قزوین به شهر تبریز مهاجرت کرد و در آن‌جا مکتب دیگری را پایه‌گذاری کرد. در مناطق دیگر استان، موسیقی «مقامی» رایج است. بیشترین کاربرد موسیقی در این استان به هنگام مراسم عروسی است و سازهای مورد استفاده عبارت‌اند از : سرنا، دهل، دایره و گاهی نی.

فصل چهارم

پیشینهٔ تاریخی و مفاخر استان قزوین

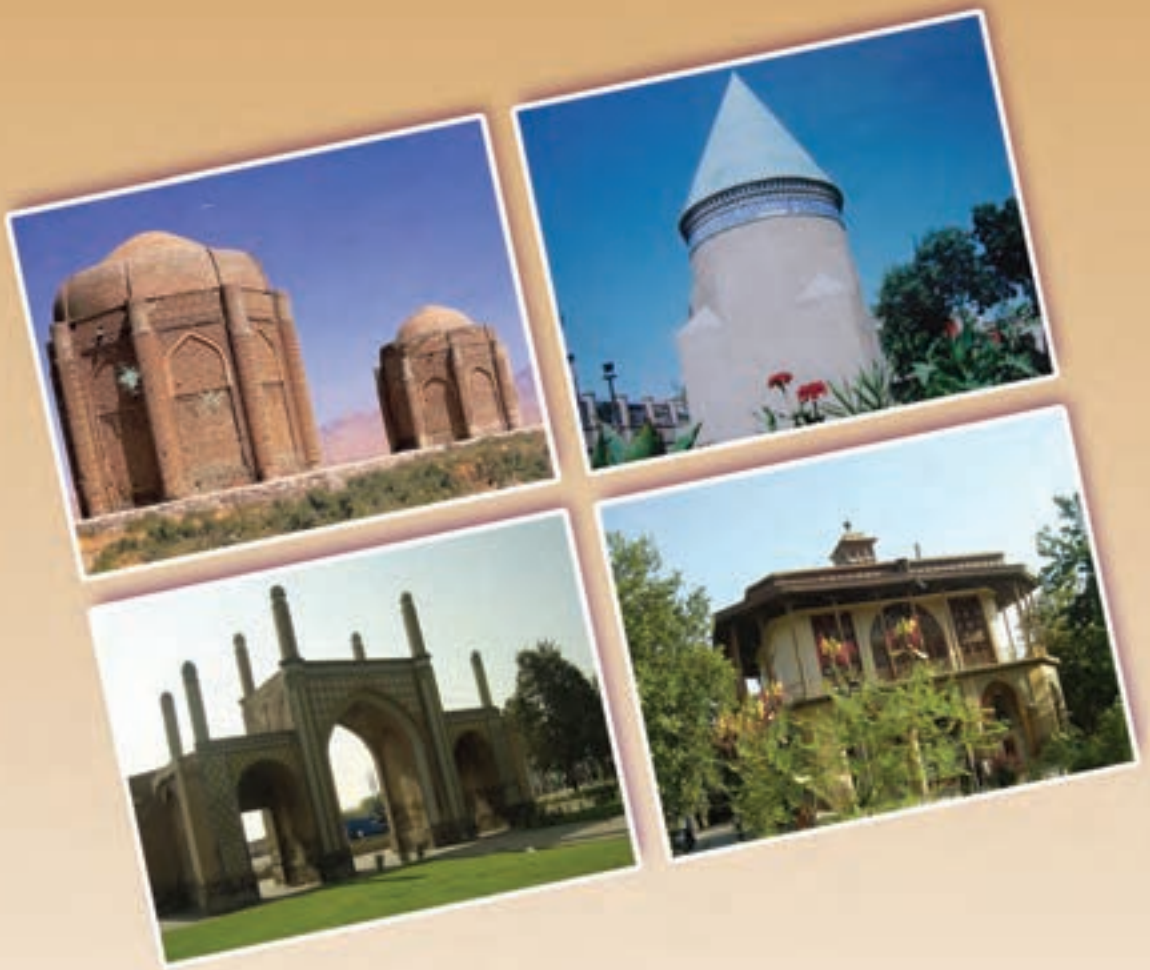

درس دهم نگاهی به قدمت تاریخی استان

در اهمیت و نقش کهن سرزمین قزوین می‌توان به سابقهٔ طولانی آن در زمینهٔ وجود تمدن‌های بشری و نیز قرار گرفتن به‌عنوان پل ارتباطی میان شرق و غرب کشور عزیزمان اشاره کرد. عبور جادهٔ کلیدی ابریشم از این استان را نیز باید به این اهمیت افزود؛ زیرا از این مسیر، کالاهای چین و ایران مانند : ابریشم، پارچه و ... به امپراتوری روم می‌رفت که در آنجا طرفداران فراوان داشت. از طریق این جاده، انسان‌ها در سراسر امپراتوری روم درآمد و شد بودند و علاوه بر کالاهای تجاری با اندیشه‌ها و آداب و رسوم ملل دیگر نیز آشنا می‌شدند.

علت نامگذاری قزوین

در علت نامگذاری قزوین بنا به عقیده جغرافی‌دانان اسلامی، مانند : یاقوت حَمَوی، بلاذری و ... دژ قزوین به فارسی کشوین نامیده شده است که بعدها این کلمه به مرور معرب (شکل عربی پیدا کردن) شده و با نام قزوین تلفظ شده است. محققان و مورّخان یونانی نیز براین باورندکه اسم قزوین برگرفته از نام قومی به اسم (کاسی‌ها) است که از زمان‌های قدیم در کنار دریای خزر زندگی می‌کرده‌اند و به احتمال زیاد واژه (کش وین) را باید تغییر یافتهٔ واژه (کَس پین) به‌شمار آورد.

بیشتر بدانیم

قدیمی‌ترین نوشتهٔ جغرافیدانان و تاریخ نویسان اسلامی دربارهٔ نام قزوین ، نوشتهٔ قدامة بن جعفر است که در نیمهٔ دوم و سدهٔ سوم هجری قمری می‌زیسته است. او می‌نویسد : حصار دژ قزوین را به فارسی کشوین نامیده‌اند و معنای آن، حد و مرز موردنظر و توجه و حفاظت شده است. «الخراج، ص ۲۶۱»

برای کسب اطلاعات بیشتر در خصوص نام و پیشینهٔ تاریخی قزوین به این کتاب‌ها می‌توانید مراجعه کنید.

۱ــ سیرتاریخی بنای شهر قزوین و بناهای آن به قلم دکتر سید محمد دبیر سیاقی

۲ــ سیمای تاریخ و فرهنگ قزوین نوشتهٔ دکتر پرویز ورجاوند (سه مجلد)

۳ــ مینودر یا باب الجنه نگارش سیدمحمدعلی گلریز (دو مجلد)

فعالیت

در مورد نامگذاری قزوین و گذشتهٔ تاریخی آن مطلبی را تهیه و در کلاس بخوانید.

نگاهی بر سابقه تاریخی قزوین

۱ــ قزوین قبل از اسلام

با توجه به بررسی‌ها و کاوش‌هایی که در حفاری‌های دشت قزوین به‌دست آمده از جمله تپهٔ باستانی قره تپه در سگزآباد بوئین‌زهرا، آثار تمدنی بسیاری به‌دست آمده که دارای ارزش و اعتبار ویژهٔ تاریخی است. در این تپه آثاری همچون : ظروف سفالی، اشیای مفرغی و حتی طلایی و نیز مهره‌های گردنبند از جنس آهک به‌دست آمده است. این آثار از جمله یادمان‌های با ارزش پیش از تاریخ ایران به‌شمار می‌رود. تپهٔ بوئین زهرا به‌عنوان یکی از قدیمی ترین‌مراکز استقرار انسان در فلات مرکزی ایران، قدمتی افزون بر نه هزار سال دارد. خانه‌های خشتی که به کوچه‌ها و معابر اصلی و سرانجام میدان روستا می‌پیوندند، خمره‌های ذخیرهٔ آب و آذوقه، تنورهای پخت نان و دارا بودن انباری و آشپزخانه، سفال منحصر به فرد، اشیای سنگی و فلزی و استخوانی از جمله آثار این تپه است.

در دشت قزوین در دامنهٔ جنوبی البرز، علاوه بر اشیاء سفالی و فلزی که به‌دست آمده، اجسادی نیز یافت شده که با پوشاک در خاک دفن شده‌اند. دفن اموات در قبرها عموماً به پهلوی راست و گاه به پهلوی چپ با پاهای جمع شده است.

بیشتر بدانیم

در سرزمین قزوین به‌واسطهٔ سابقهٔ تمدنی گروه‌های باستان‌شناسی حفاری‌ها و تحقیقات گسترده‌ای را در نیم قرن اخیر انجام داده‌اند. در این زمینه می‌توان به افراد زیر اشاره کرد.

۱ــ دکتر پرویز میرفتاح

۲ــ دکترشهمیرزاد.

فعالیت

به‌نظر شما آثار به‌جا مانده از گذشتگان چه تأثیری در سرنوشت فعلی ما دارد؟

بیشتر بدانیم

جدول زیر اسامی برخی از مکان‌های تمدنی قبل از اسلام استان قزوین را نشان می‌دهد.

نام	موقعیت جغرافیایی	نمونه از آثار به‌دست آمده :
تپهٔ دانسفهان	ناحیهٔ رامند	دارای آثار مربوط به پیش از اسلام است
تپهٔ حاجی آباد (تپه یعقوب آباد)	در جنوب غربی آبیک	قلعهٔ نظامی است که دارای ظروف سفالی، خانه‌های گلی و خشتی با چهار دیوار می‌باشد.
قلعهٔ سنگرود	در شمال روستای رزجرد در شمال قزوین	آثاری از معماری در آن یافت شده است که احتمالاً یک چهار طاقی متعلق به دورهٔ ساسانی است.
تپهٔ خندو	درجنوب شرقی تاکستان	دارای ۱۵۰متر طول و ۱۰۰متر عرض است و آثار بسیار جالبی از تزیینات گچ‌بری ساسانی درآن به‌دست آمده است. طرح‌های گچ‌بری شامل نیمه بدن یک گاو و طرحی از یک برگ کنگر است.
تپه‌های : نصرت آباد، قزانچال، حسین آباد، کوندج، قشلاق، رضی آباد، ابدال تپه (خطایان)	دهستان بشاریات	آثاری ازجمله ظروف سفالی خانه‌های گلی با چهار دیوار در آنها یافت شده است که حاکی از تعلق آنها به دوران پیش از تاریخ دارد.
تپهٔ زاغه	بخش جنوب دشت قزوین	ظروف سفالی، خانه‌های گلی و خشتی با چهار دیوار که یکی از دیوارها با خانه مجاور مشترک است، دفن اموات همراه با زیور آلات شخصی صورت گرفته است.
تپه‌های :مشکین تپه، دولت آبادور مبادتپه	منطقهٔ بویین زهرا	بر روی این تپه‌ها آثار و ویرانه‌های ساختمانی با خشت‌هایی به‌طول ۳۰سانتی‌متر دیده شده است.
تپهٔ دامان	منطقهٔ ضیاءآباد	دارای ۲۰۰متر طول و ۱۵۰متر عرض است. از آثار سفالی آن پیداست که متعلق به‌دوران پیش از تاریخ می‌باشد.
تپه‌های : آقابابا، کندر، کی وران	قاقازان	از آثار به‌دست آمده از این تپه می‌توان گفت که مربوط به‌دوران پیش از تاریخ تا دوران اسلامی است.

در دوران اقتدار دولت ماد (۵۵۰ ــ ۷۰۱ق.م) و هخامنشی (۵۰۰ ــ ۳۳۰ق.م) سرزمین قزوین قسمتی از نواحی این دولت به‌شمار می‌آمد که ناحیه‌ای بسیار آباد و خرم محسوب می‌شد و بنا به نوشتهٔ برخی از نویسندگان، یکی از پادشاهان این دو سلسله در همین قلمرو کاخی بنا کرد. حملات مردمان سرکش و غارتگر که از کوهستان‌های شمالی، منطقه را مورد تاخت و تاز قرار می‌داد، باعث افزایش نگرانی مردمان این شهر گشته بود، از این اقوام در تاریخ به اسم آماردها و دیلمان یاد می‌شود.

شکل ۱ــ۴ــ محل و موقع آثار باستانی و تاریخی در سرزمین قزوین

بیشتر بدانیم

در کناره دریای خزر مردمانی زندگی می‌کردند، عده‌ای در گیلان و مازندران می‌زیستند، در گیلان کادوسیان، در مشرق آنان ماردها یا آماردها (آملی‌ها)، در قسمت شرق اینان یعنی مازندران کنونی تپوری‌ها، در مشرق تپوری‌ها (طبرستان) ورکانیان (هیرکان، گرگان) بودند.[۱]

حاکمان وقت برای رفع و دفع حملات این اقوام مهاجم اقدام به لشکرکشی‌هایی می‌نمودند به‌عنوان مثال، در سال ۳۵۰ ق.م اردشیر دوم هخامنشی و در سال ۱۸۱ ق.م فرهاد اول اشکانی به این منطقه لشکر کشیده، مدت‌ها با آنها در جنگ و ستیز به سر بردند و به فرمان یکی از ایشان قلعه و دژی در قسمت کوهستانی که محل و پادگان سربازان بود، بنا شد تا به وقت جنگ و حمله جلوی اقدامات تاخت و تاز دیلمان گرفته شود. دژ کشوین یا حصار شاپوری توسط شاپور ابرکان سردار خسروپرویز (۵۷۹ــ۵۹۰ میلادی) و به فرمان آن پادشاه، برای جلوگیری از هجوم سربازان دیلمی یاغی که زمانی نیز در سپاه خسروپرویز خدمت می‌کردند و اینک با شورش و قیام

۱ــ به نقل از تاریخ ایران باستان نوشتهٔ حسن پیرنیا.

بر علیه پادشاه ساسانی به کوهستان دیلم پناه برده بودند، ساخته شد. شاپور ابرکان حصار شاپوری یا دژ کشوین را بنا کرد و سربازانی در آن به نگهبانی مستقر گردانید. قابل ذکر است که کشوین صورت اولیهٔ قزوین است به تبدیل حروف قاف به کاف و سین به حرف ز.

۲ــ قزوین از اسلام تا پایان سلسلهٔ صفویان

سپاهیان مسلمان در سال ۲۴ هجری به رهبری براءبن عازب روانهٔ قزوین شدند. مردم این شهر در نهایت به دین مبین اسلام مشرف گشتند. با سقوط ساسانیان، مردمان نواحی شمالی قزوین که دیگر مانعی در برابر خویش نمی‌دیدند شروع به تاخت و تازهای جدیدی در اطراف شهرهای ری، قم، کاشان و قزوین کردند. حاکمان مسلمان برای مقابله با این حملات ویرانگر تلاش کردند تا بر استحکام و توان شهر قزوین در برابر حملات این اقوام بیفزایند؛ از این‌رو علاوه بر تشویق مردم به سکونت در این شهر، دربارهٔ فضیلت سکونت در آن نیز احادیثی را از قول پیامبر و معصومین علیهم‌السلام در دوران عباسیان رواج دادند. خلیفهٔ عباسی موسی الهادی زمانی که به شهر قزوین رسید، دستور داد تا در برابر قزوین شهری بنا کردند و آن را مدینه موسی نامیدند. در سال ۱۹۲ هجری‌هارون‌الرشید (۱۹۳ــ ۱۷۰ هـ.ق) به شهر قزوین وارد شد. او که شاهد رشادت‌ها و جوانمردی‌های مردم قزوین در مقابل مهاجمان شمالی بود فرمان به ساخت مسجد جامع عتیق قزوین داد. علاوه بر آن بارویی دور تا دور مناطق کوچک قزوین کشیده شد و به این ترتیب، قزوین شکل منسجم و مرتبی پیدا کرد. حمداله مستوفی قزوینی مورخ و جغرافیدان عصر ایلخانان (مغول) می‌نویسد : «در سال ۲۵۳ هجری قمری پس از بر کشیدن حصار شهر توسط موسی بن بوقا قزوین دارای ۲۰۶ برج و دروازه بوده است.»

از جمله حوادث مهم قزوین سفر امام رضا (ع) به این شهر، در سال ۲۰۱ هجری بود. امام (ع) به‌طور مخفیانه وارد قزوین شده و در منزل داودبن عیسی فرود آمدند و پسر دو سالهٔ ایشان آنجا فوت کرد که امروزه آستانهٔ شاهزاده حسین (ع) نامیده می‌شود. با ظهور حسن صباح در قلعهٔ الموت (سال‌های حکومت ۵۱۸ــ ۴۸۳ هـ. ق) توجه حاکمان سلجوقی به قزوین افزوده شد. آنان که خود را نمایندهٔ دستگاه خلافت عباسی می‌دانستند از قزوین به‌عنوان پایگاهی علیه اسماعیلیه استفاده کردند.

بیشتر بدانیم

قلعهٔ حسن صباح

قلعهٔ الموت در شمال آبادی گازرخان قرار دارد. در سال (۲۲۶ هجری) حسن بن زید علوی این قلعه را ساخت. این دژ در شب چهارشنبه ۶ رجب سال (۴۸۳ هجری) به تصرف حسن صباح درآمد و تا زمان سقوط اسماعیلیان به سال (۶۵۴ هجری) مرکز فرمانروایی آنان بوده است. در بیان واژه الموت گفته‌اند : آله+اموت یعنی آشیان عقاب.

شکل ۲ــ۴ــ قلعهٔ حسن صباح الموت، در حال مرمت

ورود سپاهیان مغول به ایران موجب ویرانی‌های بسیاری شد. با ورود آنان به شهر قزوین مردم شهر، تا سه روز با رشادت و شجاعت در مقابل مغولان مقاومت کردند، اما در نهایت سپاه مهاجم وارد شهر شد و خسارات فراوانی بر آن واردکرد. پس از پایان حکومت مغولان و نبود حکومت قوی، صفویان توانستند دولتی نیرومند در ایران تأسیس نمایند و ثبات و نظم را به کشور بازگردانند. در زمان شاه تهماسب اول (۹۸۴ ــ ۹۳۰ هـ.ق) قزوین به‌عنوان پایتخت ایران برگزیده شد و این موجب رونق و توسعهٔ شهر گردید و واحدهای تجارتی جدیدی چون : کاروانسراها ، بازارها و قیصریه‌ها در آن بنا شد. کالاها از نواحی مختلف به سوی آن سرازیر شد و راه‌های تجارتی توسعه و رونق یافت.

با وجود انتقال پایتخت از قزوین به اصفهان که به‌علل مختلف از جمله کمبود آب در این شهر صورت گرفت، از اهمیت

شکل ۳ــ۴ــ سردر عالی قاپو از بناهای دوران صفویه

این شهر کاسته نشد؛ بلکه در پایان حکومت صفویان مجدداً به مدت سه سال به‌عنوان پایتخت ایران انتخاب شد.

فعالیت

به نظر شما چه عوامل دیگری می توانست در انتقال پایتخت از قزوین به اصفهان مؤثرباشد؟

بیشتر بدانیم

استان قزوین با دارا بودن حدود هزار اثر تاریخی ثبت شده در فهرست آثار ملی کشور ۱۲درصد از آثار ثبت شده در کشورمان را به خود اختصاص داده است و از این نظر رتبهٔ اول کشور را داراست.

در جدول زیر با برخی از آثار تاریخی ثبت شده ملی، استان قزوین، مانند بقعه‌ها، مقابر، قلاع، مساجد و برج‌ها آشنا می‌شوید.

ردیف	نام اثر	موقعیت	توضیحات
۱	بقعهٔ پیغمبریه	قزوین	محل دفن چهار پیامبر و امام زاده صالح بن حسن (ع) است.
۲	بقعهٔ پیر	تاکستان	ساخت بنا مربوط به دوران سلجوقی است.
۳	مقبرهٔ رئیس‌المجاهدین	کیلومتر ۲۵ جاده قزوین ـ آبیک	آرامگاه میرزا حسن شیخ الاسلام، یکی از رهبران مشروطه‌طلبان است.
۴	مقبرهٔ حمداله مستوفی	قزوین	مورخ و جغرافیدان عصر ایلخانان است. تاریخ گزیده، نزهة القلوب، ظفرنامه از آثار اوست.
۵	مقبرهٔ شهید ثالث	قزوین	محل دفن حاج ملاتقی برغانی معروف به شهید ثالث است.
۶	مسجد جامع کبیر	قزوین	از آثار دوره سلجوقی و صفوی است.
۷	مسجدحیدریه	قزوین	مربوط به دوران سلجوقیان است.
۸	مسجدشاه (نبی)	قزوین	ساخت آن در زمان شاه اسماعیل اول آغاز شد و شاه تهماسب اول آن را تکمیل کرد.
۹	مسجد پنجه علی	قزوین	ساخت آن به زمان شاه تهماسب اول صفوی نسبت داده شده
۱۰	سرای سعادت	قزوین	در زمان ناصرالدین شاه قاجار، توسط آقا باقر سعدالسلطنه ساخته شد.
۱۱	برج‌های خرقان	در دهستان خرقان قزوین	دو آرامگاه است که مربوط به دوران سلجوقیان است.

۱۲	برج باراجین	در ارتفاعات شمال قزوین	از آثار معماری قرون چهارم وپنجم هجری قمری است.
۱۳	قلعهٔ الموت	در نزدیکی روستای گازرخان	از قلاع اسماعیلیان ایران در عصر سلجوقیان است.
۱۴	قلعهٔ لمبسر	درشمال شرقی رازمیان	از قلاع اسماعیلیان ایران در عصر سلجوقیان است.
۱۵	قلعه سمیران	طارم	از قلاع اسماعیلیان در عصر سلجوقیان است.
۱۶	قزقلعه یا قلعه دختر	درحوالی ضیاءآباد از توابع شهرستان تاکستان	از آثار اواخر دورهٔ ساسانی است.

۳ــ قزوین از افشاریه تا جمهوری اسلامی ایران

نادرشاه افشار مؤسس افشاریه (۱۱۶۰ــ۱۱۴۸ هـ. ق) پس از پیروزی بر افغان‌ها عازم قزوین شد. او به هنگام اقامت در قزوین تاجی را که بزرگان محلی در اختیارش نهاده بودند به سر نهاد و در داخل ارگ قزوین کوشکی بنا نهاد و تالاری برای پذیرایی پی افکند که به نام تالار نادری معروف شد. با مرگ نادر و درهم ریختگی اوضاع کشور، کریم خان زند (۱۱۹۳ــ ۱۱۶۳ هـ. ق) بر تخت پادشاهی ایران نشست. قزوین در این دوره جزئی از حاکمیت این سلسله به‌شمار می‌رفت.

با تأسیس سلسلهٔ قاجاریه، قزوین توسط حکام منصوب دربار قاجار یا نایبان آنان که بیشتر از شاهزادگان و وابستگان دربار بودند اداره می‌شد.

شکل ۴ــ۴ــ شهر قزوین در دورهٔ قاجاریه

بیشتر بدانیم

میرزا محمد رضا قزوینی، حاج خلیل خان قزوینی و محمد نبی خان قزوینی از نخستین سفیران ایران، از خطّهٔ قزوین بودند.

در دوران قاجاریه، قزوین به‌عنوان یک منطقهٔ حاکم‌نشین مستقل از پایتخت مطرح بود و با وجود رکود نسبی اقتصاد و فرهنگ نابسامان در آن دوره از اندک مراکز پر رونق ایران به شمار می‌آمد. در انقلاب مشروطه که در سال ۱۲۸۵ هجری شمسی در ایران رخ داد و منجر به تشکیل مجلس و تدوین قانون اساسی و قوانین مشروطه شد، مردم قزوین نیز از پیشگامان این نهضت بودند.

با فرا رسیدن جنگ اول جهانی (۱۲۹۳ هجری شمسی) قزوین نیز به اشغال دولت‌های، روس و انگلیس درآمد. با پایان جنگ رضا شاه به کمک انگلیسی‌ها توانست برتخت سلطنت ایران تکیه زند. پایان سلطنت رضا شاه در ایران (۱۳۲۰هجری شمسی) مصادف با اشغال کشورمان توسط نیروهای انگلیس و شوروی بود. محمدرضا پهلوی که پس از استعفای پدرش، پادشاه ایران شده بود، به‌جای تکیه بر سرمایه‌های مادی و معنوی کشورش، اسیر سیاست‌های دولت‌های استعمارگر گردید و برای از بین بردن آزادی و حاکمیت قانون اساسی، از هیچ تلاشی فروگذار نکرد. با شروع مبارزات امام خمینی (ره) علیه رژیم پهلوی، فضای سیاسی کشور نیز دچار تغییر و تحولات عمده‌ای شد.

در سال‌های اولیه نهضت ۱۵ خرداد ۱۳۴۲ که به رهبری امام خمینی (ره) علیه دستگاه وابستهٔ پهلوی به بیگانگان شروع شده بود، در قزوین انجمن‌ها و گروه‌های مبارز در قالب هیئت‌های

شکل ۵ ــ۴ــ تصاویری از مبارزات مردم قزوین علیه رژیم پهلوی

مذهبی در مدارس دینی و غیردینی، بازار و مساجد شکل گرفتند و مبارزین به چهره‌های شناخته شده مبارزه در عرصهٔ ملی تبدیل شدند. عمق و ریشهٔ مبارزه تا جایی بود که در همان سال‌های آغازین شکل‌گیری نهضت، ساواک تصمیم به جدایی ساواک قزوین و تبدیل آن به یک پایگاه منطقه‌ای گرفت. با اوج‌گیری انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ مردم استان قزوین، همراه و همگام با سایر مردم انقلابی ایران، صفوف خود را برای مبارزه با رژیم پهلوی منسجم‌تر کردند. آنان علی‌رغم فضای اختناق، در مناسبت‌های مختلف و در طی مبارزه با رژیم طاغوت، با پخش اعلامیه و نوار، کتاب و سرودن اشعار انقلابی، تشکیل مجالس برای شهیدان و برپایی سخنرانی و راهپیمایی، در به ثمر نشستن انقلاب اسلامی ایران نقش خود را به‌خوبی ایفا کردند.

بیشتر بدانیم

نقشهٔ کودتای اسفند ۱۲۹۹ در محل گراند هتل قزوین (خیابان پیغمبریه فعلی) با حضور رضاخان میرپنج، سیدضیاالدین طباطبایی و آیرون ساید انگلیسی طراحی شد.

نگاهی مختصر به سابقهٔ علمی قزوین در مسیر تاریخ

استان قزوین همواره پرورشگاه استعدادهای درخشان و زمینه‌ساز بروز و ظهور شخصیت‌های متعدد در طول تاریخ حیاتش بوده است. امروزه نام و رسم بسیاری از اندیشمندان و فرهیختگان در زمینه‌های علمی بر تارک استان ما می‌درخشد.

فعالیت

آیا در شهر یا منطقهٔ محل سکونت شما شخصیتی علمی و فرهیخته از استان زندگی می‌کرده است گزارشی در این‌باره تهیه و در کلاس ارایه دهید.

بیشتر بدانیم

ردیف	نام	زمان زندگی	توضیحات
۱	علامه ابوالحسین قزوینی	قرن چهارم هجری	فاضل و ادیب ــ از آثار او : جامع التاویل و مجمل اللغه
۲	امام ابو یعلی حافظ بن عبدالله	قرن پنجم هـ.ق	عالم و محدث ــ از آثار او : الارشاد فی اخبار قزوین
۳	نجم الدین کاتبی قزوین	قرن هفتم هـ.ق	عالم و محدث ــ از آثار او : رساله شمسیه، منطق المین
۴	امام ابوالقاسم رافعی قزوینی	قرن هفتم هـ.ق	مورخ ــ از آثار او : التدوین فی ذکر اهل العلم قزوین

۵	عمادالدین زکریای قزوینی	قرن هفتم هـ.ق	جغرافیدان ــ از آثار او : عجایب المخلوقات و غرائب الموجودات، آثار البلاد و اخبار البلاد
۶	حمداله مستوفی	قرن هشتم هـ.ق	مورخ ــ از آثار او : نزهه القلوب، ظفرنامه، تاریخ گزیده
۷	عبید زاکانی	قرن هشتم هـ.ق	شاعر و نویسنده ــ از آثار او : رساله دلگشا، دیوان شعر، صدپند و ...
۸	مولانا سدید طبیب قزوینی	قرن دهم هـ.ق	پزشک یا طبیب
۹	یحیی بن عبداللطیف قزوینی	قرن دهم هـ.ق	مورخ ــ از آثار او : لب‌التواریخ
۱۰	میراحمد عبداللطیف قزوینی	قرن دهم هـ.ق	مورخ ــ از آثار او : تاریخ جهان‌آرا
۱۱	قاضی احمدبن محمدبن عبدالغفار	قرن دهم هـ.ق	مورخ ــ از آثار او : تاریخ جهان آرا ــ تاریخ نگارستان
۱۲	ملای قزوینی	قرن دهم هـ.ق	شاعر
۱۳	عبدالنبی فخرالزمانی	قرن دهم هـ.ق	شاعر و نویسنده
۱۴	مولانا سالک دیلمی	قرن دهم هـ.ق	از خوشنویسان معروف در زمان شاه تهماسب اول
۱۵	میرعماد قزوینی	قرن دهم و یازدهم هـ.ق	استادخوشنویس در خط نستعلیق
۱۶	مولانا علی‌رضا عباسی	قرن دهم ویازدهم هـ.ق	از خوشنویسان معروف دورهٔ شاه عباس اول صفوی است
۱۷	میرمحمد معصوم قزوینی	قرن یازدهم هـ.ق	ریاضیدان، فیلسوف،محدث
۱۸	شمس الدین حسینی قزوینی	قرن یازدهم هـ.ق	ریاضیدان از آثار او : لغز بعض الاعداد
۱۹	میر صدر الدین محمد	قرن یازدهم هـ.ق	شاعر، موسیقیدان
۲۰	حسین عقیلی رستمداری	قرن یازدهم هـ.ق	نویسنده دایرة المعارف ریاض الابرار
۲۱	رضی الدین محمدبن حسن	قرن یازدهم هـ.ق	نویسنده دایرة المعارف الخواص
۲۲	مولانا علی افضل بن محمد	قرن یازدهم هـ.ق	پزشک ــ از آثار او : الطب، فوائدافضلیه، جوارش و المفید
۲۳	محمدیحیی قزوینی	قرن یازدهم هـ.ق	فیلسوف
۲۴	عباسعلی کیوان قزوینی	قرن سیزدهم هـ.ق	حکیم، عارف، مفسر
۲۵	سید اشرف الدین حسینی	قرن سیزدهم هـ.ق	شاعر ملی، روزنامه نگار و طنز پرداز بزرگ عصر مشروطه
۲۶	عارف قزوینی	قرن سیزدهم هـ.ق	شاعر ملی، تصنیف ساز بزرگ ایران
۲۷	محمد حسین عماد الکتاب	قرن سیزدهم هـ.ق	خطاط
۲۸	ملا محمد تقی برغانی (شهیدثالث)	قرن دوازدهم هـ.ق	عالم دینی، مجتهد بزرگ
۲۹	سید ابوالحسن رفیعی	قرن ۱۳و۱۴هـ.ق	عارف، عالم، حکیم و ریاضیدان
۳۰	علامه محمد قزوینی	(۱۳۲۸ــ۱۲۵۶شمسی)	نویسنده بزرگ ادبیات فارسی
۳۱	علی اکبردهخدا	(۱۳۳۴ــ۱۲۵۹شمسی)	نویسنده و مؤلف لغتنامهٔ بزرگ فارسی
۳۲	ابوالحسن اقبال آذر	(۱۳۵۰ــ۱۲۴۵شمسی)	موسیقیدان معروف

حمداله مستوفی : او نویسنده و مورخ و جغرافیدان معروف سدهٔ هشتم (تولد ۶۸۰ــ وفات ۷۵۰هـ.ق) و مؤلف تاریخ گزیده نزهه القلوب و ظفرنامه، در دورهٔ ایلخانان مغول می‌باشد. مستوفی در کارهای دیوانی و محاسباتی سرآمد بود. مزار او در محله ملک‌آباد قزوین واقع است.

شکل ۶ ــ۴ــ آرامگاه حمدالله مستوفی

بیشتر بدانیم

علی اکبر دهخدا، لغت‌نامه نویس و نویسنده معروف، استان و کشور ما به‌شمار می‌رود. او پس از اتمام تحصیلات، مدتی را در وزارت خارجه به‌کار مشغول شد، آنگاه برای تکمیل معلومات و علوم جدید روانه اتریش گردید. پس از بازگشت از ایران علاوه بر فعالیت در مسائل سیاسی کشور، همچون ملی شدن صنعت نفت ایران، به نویسندگی در نشریات و تألیفات علمی پرداخت. او در سال ۱۳۳۴ در تهران درگذشت و در ابن بابویه به خاک سپرده شد. از آثار ارزشمند او می‌توان به لغتنامهٔ بزرگ و جامع و نیز به ترجمهٔ عظمت و انحطاط رومیان، ترجمهٔ روح‌القوانین و فرهنگ فرانسه به فارسی اشاره کرد.

میر عمادقزوینی، بزرگ‌ترین و معروف‌ترین نویسنده خط نستعلیق : عماد بن ابراهیم الحسنی معروف به میر عماد از بزرگان خوشنویس نستعلیق، در سال ۹۶۱ هجری قمری، در قزوین به دنیا آمد. وی پس از آموختن مقدمات علوم و خط در قزوین سفری به تبریز و عثمانی (ترکیه فعلی) کرد و آن‌گاه به ایران بازگشت و در دربار شاه عباس اول مشغول به‌کار شد. با افزایش منزلت هنری و علمی او در نزد پادشاه صفوی، موقعیت او به‌تدریج مورد حسد رقیبان قرار گرفت تا جایی که سرانجام موجبات قتل این هنرمند بزرگ را فراهم آوردند.

درس یازدهم قزوین و دفاع از مرزهای ایران اسلامی

با مطالعهٔ تاریخ و پیشینهٔ طولانی استان قزوین، متوجه نقش و اهمیت این دیار در دفاع از مرزها و ایستادگی و مقاومت در برابر ظلم و ستم‌های ناشی از حملات دشمنان خارجی و استبداد داخلی می‌شویم؛ نمونهٔ والای این استقامت و ایستادگی مردم قزوین مربوط به‌دوران هشت سالهٔ دفاع مقدس است که با شروع جنگ تحمیلی در ۳۱ شهریور ۱۳۵۹ جلوه‌ای زیبا یافت. با آغاز جنگ عراق علیه کشورمان، مردم استان ما نیز همانند سایر مردمان این مرز و بوم به دفاع از مرزها و ارزش‌های دینی خود برخاستند و با نمایش قدرت ایمان و استقامت در آزمون خطیر دفاع مقدس خوش درخشیدند. ایثار و فداکاری مردم استان ما را در طی هشت سال دفاع مقدس می‌توان در دو بخش حضور در میادین نبرد و شهادت و نیز حمایت و پشتیبانی تقسیم کرد.

الف) حضور در میادین نبرد و شهادت

از ابتدای جنگ تحمیلی عراق علیه کشورمان، مردم شجاع و خداجوی قزوین نیز به‌همراه اقشار مختلف کشورمان، در همهٔ مراحل جنگ حضور مستمر و پرشور داشتند، و هزاران نفر از مردم این دیار روانهٔ صحنه‌های نبرد حق علیه باطل شدند و در عملیات‌های مختلف نظامی مانند : بیت المقدس، فتح المبین، والفجرمقدماتی، خیبر، بدر، والفجرهشت، کربلای پنج، مرصاد و ... دوش به دوش سایر رزمندگان با متجاوزان به نبرد پرداختند. از این تعداد رزمندهٔ این استان، بیش از ۳۰۰۰ نفر به درجهٔ رفیع شهادت، ۵۸۰۰ نفر به افتخار جانبازی نایل آمدند و ۶۶۰ نفر نیز از آزادگان سرافراز به‌شمار می‌آیند. تعداد معلمان شهید استان ۵۰ و تعداد دانش‌آموز ۳۰ نفر است.

فعالیت

به‌نظر شما زنده نگه داشتن یاد و خاطره شهیدان چه تأثیری در زندگی فردی و اجتماعی ما دارد؟

بیشتر بدانیم

جمهوری اسلامی ایران با داشتن ۱۷هزار و ۱۵۹ شهید ترور، بیشترین قربانی را در دنیا دارد. استان قزوین نیز ۱۹۰شهید، در اقدامات تروریستی منافقان، تقدیم انقلاب کرده است.

ب) حمایت و پشتیبانی مردمی

یکی از مهم‌ترین و سرنوشت‌سازترین عواملی که در جریان جنگ نقش اساسی داشت، حضور گسترده و حمایت و پشتیبانی مدبرانه و مخلصانهٔ مردم کشور ما از رزمندگان اسلام بود. شهربانی، ژاندارمری و کمیتهٔ انقلاب اسلامی که وظیفهٔ اصلی آن انجام خدمات در شهرها بود با قدرت تمام به وظایف خود عمل نمودند. نقش مساجد و مدارس و ستادهای اقامه نماز جمعه دربارهٔ آگاهی دادن و بیان مسایل جنگ و دعوت مردم برای حضور در صحنه‌های نبرد بسیار مؤثر و ارزنده بود.

اعزام نیروهای رزمنده و صدها کاروان کمک‌های مردمی به جبهه، برپایی مجالس یادبود شهیدان و زنده نگاه داشتن یاد و خاطرهٔ آنان، برگزاری مراسم ادعیه و زیارت، تکریم از خانواده‌های شهیدان و اسرا و جانبازان ازجمله اقدامات و فعالیت‌هایی بود که مردم استان ما در طی هشت سال دفاع مقدس انجام دادند. یکی از نهادهایی که در طول جنگ نقش مهمی در حمایت و پشتیبانی ایفا نمود، جهاد سازندگی بود. جهاد سازندگی قزوین از ابتدای جنگ تا انتهای آن با حضور دلاورانه و با تقدیم ۱۹شهید و ده‌ها جانباز و آزادهٔ سرافراز نام نیک و ارزنده‌ای از خود برجای نهاد. ساخت تعدادی سنگر اجتماعی، ۳۸۶سنگر انفرادی و ۹۵سنگر تانک و ماشین‌آلات و احداث خاکریز در محورهای عملیاتی به طول ۵۸ کیلومتر از اقدامات جهاد قزوین است.

بیشتر بدانیم

سرداران شهید هشت سال دفاع مقدس

«مرگ حق است، اما تلاش کنید بهترینش را انتخاب کنید.» سردار مهدی شالباف

از میان شهیدان والای استان قزوین، سرداران فداکار و با تقوایی بودند که الگوهای ارزنده و بی‌نظیر برای دیگر هم سنگران خود به شمار می‌آمدند از جمله دلاوران که تنها به تعدادی از آنان اشاره می‌شود، می‌توان از سرداران : عباس بابایی، حسن لشکری، مهدی شالباف، نادر سلیمانیان، علی میوه‌چین، عبدالحسین قنبری، سید محمد علی عابدینی، علی شالی، منصور صدیق، ناصر سیاهپوش، حفظ‌اله عابدینی، مصطفی حق‌شناس، رضا حسن‌پور، محمدصادق انبارلویی، مجیدحاج شفیعی‌ها، حسن تلاتری، محسن پرویز، محمدجعفرآشوری، سید علی‌اکبر حاج‌سید جوادی و ... نام برد.

فعالیت

گزارشی از زندگی یکی از شهیدان محل سکونت خود را تهیه و در کلاس ارائه دهید.

برخی از اولین‌های شهید قزوین

نام و شهرت	محل تولد	تاریخ و محل شهادت	مسئولیت یا ویژگی
علی اصغرجمشیدی	۱۳۳۰/۲/۱۴قزوین	۱۳۵۹/۷/۱۵سرپل ذهاب	اولین معلم وجهادگر
محمود ایزدی	۱۳۲۹/۱۱/۱قزوین	۱۳۵۹/۷/۲کرخه نور	اولین کارمند شهید
جلیل خوئینی‌ها	۱۳۲۵/۸/۳ قزوین	۱۳۵۹/۸/۲۷سوسنگرد	اولین کارگر بسیجی
سید احمدطباطبایی زواره‌ای	۱۳۳۳/۱۱/۳۱گرگان	۱۳۵۹/۱۰/۲۰هویزه	اولین افسر شهید ارتش دفاع مقدس
مجید رازقی	۱۳۴۰/۶/۲۴ قزوین	۱۳۵۹/۷/۱۱سرپل ذهاب	اولین شهید سپاه قزوین
علی نژادقربانی	۱۳۳۳/۱/۱سگزآباد	۱۳۵۹/۹/۱آبادان	اولین شهید انقلاب اسلامی در دفاع مقدس
حاجی خان نوری زاده جتانی	۱۳۴۰/۹/۲	۱۳۵۹/۷/۲۶خرمشهر	اولین ناوی شهیدنیروی دریایی دفاع مقدس
رئوفی صمغ آبادی	۱۳۳۲/۵/۱۶ قزوین	۱۳۵۹/۸/۱۰دهلران	اولین درجه دارشهید شهربانی دفاع مقدس
ایرج عیوضی	۱۳۳۲/۱۱/۲۴ قزوین	۱۳۶۱/۴/۲۳شرق بصره	اولین شهید خلبان هوانیروزهلیکوپتر دفاع مقدس
محمد علی جانباز	۱۳۲۸/۹/۳۰ قزوین	۱۳۶۱/۴/۲۱تهران	اولین خلبان شهیدنیروی هوایی ارتش
عباس بابایی	۱۳۳۲/۹/۱۴	۱۳۶۵/۵/۱۵سردشت	اولین سرتیپ شهید ایران در دفاع مقدس
علی مکاری	۱۳۳۷/۱۱/۱	۱۳۵۹/۹/۱۹آبادان	اولین فرزند ذکور شهید خانواده در دفاع مقدس
اصغر مظفری	۱۳۳۹/۴/۱۷ قزوین	۱۳۵۹/۱۰/۲۸میمک	اولین دانشجوی شهید در دفاع مقدس
جعفرپاو	۱۳۳۵/۵/۱ قزوین	۱۳۵۹/۲/۱۵قصرشیرین	اولین هنرمند شهید مرزی عراق قبل از شروع جنگ
محمد گرامی	۱۳۳۱/۴/۱۸ قزوین	۱۳۵۹/۱۰/۱۳سرپل ذهاب	اولین ورزشکار شهید دفاع مقدس
عزیز اله رودباری	۱۳۱۲/۱/۱رودبار	۱۳۶۵/۲/۲۴هفت تپه	کهن سال‌ترین شهید دفاع مقدس
علی واعظی فرد	۱۳۴۹/۱/۴شیرازک	۱۳۶۱/۲/۱۰خرمشهر	خردسال‌ترین شهید دفاع مقدس
سید مجتبی افضل موسوی	۱۳۲۳/۱/۱۰قزوین	۱۳۶۰/۷/۱۶اتوبان تهران ــ کرج	اولین شهید روحانی ترور شده توسط منافقین

بیشتر بدانیم

شهید محمد علی رجایی

شهید محمد علی رجایی فرزند عبدالصمد در سال ۱۳۱۲ در شهر قزوین متولد شد. پس از اخذ مدرک ششم ابتدایی به کار در بازار پرداخت و در چهارده سالگی به تهران مهاجرت کرد. ابتدابه استخدام نیروی هوایی درآمد. اما پس از کودتای ۲۸ مرداد۱۳۳۲ به‌دلیل گرایش‌های ضد رژیم از آنجا اخراج شد.

سپس به دانشسرای عالی راه یافت و موفق به اخذ مدرک لیسانس شد و به کسوت معلمی درآمد. در اردیبهشت ۱۳۴۵ بازداشت و بعد از پنجاه روز از زندان آزاد شد. در آذرماه ۱۳۵۳مجدداً دستگیر شد و تا آبان ۱۳۵۷ در زندان به سر برد. پس از پیروزی انقلاب اسلامی به ترتیب وزیر آموزش و پرورش، نخست‌وزیر و رئیس‌جمهور شد. سرانجام در هشتم شهریور۱۳۶۰در بمب‌گذاری ساختمان نخست‌وزیری که توسط یکی از افراد سازمان منافقین انجام شده بود به شهادت رسید.

سید و رهبر آزادگان

علی اکبرابوترابی متولد ۱۳۱۸، در سال ۱۳۳۶به پیشنهاد پدرش وارد حوزهٔ علمیهٔ قم و مدتی بعد نیز جهت ادامهٔ تحصیل به نجف اشرف مشرف شد و در محضر امام خمینی(ره) از درس خارج فقه و اصول ایشان بهره‌مند بود. او پس از ۶ سال تحصیل، در حالی‌که به وطن باز می‌گشت، به جرم جاسازی و حمل اطلاعیه‌های امام دستگیر و به زندان ساواک منتقل شد. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، مدتی به‌عنوان رئیس کمیته انقلاب اسلامی قزوین مشغول به خدمت شد، با شروع جنگ تحمیلی عازم میادین نبرد گردید. در ۲۶ آذر ماه ۱۳۵۹ در یکی از مأموریت‌های شناسایی به اسارت دشمن درآمد. ایشان پس از بازگشت اسرا به وطن، به‌عنوان نمایندهٔ ولی فقیه در امور آزادگان منصوب شد و در دوره‌های چهارم و پنجم مجلس شورای اسلامی نیز، با رأی بالای مردم تهران، به مجلس راه یافت.

مرحوم ابوترابی سرانجام در ۷۹/۳/۱۲ در حالی که همراه پدر بزرگوارشان عازم مشهد مقدس و زیارت امام هشتم (ع) بودند در جادهٔ سبزوار نیشابور دچار سانحهٔ تصادف شدند و دعوت حق را لبیک گفتند.

سرلشکر شهید عباس بابایی

شهید بابایی در سال ۱۳۲۹ در قزوین متولد شد. دورهٔ ابتدایی را در دبستان دهخدا و دورهٔ متوسطه را در دبیرستان نظام وفا گذراند. در سال ۱۳۴۸ در حالی که در رشتهٔ پزشکی پذیرفته شده بود، داوطلب تحصیل در دانشکدهٔ خلبانی نیروی هوایی شد. پس از اعزام به آمریکا و تکمیل دورهٔ آموزش خلبانی درسال۱۳۵۱ با درجهٔ ستوانی به ایران بازگشت. با آغاز جنگ تحمیلی، شهید بابایی نیز در کنار سایر همرزمان خود به دفاع از میهن پرداخت و بالاخره پس از انجام عملیات‌های مختلف علیه دشمن متجاوز، در ۸ اردیبهشت ۱۳۶۶ در حین عملیات برون مرزی به شهادت رسید.

نزدیک به سه هزار شهیدی که استان عزیز ما تقدیم به انقلاب و اسلام کرده ، سرداران و پاکبازان فداکاری بودند که الگوهای ارزنده و بی‌نظیر برای همه نسل‌ها و اعصار ، به‌شمار می‌روند، از جمله این رادمردان می‌توان از : حسین تلاتری، امامعلی رشوند، قدرت‌اله چگینی، طهماسب شیخ حسنی، حسین مرانلو، عشقعلی قنبری، غلامحسین اکبری، وجیه اله عسکری، یداله علیجانی، قدرت الله فصیحی رامندی، سید نورالدین ابراهیمی و محمداسماعیل ذوالفقاری و ... نام برد.

شهیدحسین لشکری

امیر خلبان حسین لشکری در۲۰ اسفند ۱۳۳۱ در روستای ضیاءآباد قزوین، متولد و پس از طی دوران تحصیل به استخدام نیروی هوایی درآمد. با شروع جنگ عراق علیه جمهوری اسلامی ایران ، لشکری نیز در عملیّات‌های نظامی علیه دشمن وارد عمل شد، او در یکی از

عملیات‌های نظامی به‌دلیل مورد اصابت قرار گرفتن هواپیمایش به اسارت نیروی دشمن درآمد. امیر خلبان لشکری پس از ۱۸ سال اسارت در ۱۷فروردین ۱۳۷۷ به خاک وطن بازگشت. شهید لشکری اولین اسیر ایرانی است که رهبر انقلاب وی را سیدالاسرا نامید. او در شامگاه یکشنبه ۱۸مرداد ۱۳۸۸ براثر عارضه قلبی دارفانی را وداع گفت و به درجهٔ رفیع شهادت نائل آمد.

فصل پنجم

توانمندی‌های استان قزوین

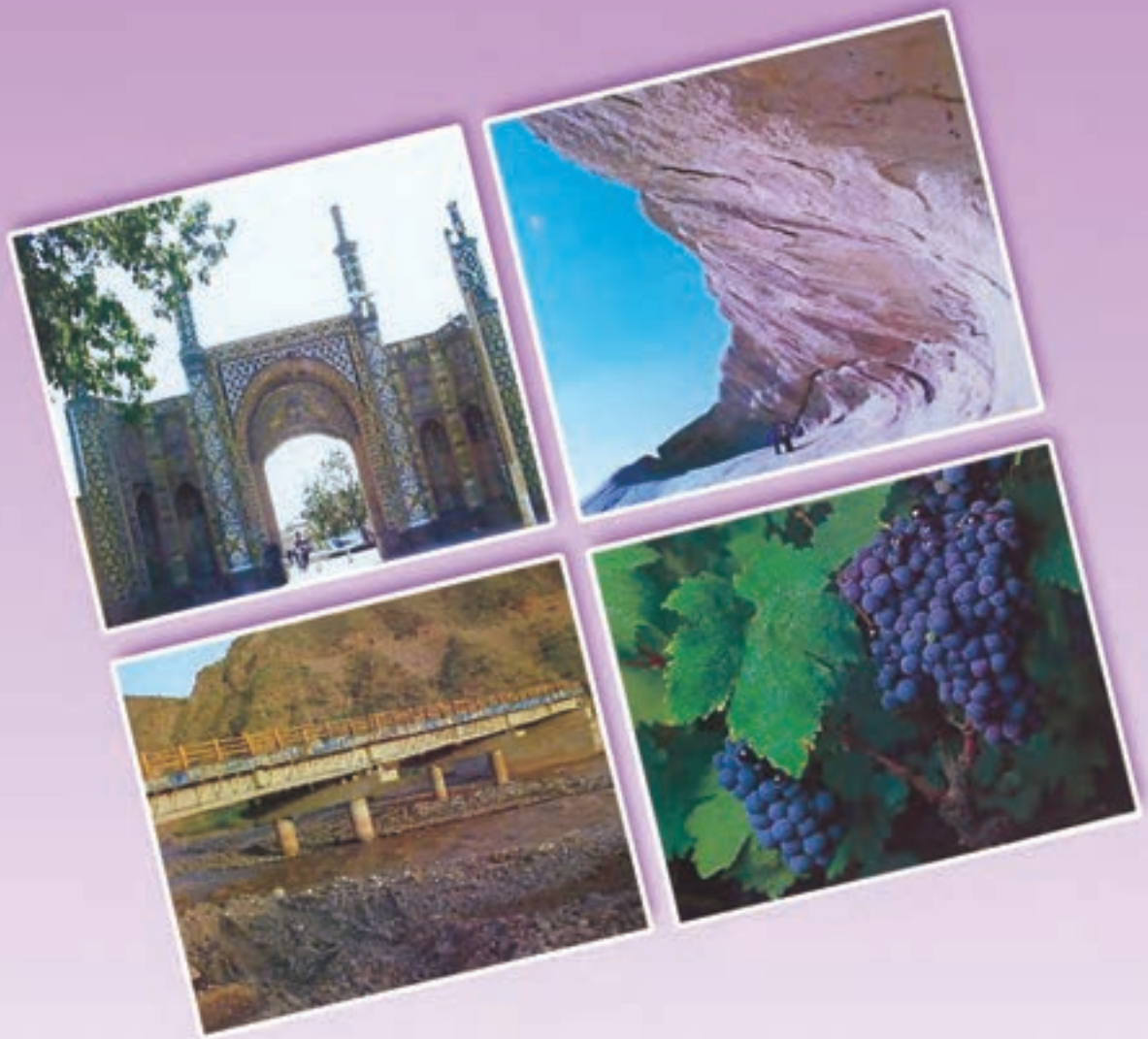

درس دوازدهم قابلیت‌ها و جاذبه‌های گردشگری استان

۵ مهرماه روز جهانی جهانگردی

استان قزوین به واسطه دارا بودن جاذبه‌های طبیعی و تاریخی ــ فرهنگی می‌تواند به‌عنوان یکی از قطب‌های مهم گردشگری در سطح کشور مطرح باشد. به همین دلیل انتخاب شهر قزوین به‌عنوان پایگاه و الگوی معماری و شهرسازی از سوی ادارهٔ اسکان سازمان ملل متحد موجب توسعهٔ اقتصادی و اجتماعی این استان خواهد شد.

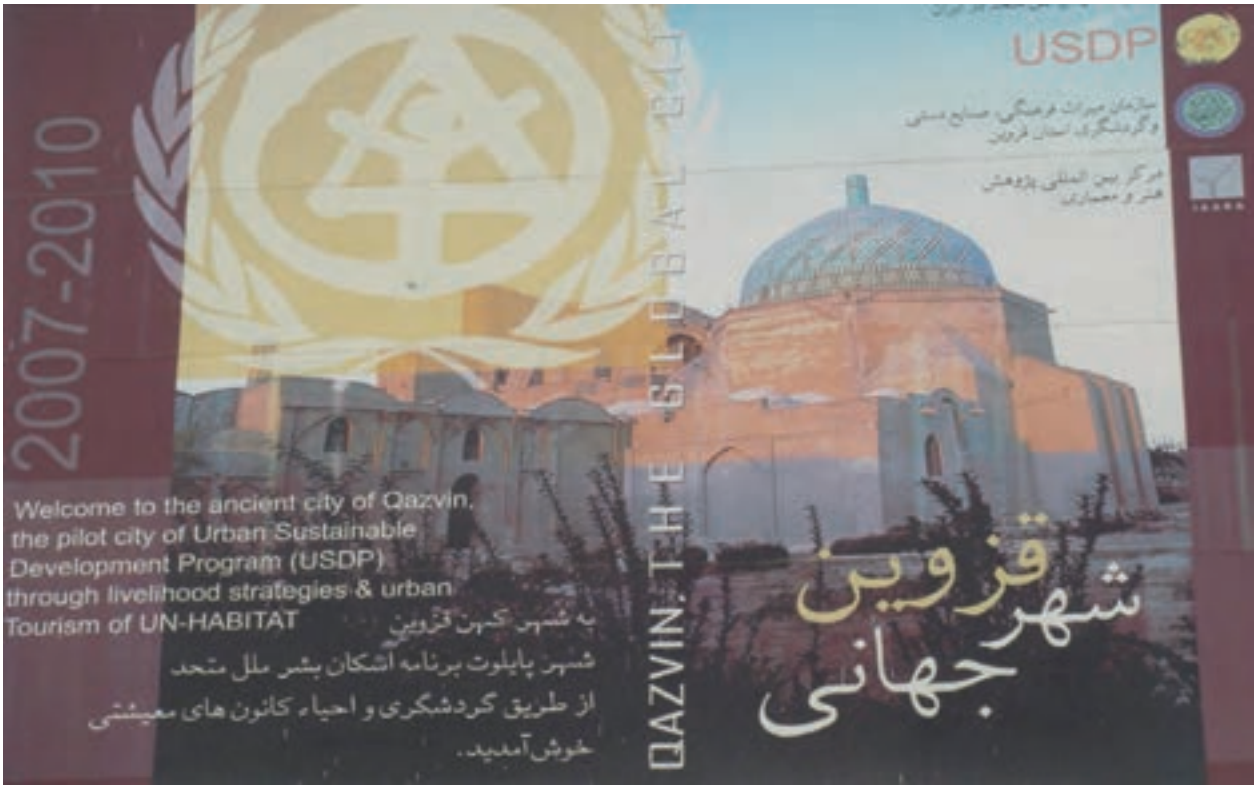

انواع جاذبه‌های گردشگری استان

جاذبه‌های گردشگری استان مبتنی بر جاذبه‌های طبیعی و تاریخی ــ فرهنگی است.

الف)جاذبه‌های طبیعی : جاذبه‌هایی که بدون دخالت انسان به‌وجود آمده‌اند.

نظیر : کوهستان‌هاــ دریاچه‌ها ــ رودخانه‌ها...

شرایط خاص توپوگرافی که شامل سه قلمرو کوهستانی،کوهپایه‌ای و دشتی است به همراه تنوع اقلیمی موجب شکل‌گیری چشم‌اندازهایی چون قلهٔ مرتفع سیالان، دریاچه اوان، دره شاهرود، باتلاق نمکزار، چشمه‌های آبگرم یله گنبد و ... شده است.

آیا می‌توانید به چند نمونهٔ دیگر اشاره کنید؟

این چشم‌اندازها می‌تواند مورد توجه اکوتوریست‌ها (گردشگران طبیعت‌گرد) قرار بگیرد.

ارتفاعات

قلهٔ مرتفع سیالان، قلهٔ شاه البرز و خشچال در البرز غربی از جاذبه‌های طبیعی‌اند که زمینهٔ فعالیت را برای علاقه‌مندان به ورزش‌های طبیعی چون کوهنوردی مهیا می‌سازد.

درمنطقهٔ الموت، درهٔ اندج رود به دلیل وجود صخره‌های بلند و عظیم و غارهای فراوان مکان مناسبی برای ژئوتوریست‌ها (گردشگرانی که به‌خاطر جاذبه‌های زمین‌شناسی سیر و سیاحت می‌کنند) وصخره‌نوردان است.

بیشتر بدانیم

ژئوتوریسم بهره‌گیری گردشگری از علوم زمین یا زمین گردشگری

شکل ۱ــ۵ــ روستای اندج در الموت

دریاچهٔ اوان (Ovan)

این دریاچه زیباترین جاذبه طبیعی استان است که در شمال شرقی استان و در فاصله ۸۵ کیلومتری شهر قزوین قرار دارد. آب این دریاچه از طریق منابع زیر زمینی (چشمه کف دریاچه) و ریزش‌های جوی تأمین می‌شود.

وجود این دریاچه، اکوسیستم خاصی را به‌وجود آورده که گونه‌های خاص گیاهی و جانوری در آنجا به چشم می‌خورد. از گونه‌های گیاهی می‌توان به خانواده گرامینه (گیاهان شناور) در دریاچه و چنگال آبی اشاره کرد.

شکل ۲ــ۵ــ دریاچهٔ اوان در الموت

فعالیت

با دقت در نقشهٔ گردشگری استان موقعیت دریاچهٔ اوان را مشخص کنید و توضیح دهید با توجه به فصول مختلف امکان چه فعالیت‌هایی برای گردشگران وجود دارد؟

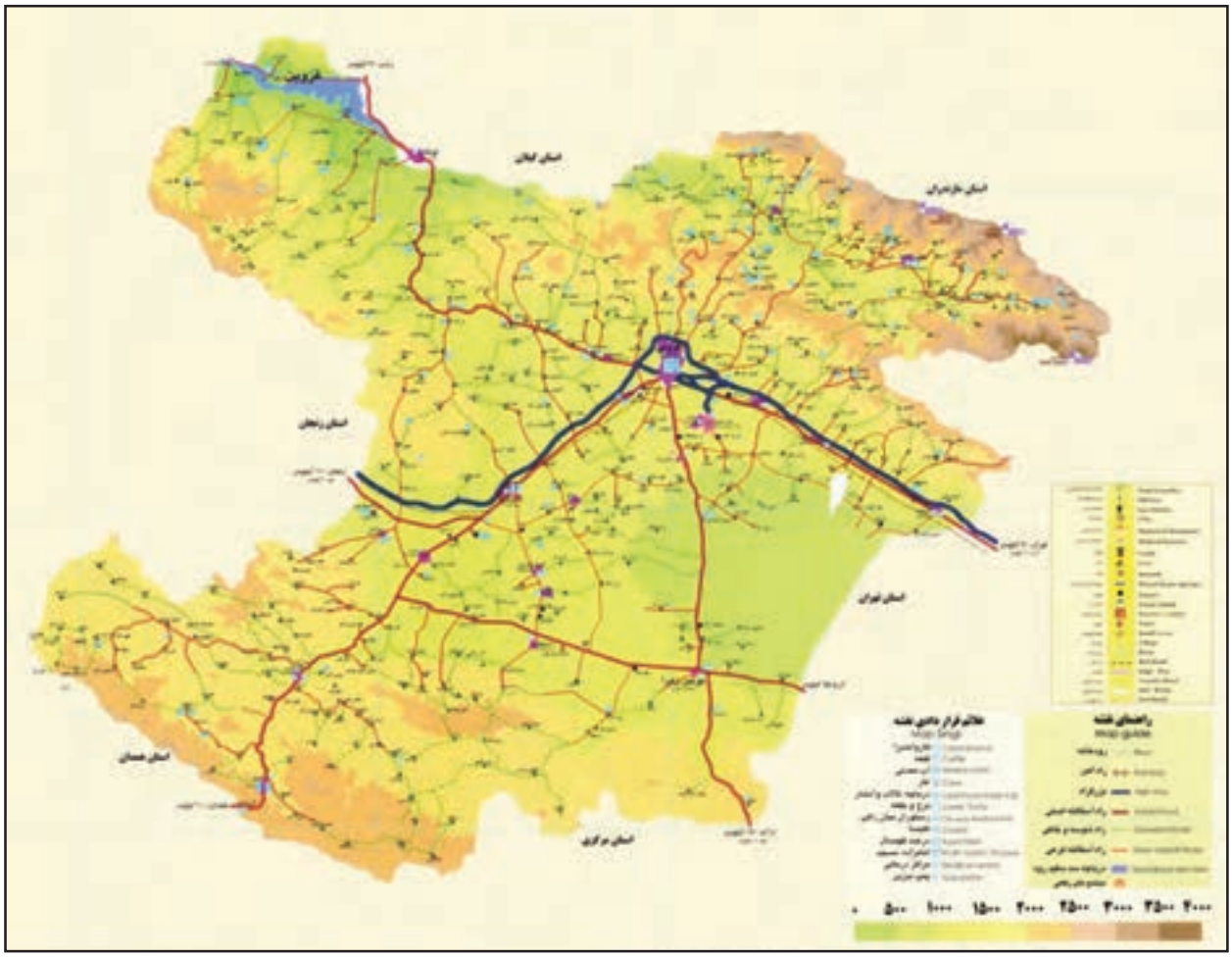

شکل ۳ــ۵ــ نقشهٔ گردشگری استان قزوین

چشمه‌های آب معدنی

این چشمه‌ها از گذشته‌های دور در کشور ما اهمیت خاصی داشته‌اند و امروزه با وجود تأسیسات اقامتی و پذیرایی در جوار آنها می‌توانند موجب اقامت کوتاه مدت گردشگران شوند.

چشمه آب گرم خرقان که در ۹۵ کیلومتری جاده قزوین ــ همدان واقع شده است نمونه‌ای است که به علت خاصیت درمانی (بیماری‌های رماتیسمی و پوستی) مورد توجه مسافران است.

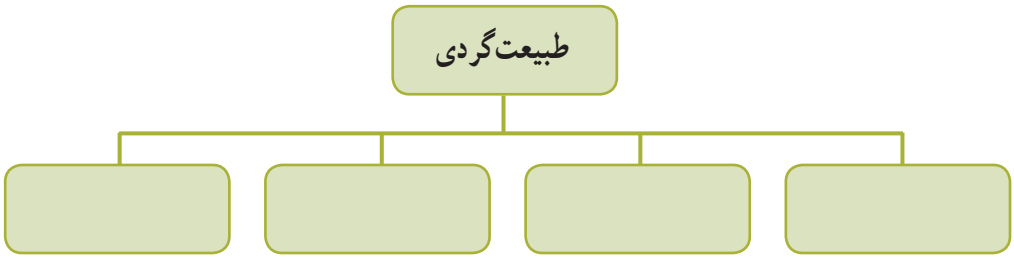

فعالیت

جاذبه‌های گردشگری طبیعت‌گرا به‌عنوان یک فرصت چه منافعی را برای ساکنان در برخواهد داشت؟

روستاهای هدف گردشگری

این گونه گردشگری با توجه به شرایط اقلیمی و شکل روستا، شیوهٔ معماری، آداب و رسوم و فعالیت‌های اقتصادی جاذبه‌هایی را به‌وجود آورده که گردشگران زیادی را جذب می‌کند. بیشتر این روستاها در مناطق کوهستانی شمال و جنوب استان قرار دارد.

شکل ۴ــ۵ــ نمونه‌ای از روستای گردشگری در استان قزوین

فعالیت

۱ــ جدول را کامل کنید.

آثارمثبت گردشگری روستایی	آثارمنفی گردشگری روستایی
۱ــ	۱ــ
۲ــ	۲ــ

۲ــ با توجه به سایت سازمان میراث فرهنگی (www.qchto.ir) به سؤالات زیر پاسخ دهید.

الف) سه نمونه از روستاهای هدف گردشگری را نام ببرید.

ب) با انجام چه فعالیت‌هایی می‌توان موجب جذب گردشگران به این روستاها شد؟

باتلاق نمکزار

این باتلاق در جنوب شرقی استان با داشتن ویژگی‌های هیدرولوژیکی خاص، زیستگاه پرندگان مهاجر، انواع پستانداران و ... یک محیط اکوتوریستی بالقوه محسوب می‌شود.

برای مطالعه

جدول ۱ــ۵ــ جاذبه‌های طبیعی استان قزوین

ردیف	نام جاذبه	موقعیت	ردیف	نام جاذبه	موقعیت
۱	بوستان باراجین	دو کیلومتری شمال قزوین	۹	غار قلعه کرد	دهستان حصار
۲	ایوان سنگی نیاق	۱۷ کیلومتری شمال قزوین	۱۰	دریاچهٔ دریا بیگ (بکر)	شمال شهر قزوین
۳	منطقهٔ حفاظت شده باشگل	۸ کیلومتری شمال غرب شهرستان تاکستان	۱۱	آبشارماهین	طارم سفلی
			۱۲	رودخانهٔ خر رود	آوج
۴	آبگرم ارشیا (خرقان)	۹۵ کیلومتری قزوین ــ همدان	۱۳	درهٔ نینه رود	رازمیان ــ الموت غربی
۵	آب ترش و لرزان	۴۵ کیلومتری قزوین ــ رشت	۱۴	منطقهٔ ییلاقی پیچ بن	شمال شرقی الموت
۶	غارسفید آب	۴ کیلومتری روستای سفیدآب	۱۵	دامنه جنوبی سیالان	شمال شرقی الموت
۷	غار ولی گشنه رود	۵ کیلومتری الموت غربی			
۸	غارحاجت خانهٔ آکوجان	آکوجان الموت غربی			

ب) جاذبه‌های انسانی : جاذبه‌هایی که با توجه به تفکر و خلاقیت و روحیهٔ هنری انسان شکل گرفته‌اند؛ مانند : قلعه‌ها، موزه‌ها، زیارتگاه‌ها، آب انبارها، کاروانسراها، عمارت‌ها و ...

پروندهٔ سه بنای تاریخی (دولتخانهٔ صفوی، سرای سعدالسلطنه، قلعهٔ الموت) برای ثبت جهانی به سازمان ملل متحد (یونسکو) ارائه شده است.

گردشگری مذهبی

وجود شاخص مهم مذهبی امامزاده حسین (ع) و بنای مسجد جامع کبیر عتیق فرصت مناسبی برای گردشگری مذهبی ایجاد کرده است.

امام زاده حسین (ع) : بنای شکوهمند آن از ویژگی‌های خاص معماری می‌باشد که صحن بزرگ آن با ۵۲ ایوانچه گرداگرد بقعه را فراگرفته و هنر کاشی‌کاری دورهٔ قاجار است.

در حرم کتیبه‌هایی از آثار خوشنویسان به چشم می‌خورد؛ این زیارتگاه در روزهای خاص مذهبی، اعیاد، روزهای میلاد، سوگواری‌ها و ... جلوه‌های خاصی از چشم‌انداز مذهبی را به‌وجود می‌آورد که می‌توان از آن به‌عنوان یک مکان مقدس برای انجام فرایض مذهبی بهره‌مند شد.

شکل ۵ــ۵ــ امامزاده حسین (ع)

مسجد جامع کبیر (عتیق) : این مسجد یکی از کهن‌ترین و کم‌نظیرترین مساجد ایران است. در گذشته، این مکان آتشکده بود و بعد از آن به مسجد تبدیل شده است.

ایوان و گچ‌بری‌های آن از آثار ممتاز اسلامی به‌شمار می‌رود و یکی از مهم‌ترین مکان‌های مورد علاقهٔ بازدیدکنندگان خارجی است.

شکل ۶ــ۵ــ مسجد جامع عتیق

برای مطالعه

حضرت علی (ع) فرموده‌اند : در مسافرت پنج فایده وجود دارد :

۱ــ زدودن اندوه، ۲ــ دستیابی به دارایی و سرمایهٔ زندگی، ۳ــ دستیابی به دانش، ۴ــ آشنایی با روش‌ها و شیوه‌های زندگی مردم، ۵ــ همنشینی با مردمان بزرگ و کسان نیک.

بیشتر بدانیم

حسینیهٔ امینی‌ها : این خانه متعلق به «حاج محمدرضا امینی» بوده و بخشی از آن، وقف حسینیه شده است و نمونهٔ کامل و زیبای خانه‌های سبک قزوین است.

از زیبایی‌های این بنا سه تالار است که با سقف‌های نقاشی، آینه‌کاری، گچ‌بری و ... به موازات هم قرار گرفته‌اند.

شکل ۷ــ۵ــ حسینیهٔ امینی‌ها در قزوین

ج) جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی

بازار و مجموعهٔ آن : بازار یکی از ارکان اصلی شهرها تلقی می‌شود که دارای نقش‌های گوناگونی است؛ مانند (نقش مذهبی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، ارتباطی و...) در عصر ما خرید کردن و قرار گرفتن در فضاهای مربوط به بازار نوعی از

فعالیت‌های گردشگری و اوقات فراغت محسوب می‌شود.

مجموعهٔ بازار قزوین یکی از ارزشمندترین و دیدنی‌ترین آثار معماری به‌جا مانده از دورهٔ صفویه است که برخی از بناهای آن در دورهٔ قاجار ساخته شده است. مراکز وابسته به آن مانند (سراها، تیمچه، قیصریه، مسجد، مدرسه و ...) نقش قابل توجهی در زمینهٔ اقتصادی و گردشگری دارد.

شکل ۸ــ۵ــ بازار قیصریهٔ قزوین

مجموعهٔ سعدالسلطنه : بزرگ‌ترین کاروانسرای سرپوشیده و مرکز تجاری داخلی شهری در ایران است. زیباترین قسمت این بنا چهار سوق آن است. امروزه از این مجموعه برای برگزاری جشنواره، نمایشگاه و مراسم خاص استفاده می‌شود مانند برگزاری نمایشگاه خوشنویسی.

شکل ۹ــ۵ــ مجموعهٔ سعدالسلطنه

فعالیت

الف) آیا از عناصر وابسته به بازار سنتی دیدن کرده‌اید؟ کدام یک برای شما قابل توجه بوده است؟ در مورد آن مختصری توضیح دهید؟

ب) چه عواملی موجب جذابیت بازار سنتی به‌عنوان یک جاذبهٔ گردشگری می‌شود؟ نام ببرید.

برای مطالعه

ناصر خسرو قبادیانی ــ شهر قزوین را چنین توصیف کرده است :

باغستان بسیار داشت . بی‌دیوار و خار و بی‌هیچ مانعی از دخول در باغات و قزوین را شهری نیکو دیدم باروی حصین و کنگره بدان نهاده با بازارهای خوب.

دروازه‌ها

یکی از مشخصه‌های شهر ما در گذشته دروازه‌ها بوده است. شهر قزوین در گذشته دارای ۹ دروازه بوده است که اکنون دو دروازهٔ آن باقی‌مانده است. دروازهٔ تهران قدیم و دروازهٔ درب کوشک.

بیشتر بدانیم

سر در عالی قاپو : در دورهٔ سلطنت شاه تهماسب ساخته و در زمان سلطنت شاه عباس اول به صورت کنونی تغییر شکل یافته است. در ایوان ورودی آن کتیبه‌ای به خط ثلث و قلم علی‌رضا عباسی، نقاش و خطاط معروف صفویه است. این عمارت باشکوه در ابتدای خیابان سپه قرار گرفته است.

گراندهتل : از اولین نمونه‌های هتل به شیوهٔ مدرن اروپایی است و در اواخر دورهٔ قاجار ساخته شده است. ورودی اصلی هتل در ضلع غربی بنا قرار دارد. این هتل در خیابان پیغمبریه واقع شده است.

آب انبارها

یکی دیگر از القاب شهر قزوین «شهر آب انبارها» است.

سابقهٔ احداث آب انبارها در قزوین به دلایلی چون موقعیت خشک جغرافیایی و کمبود منابع آب برمی‌گردد.

بسیاری افراد نیکوکار برای رفع این مشکل اقدام به ساختن آب انبارها کرده‌اند.

طراحی وشیوهٔ ساخت این آب انبارها و آثار به‌جا مانده از آنها می‌تواند از مهم‌ترین جاذبه‌های گردشگری باشد.

بزرگ‌ترین آب انبار تک گنبدی ایران، آب انبار سردار بزرگ است که در خیابان راه آهن قزوین واقع شده است. که امروزه تغییر کاربری داده است .

شکل ۱۰ــ۵ــ آب انبار سردار قزوین

کاخ چهلستون : یکی از مهم‌ترین بناهای دورهٔ صفویه است که در میان باغ بزرگی در میدان آزادی واقع است. عمارت آن در فهرست آثار تاریخی ثبت شده که امروزه تغییر کاربری داده و به موزهٔ خوشنویسی تبدیل شده است.

شکل ۱۱ــ۵ــ کاخ و موزهٔ چهلستون در قزوین

بیشتر بدانیم

خیابان سپه قزوین : این خیابان نخستین خیابان طراحی شده ایران است که در دورهٔ صفویه طراحی شده و در سال ۱۳۸۷رسماً به‌عنوان اولین خیابان ایران در فهرست آثار ملی ثبت گردیده است. (نام دیگر خیابان سپه، عالی‌قاپو بوده است.)

قلعه‌ها

شکل ۱۲ــ۵ــ قلعهٔ الموت

قلعه‌ها به‌عنوان محکم‌ترین نوع دژها محسوب می‌شوند که برگرفته از شکل طبیعی کوه‌ها هستند، وجود این قلعه‌ها در ارتفاعات با حصارهای بلند از نظر نظامی از اهمیت خاصی برخوردار بوده است.

قلعهٔ الموت در شمال شرقی روستای گازرخان بر فراز کوهی از سنگ و ارتفاعی بیش از ۲۱۰۰ متر از سطح دریا قرار دارد، اطراف این قلعه از چهار سمت به پرتگاه منتهی می‌شود و تنها راه ورود به آن از انتهای ضلع شمال شرقی است.

از ویژگی‌های این قلعه می‌توان به مواردی چون پایگاه حفاظتی، سیستم آب‌رسانی، ساخت آب انبارهای متعدد در داخل قلعه، نگهداری آذوقه و توشه در طولانی مدت، اشاره کرد.

این قلعه از منحصر به‌فردترین جاذبه‌های گردشگری استان است که همه ساله افراد زیادی را به سمت خود می‌کشاند به‌خصوص گردشگران خارجی که سراغ این جاذبهٔ تاریخی را می‌گیرند.

کاروانسراها

در طول تاریخ موقعیت ارتباطی قزوین حائز اهمیت بوده است قرارگیری در مسیر جادهٔ ابریشم و تلاقی راه‌های ارتباطی موجب شکل‌گیری کاروانسراهای متعددی در استان شده است. این کاروانسراها علاوه بر محل استراحت کاروان‌ها، نقشی چون داد و ستد و بازرگانی را داشته‌اند.

از جمله کاروانسرای هجیب، آوج، محمد آباد، پیچ بن و...

حمام‌ها (گرمابه‌ها)

در شهرهای قدیمی در کنار دروازه‌ها و یا امتداد بازار حمام‌هایی احداث می‌شد که علاوه بر تأمین بهداشت محل، مکان گفت‌وگو بودند. گرمابه قجر از بناهای دورهٔ صفویه است که امروزه تغییر کاربری داده و به موزهٔ مردم شناسی تبدیل شده است.

شکل ۱۳ــ۵ــ حمام قجر در قزوین

برج‌های دو گانه خرقان

این برج‌ها از آثار به‌جا مانده دورهٔ سلجوقی است با بیش از پنجاه طرح‌آجری جزء شاهکارهای آجر کاری معماری ایران به شمار می‌روند.

فعالیت

به سایت سازمان میراث فرهنگی استان قزوین (www.qchto.ir) مراجعه کرده و با توجه به جدول زیر چند مورد از جاذبه‌های گردشگری شهرستان خود را نام ببرید.

جاذبهٔ مذهبی	جاذبهٔ تاریخی (قلعه)	جاذبهٔ تاریخی (عمارت)	جاذبهٔ تاریخی(کاروانسرا)

موزه‌ها

۲۸ اردیبهشت ماه روز جهانی موزه و میراث فرهنگی

مکان‌هایی هستند که در آنها اشیای ارزشمند و کمیاب نگهداری می‌شوند و با رویکرد علمی، فرهنگی، تاریخی می‌توان از آنها بهره‌مند شد.

در استان ما موزه‌های زیر به تفکیک آثار مورد بازدید قرار می‌گیرند.

موزهٔ شهدا، هدف ترویج فرهنگ ایثار و شهادت

موزهٔ پایداری، آثار هشت سال دفاع مقدس

موزهٔ خوشنویسی، آثار خطاطان و خوشنویسان

موزهٔ سنگ، نگهداری آثاری چون فسیل، سنگ، پوسته آبزیان دوران‌های مختلف زمین‌شناسی

موزهٔ شهر، آثارسفالی، چوبی، فلزی، سکه و پارچه

موزهٔ مردم‌شناسی (گرمابهٔ قجر)؛ با توجه به سه بخش اقوام، آئین‌ها و مشاغل تقسیم شده، مورد توجه گردشگران بسیاری قرار می‌گیرد.

شکل ۱۴ــ۵

شکل ۱۵ــ۵ــ موزهٔ مردم‌شناسی قزوین (حمام قجر)

شکل ۱۶ــ۵ــ موزهٔ شهر قزوین. پارچه‌های زمان قاجار

شکل ۱۷ــ۵ــ موزهٔ سنگ فرهنگسرای شهید رجایی قزوین

برای مطالعه

جدول ۲ــ۵ــ جاذبه‌های فرهنگی ــ تاریخی و مذهبی

نام جاذبه	موقعیت
پیغمبریه (چهارانبیاء)	قزوین
امامزاده اسماعیل	قزوین
بقعهٔ آمنه خاتون	قزوین
امامزاده اباذر	شمال شرقی قزوین
مسجدالنبی	قزوین
مسجدحیدریه	قزوین
امامزاده هفت صندوق	تاکستان
امامزاده منصور	آوج
امامزاده علی اصغر زرآباد	الموت شرقی
امامزاده علی شکرناب	آبیک
کلیسای رفیع	قزوین
کلیسای کانتور	قزوین
قلعهٔ شمس کلایه	الموت شرقی
قز قلعه	تاکستان
برج باراجین	قزوین ارتفاعات شمال شهر
میل خرم آباد	جنوب شرقی تاکستان
عمارت شاهی	بنای فعلی بانک ملی تاکستان
برج‌های بزرگ و کوچک سمیران	قزوین طارم سفلی

راهکارهای توسعهٔ گردشگری در استان قزوین

ــ تبلیغات گسترده با توجه به توانمندی‌های گردشگری استان قزوین

ــ سرمایه‌گذاری در بخش‌های مختلف

ــ ایجاد نمایشگاه‌های استانگردی

ــ ایجاد تجهیزات و تأسیسات گردشگری

و ...

فعالیت

۱ــ برای هر یک از اشکال گردشگری زیر با توجه به توانمندی‌های شهرستان خود مثال بزنید.

اشکال گردشگری	قزوین	آبیک	تاکستان	بوئین‌زهرا	البرز
گردشگری سلامت و درمان					
گردشگری تاریخی					
گردشگری مذهبی					
گردشگری طبیعت گرد					

۲ــ به نظر شما چه موانعی بر سر راه گردشگری استان وجود دارد؟

موانع و تنگناهای گردشگری استان
۱ــ
۲ــ
۳ــ
۴ــ

۳ــ به عنوان یک شهروند چه راهکارهای مناسبی را جهت رفع این مشکلات پیشنهاد می‌کنید؟

الف	
ب	
ج	

درس سیزدهم توانمندی‌های اقتصادی استان

به نظر شما مهم‌ترین توانمندی اقتصادی استان چیست؟

استان ما به‌دلیل برخورداری از موقعیت ممتاز جغرافیایی، تنوع شرایط آب و هوایی، وجود اراضی مستعد، وجود امکانات زیر بنایی، بالابودن سطح سواد و وجود نیروهای متخصص و ماهر در بخش‌های مختلف اقتصادی، وجود جاذبه‌های متعدد و متنوع طبیعی و تاریخی برای توسعهٔ فعالیت گردشگری، همجواری با تهران و قرارگرفتن در محور ترانزیتی شمال ــ جنوب، دارای شرایط مطلوب اقتصادی بوده و می‌تواند روزبه‌روز به‌شرایط مناسب‌تر اقتصادی نیز دست یابد؛ از جمله توانمندی‌های استان عبارت‌اند از : کشاورزی، صنعت، معدن، حمل و نقل، بازرگانی، علمی، فرهنگی و سیاسی. در زیر به توضیح مختصری در مورد برخی از آنها می‌پردازیم.

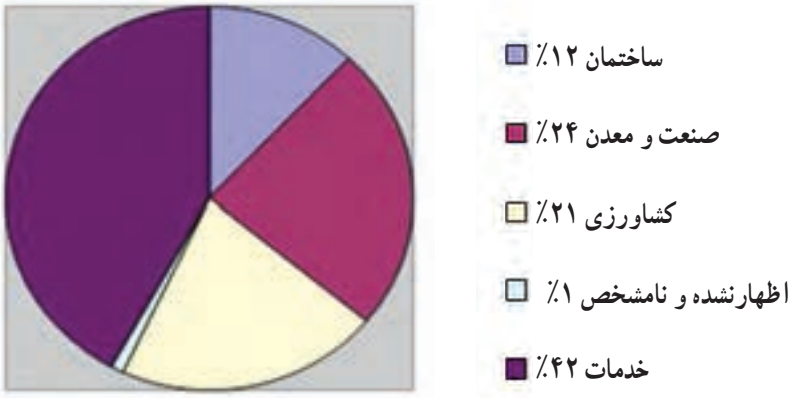

شکل ۱۸ــ۵ــ نمودار درصد شاغلان در بخش‌های اقتصادی ۱۳۸۵

۱ــ توانمندی‌های کشاورزی

آیا می‌دانید در استان ما چه نوع محصولاتی به دست می‌آید؟

استان قزوین به تناسب وسعت و جمعیت خود نقش و سهم قابل توجهی در اقتصاد کشاورزی کشور داشته، یکی از قطب‌های کشاورزی آن به‌حساب می‌آید؛ سهم بخش کشاورزی از تولید ناخالص داخلی استان نسبت به کل کشور بسیار بالاتر است و نقش پر اهمیتی را ایفا می‌کند.

طی چند دههٔ گذشته تلاش‌های گسترده‌ای به‌منظور کاربرد فنّاوری‌های نوین در تولید کشاورزی استان به‌عمل آمده است واثرات آن را در افزایش و بهبود راندمان‌های تولید می‌توان دید، اما تغییرات صورت گرفته نه متناسب با نیازهای جامعه و نه هماهنگ

با سرعت تحولات در سطح جهانی بوده است. در واقع در شرایط کنونی ترکیبی از فنّاوری‌های سنتی و مدرن، بخش کشاورزی استان را تشکیل می‌دهد. به‌طور کلی فنّاوری‌های تولید که در بخش کشاورزی تا حدی در زمینه‌های مختلف مورد استفاده قرار گرفته عبارت‌اند از :

ــ شیوه‌های انتقال و توزیع آب و آبیاری

ــ کاربرد ماشین آلات و ادوات کشاورزی و سطح مکانیزاسیون

ــ شیوه‌های مبارزه با آفات و بیماری‌ها

ــ کاربرد انواع نهاده‌ها (کود ــ سم ــ بذرــ نهال اصلاح شده).

آبیاری نیز به دو شیوهٔ سنتی (شامل : آبیاری کرتی ــ آبیاری نواری ــ آبیاری نشتی ــ آبیاری سیلابی) و مدرن (شامل : آبیاری تحت فشار بارانی و قطره‌ای) در استان وجود دارد، ولی متأسفانه درصد بسیار کمی از اراضی زیرکشت آبی استان را آبیاری به شیوهٔ بارانی و قطره‌ای به خود اختصاص داده است.

نواحی کشاورزی : از نظر نواحی کشاورزی استان نواحی مختلفی دارد که آن را می‌توان در تقسیم‌بندی کلی به سه ناحیهٔ مساوی تقسیم کرد که مشخصات هر یک از این نواحی به شرح زیر است.

الف) ناحیهٔ هموار میانی (دشت) : این ناحیه، دشت پیوسته‌ای را در مثلث قزوین ــ تاکستان ــ بوئین زهرا در برمی‌گیرد که بخش عمده‌ای از اراضی کشاورزی منطقه در آن استقرار یافته است و قطب زراعت و باغداری استان محسوب می‌شود در واقع این بخش از استان قلمرو کشت فشرده محسوب می‌شود.

ب) ناحیهٔ کوهستانی : این ناحیه شامل ارتفاعات شمالی و جنوبی استان و متشکل از دو زیر ناحیهٔ شمالی و جنوبی است.

فضاهای کشاورزی در این ناحیه بسیار محدود و پراکنده و شامل باغ‌های تراس‌بندی شده و در بعضی موارد ترکیبی از زراعت‌های دایمی و سالانه است.

ج) ناحیهٔ کوهپایه‌ای : این ناحیه حدّ فاصل نواحی هموار و کوهستانی است و متشکل از دو ناحیهٔ شمالی و جنوبی است. دیم‌زارهای استان عمدتاً در این ناحیه قرار دارد.

به بیان دیگر مهم‌ترین حوزه‌های زراعتی و باغداری در استان را می‌توان محورهای زیر معرفی کرد.

۱ــ جنوب محور آزاد راه آبیک ــ قزوین

۲ــ محور قزوین ــ تاکستان

۳ــ محور تاکستان ــ اسفرورین ــ شال

۴ــ محور تاکستان ــ خرمدشت

۵ــ محور بوئین زهرا ــ رحیم‌آباد

کشاورزی عبارت است از فعالیت‌هایی شامل زراعت، باغداری، پرورش دام، پرورش ماکیان (طیور)، پرورش زنبور عسل، پرورش کرم ابریشم، صید و پرورش آبزیان و جنگل‌داری؛ در این قسمت فعالیت کشاورزی استان را در برخی از بخش‌ها بیشتر توضیح می‌دهیم.

۱ــ زراعت : شرایط مساعد طبیعی و انسانی در استان قزوین باعث ایجاد زمینهٔ مناسب برای کشت محصولات زراعی گشته است حدود بیش از ۳۰ هزار هکتار از اراضی استان زیر کشت محصولات زراعی است.

از نظر سطح زیر کشت محصولات زراعی، گندم رتبهٔ اول را داشته پس از آن نباتات علوفه‌ای، جو و محصولات جالیزی در رتبه‌های بعدی قرار دارند.

۲ــ باغداری :در استان قزوین باغداری به دو شکل سنتی و مدرن انجام می‌پذیرد و انواع متنوعی از محصولات باغی در حدود ۷۵۰۰۰ هکتار از اراضی زیرکشت باغات برداشت می‌شود. مهم‌ترین محصولات باغی استان انگور با ۴۴/۲ درصد از سطح زیرکشت استان (۱۲ درصد از سطح زیر کشت کشور) سیب، هلو، گردو، گیلاس، زیتون (۲۵ درصد ازتولید کشور) پسته، بادام، زغال‌اخته و فندق. دو محصول اخیر فقط در منطقهٔ الموت کاشته و برداشت می‌شود. بالاترین سهم تولید محصولات باغی استان متعلق به شهرستان تاکستان با ۵۲ درصد سهم بوده و پس از آن شهرستان قزوین با ۲۷ درصد سهم می‌باشد.

۳ــ دامپروری : استان قزوین در سال ۱۳۸۵دارای سه میلیون واحد دامی بوده است که ۱/۲میلیون آن، مربوط به تعداد دام‌های سبک (گوسفند، بز) و ۲ میلیون آن مربوط به تعداد دام‌های سنگین شامل گاو، گوساله، گاومیش، شتر و تک سُمان بوده است. بیشترین سهم از جمعیت دامی استان به میزان ۳۵/۹۲ درصد را شهرستان بویین زهرا به خود اختصاص داده است. استان قزوین از نظر تعداد انواع گاو به‌ویژه گاو بومی، سهم قابل توجهی در کشور داشته که نشان از اهمیت پرورش انواع گاو در استان دارد.

۴ــ پرورش طیور : درعرصه فعالیت‌های متنوع پرورش طیور به شیوهٔ صنعتی، استان قزوین سهم قابل توجهی از این

فعالیت‌ها در کشور را به خود اختصاص داده است. ظرفیت پرورش طیور گوشتی در استان بیش از ۱۰ میلیون قطعه می‌باشد، در زمینهٔ طیور صنعتی تخمگذار استان با داشتن بیش از ۵ میلیون قطعه فعال موقعیت بسیار مناسبی در سطح کشور دارد. استان ما رتبهٔ یازدهم تولید گوشت انواع طیور را در کشور دارد.

۵ــ زنبورعسل : استان قزوین در سال ۱۳۸۵ بیش از ۳۳۰۰۰ فروند کندوی زنبورعسل به شکل کُلُنی‌های مدرن و بومی داشته است. در همین سال بالغ بر ۳۳۰ تن عسل در استان تولید شده است.

۶ــ شیلات : پرورش ماهیان سردابی در استان منحصر به ماهی‌قزل آلای رنگین کمان است، تولید این گونه ماهی بیشتر در شهرستان قزوین به‌ویژه در منطقهٔ الموت صورت می‌گیرد که این امر به دلیل وجود منابع آبی شامل رودخانه‌ها و چشمه‌هاست؛ در حال حاضر ماهی قزل آلا به شکل‌های متنوع در استان در استخرهای ذخیرهٔ آب کشاورزی پرورش می‌یابد.

روند پرورش ماهیان گرمابی نیز افزایش یافته است، پرورش این ماهی‌ها در استان به دو صورت مزارع انفرادی و پرورش در استخرهای ذخیرهٔ کشاورزی است. در استان قزوین، امکان تولید سایر آبزیان از جمله میگو وماهیان خاویاری نیز وجود دارد.

۲ــ توانمندی‌های صنعتی استان

فعالیت

با توجه به توانمندی‌های موجود در شهرستان شما ایجاد چه نوع صنایعی مناسب‌تر است؟

در استان قزوین تا سال ۱۳۸۳ تعداد ۵۳۹ کارگاه صنعتی دارای ده نفر نیروی انسانی و بیشتر فعالیت داشته که ۳۱۵ کارگاه (۵۸/۴ درصد) با ۱۰ الی ۴۹ نفر نیروی انسانی بوده و ۲۲۴ کارگاه (۴۱/۶ درصد) دارای ۵۰ نفر نیروی انسانی و بیشتر است.

این آمار بیانگر اهمیت بیشتر واحدهای بزرگ صنعتی در استان نسبت به کشور است.

استقرار صنایع فراوان در مناطق مختلف، جلوه‌ای صنعتی به استان قزوین داده است.

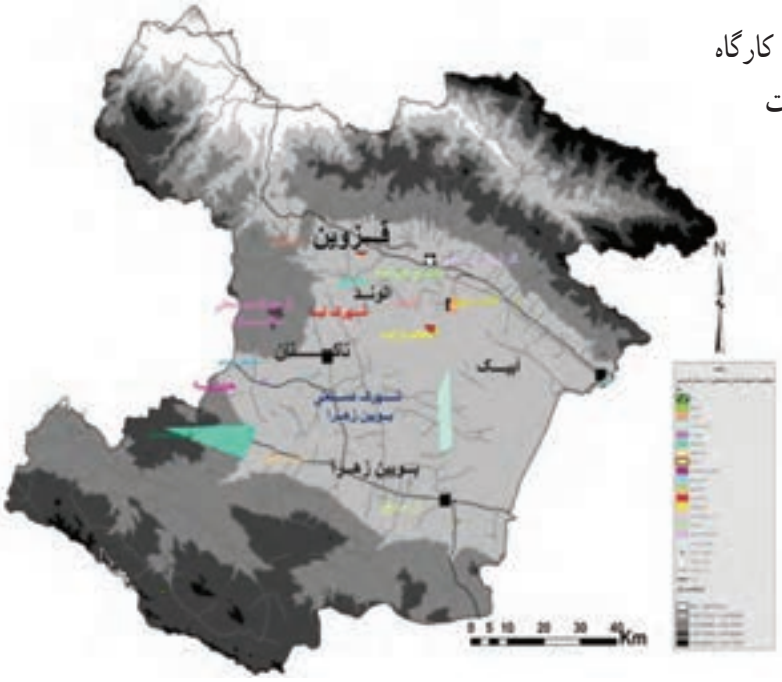

شکل ۱۹ــ۵ــ پراکندگی نواحی صنعتی

فعالیت

از روی نقشهٔ نواحی صنعتی تعدادی از مراکز صنعتی استان را نام ببرید.
با کمک دبیر محترم خود اثرات توسعهٔ صنعتی استان را بررسی کنید.

۳ــ توانمندی‌های معدنی استان

در استان قزوین حدود ۱۲۰ معدن فعال وجود دارد که ۱۷ نوع ماده معدنی از آنها استخراج می‌شود که ۷/۸درصد ذخایر قطعی معادن کشور را شامل می‌شود. که به سه گروه، فلزی، غیرفلزی، مصالح ساختمانی تقسیم می‌شود.

در گروه کانی‌های فلزی؛ دو نوع ماده معدنی شامل مس و آهن و در گروه کانی‌های غیر فلزی ؛ ۷ نوع مادهٔ معدنی شامل خاک صنعتی، سیلیس، دولومیت، نمک، باریت، زغال سنگ، زاج، خاک نسوز، بوکسیت و خاک سرخ و در گروه کانی‌های مصالح ساختمانی؛ سنگ لاشه، گچ، گرانیت و آهک وجود دارد.

۴ــ توانمندی‌های بخش خدمات

حمل و نقل : استان قزوین در مسیر ارتباطی تهران به شمال در شمال غرب کشور واقع شده است با توجه به اهمیت دسترسی این مناطق به مرکز کشور در این مسیر راه‌های ارتباطی مهمی از جمله راه آهن، آزادراه‌ها، بزرگ‌راه‌ها و جاذبه‌های اصلی در طی سال‌های گذشته احداث شده است که به‌طورطبیعی قزوین و مناطق مختلف استان از طریق همین‌راه‌ها به شبکه‌های حمل ونقل متصل‌اند.

همچنین با قرار گرفتن بر سر راه مسیرهای ترانزیتی و کریدورهای بین‌المللی کشور دارای موقعیت قابل توجهی است و سهم عمده‌ای از کالاهای وارده به کشور و صادره از کشور (حدود۳۷درصد کالاهای مذکور) از محدودهٔ استان قزوین عبور می‌کند.

کریدور شمال ــ جنوب که در حال حاضر کوتاه‌ترین، کم هزینه‌ترین و سریع‌ترین مسیر ترانزیت کالا بین آسیا و اروپا به‌شمار می‌رود از استان قزوین می‌گذرد.

راه آهن : طول خطوط اصلی راه آهن ۱۲۲ کیلومتر، طول خطوط فرعی آن ۶۲ کیلومتر و طول خطوط صنعتی و تجاری آن ۳۵ کیلومتر و تعداد ایستگاه‌های راه آهن ۷ ایستگاه است.

شبکه حمل و نقل جاده‌ای : از مجموع کل ۶۴۲۵ کیلومتر راه اصلی، فرعی، روستایی، شنی و آسفالته، ۵۲ درصد راه‌های اصلی و مابقی راه فرعی است.

در حال حاضر استان قزوین دارای پنج محور آزاد راه و پنج محور بزرگراه (چهارخطه) و سه محور راه اصلی عریض و ۱۳۰محور اصلی معمولی است. و جادهٔ ملی قزوین ــ الموت ــ تنکابن موقعیت خاصی در نقشهٔ جغرافیایی و حمل و نقل استان ایجاد می‌نماید.

آزاد راه قزوین ــ رشت ــ آستارا یکی از بزرگ‌ترین محورهای تردد در استان‌های شمالی می‌باشد که به بهره‌برداری رسیده است.

بازرگانی : استان قزوین با داشتن شرایط مکانی مناسب و نزدیکی به پایتخت یکی از بزرگ‌ترین مراکز انتقال و توزیع کالا در کشور است و در تهیهٔ مواد اولیهٔ مورد نیاز خود و استان‌های هم‌جوار نقش مهمی دارد. بازار بزرگ و سنتی شهر قزوین و سایر بخش‌های عمده‌فروشی و خرده‌فروشی موجود در آن همگی موقعیت ممتازی را به استان قزوین بخشیده‌اند.

فصل ششم

شکوفایی استان قزوین

پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

درس چهاردهم دستاوردهای انقلاب اسلامی در استان

انقلاب اسلامی دستاوردهای مهمی در بخش‌های مختلف دارد. استان قزوین نیز همانند سایر مناطق کشور از این دستاوردها بی‌بهره نبوده است.

در این درس، با بخشی از پیشرفت‌های استان بعد از انقلاب اسلامی ایران آشنا می‌شوید.

۱ــ بخش صنعت

با تلاش مردم پس از پیروزی انقلاب، صنعت نیز در استان قزوین رشد بسیار خوبی داشت، به‌طوری‌که پیش از پیروزی انقلاب، فقط شهر صنعتی البرز با حدود ۱۰۰ واحد تولیدی در این استان فعال بود، ولی در حال حاضر اغلب شهرستان‌های استان، شهرک‌های صنعتی متعدد مثل کاسپین، لیا و ... مکان‌یابی و جانمایی شدند که زمینه و شرایط لازم را برای توسعهٔ صنایع استان و اشتغال پایدار فراهم می‌نمایند. در حال حاضر استان قزوین با حدود ۲۸۰۰ واحد صنعتی و تولیدی در ۲۲ گروه صنعتی، بیش از ۱۰ شرکت صنعتی در مناطق مختلف جغرافیایی استان با کارکرد تولیدی ــ صنعتی در این استان فعال هستند و بیش از ۱۴۰ هزار نفر به‌طور مستقیم در این واحدها کار می‌کنند. جایگاه استان قزوین در تولید شیشه و مواد شوینده در کشور ویژه است.

شکل ۱ــ۶ــ شهر صنعتی کاسپین

فعالیت

در شهرستان محل زندگی شما کدام فعالیت صنعتی و معدنی صورت می‌گیرد؟ فهرستی از آنها را تهیه و در کلاس ارائه کنید.

۲ــ بخش کشاورزی

بخش کشاورزی به‌عنوان بستری برای کسب اهداف توسعه در کشورهای مختلف امری ضروری قلمداد می‌شود. این بخش به‌طور مستقیم از طریق تولید و صادرات بیشتر و به‌صورت غیر مستقیم از طریق افزایش تقاضا برای خدمات و فرآورده‌های صنعتی و تهیهٔ مواد اولیه و تولید، به رشد اقتصاد کمک می‌کند و موجب ایجاد فرصت‌های شغلی جدید می‌شود.

شکل ۲ــ۶ــ پرورش ماهی سردآبی در استان

پیش از پیروزی انقلاب، تولید محصول در این استان بیشتر به شیوهٔ سنتی بوده اما امروز حدود ۱۱هزار هکتار از زمین‌های این استان زیر پوشش آبیاری نوین قرار دارد و ۱۳هزار هکتار از زمین‌ها تسطیح و یکپارچه شده‌اند. تولید سالیانهٔ گندم در استان قزوین از ۱۶۰ هزار تن در بدو پیروزی انقلاب، به ۳۶۰ هزار تن رسیده است.

به‌طور کلی دستاوردهای انقلاب اسلامی ایران در بخش کشاورزی استان عبارت‌اند از :

- افزایش سطح کشت و بازدهی محصولات کشاورزی
- بهره‌برداری از شیوه‌های آبیاری نوین
- افزایش تولیدات دامی، زراعی و باغی
- رشد صادرات محصولات کشاورزی
- افزایش صنایع تبدیلی محصولات کشاورزی

۳ــ بخش فرهنگ و آموزش

میزان باسوادی در نقاط شهری بیش از ۸۹/۶ درصد و در مناطق روستایی ۷۷/۳ درصد در مقایسه با ۳۰ سال پیش افزایش یافته است. افزایش شمار کتابخانه‌های عمومی استان قزوین از ۳ باب به ۲۴ باب، از دیگر دستاوردهای پس از پیروزی انقلاب در حوزهٔ

شکل ۳ــ۶ــ کاخ موزهٔ قزوین

فرهنگ در این استان به‌شمار می‌آید. در بخش آموزش عالی قزوین پیش از پیروزی انقلاب فقط یک مؤسسهٔ آموزش عالی با ۴۵۰ دانشجو در دو رشته حسابداری و مدیریت داشت، اما اکنون استان قزوین بیش از ۳۰ دانشگاه و مؤسسهٔ آموزش عالی دولتی و غیرانتفاعی و آزاد دارد که بیش از صد هزار نفر دانشجو دارند. در بخش آموزش و پرورش در سال‌های اخیر آموزش و پرورش در جهت بهبود و توسعهٔ کمّی و کیفی مقاطع مختلف تحصیلی تلاش‌های چشمگیری داشته است. احداث مدارس روستا مرکزی، بالابردن میزان درصد باسوادی، تلاش برای ریشه‌کن کردن بیسوادی، اجرای مسابقات مختلف علمی، کارگاهی و آزمایشگاهی، جشنواره‌ها و همایش‌های علمی معلمان و دانش‌آموزان، تشکیل انجمن‌های علمی معلمان، تجهیز آزمایشگاه‌ها و کارگاه‌های آموزشی، تأسیس پژوهش‌سراهای دانش‌آموزی مهم‌ترین اقدامات کیفی مدیران آموزش و پرورش به‌شمار می‌آید. همچنین بررسی شاخص‌های سواد جمعیت شهری و روستایی استان و نسبت دانش‌آموز ــ کلاس علی‌رغم رشد جمعیت در بعد از انقلاب نسبت به وضعیت این شاخص‌ها در سطح ملی وضعیت بهتری دارد.

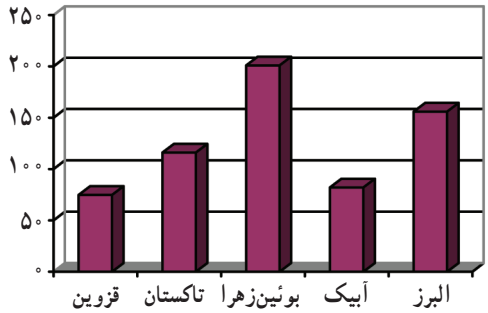

شکل ۴ــ۶ــ سرانهٔ دانشجو برای هیئت علمی شاغل در دانشگاه به تفکیک شهرستان در سال۸۶ــ ۸۵

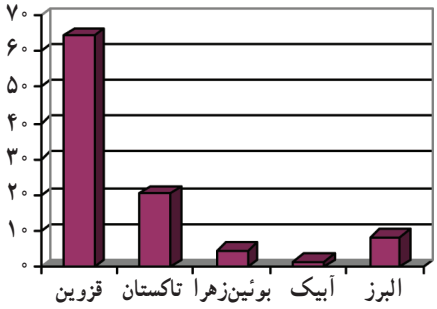

شکل ۵ــ۶ــ نسبت دانشجویان مشغول به تحصیل در شهرستان‌ها به کل دانشجویان استان در سال تحصیلی ۸۶ ــ ۸۵

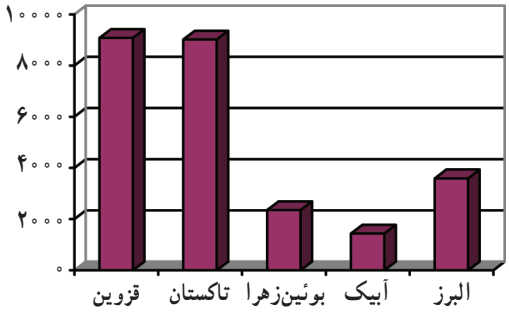

شکل ۶ــ۶ــ نسبت دانشجو به یکصد هزار نفر جمعیت به تفکیک شهرستان‌ها در سال۸۵

شکل ۷ــ۶ــ دانشگاه آزاد اسلامی قزوین

۴ــ بخش زیر بنایی راه و حمل و نقل

همان‌طوری‌که می‌دانید اهمیت هر سرزمین در جغرافیا از طریق مطالعهٔ موقعیت آن به‌دست می‌آید. با مطالعهٔ موقعیت استان قزوین در بخش راه به‌دلیل قرار داشتن در محورهای ارتباطی استان‌های شمال و شمال غرب و مرکز کشور اهمیت جغرافیایی راه‌های استان مشخص می‌شود. این استان پیش از پیروزی انقلاب، ۳ هزار و ۱۴ کیلومتر راه ارتباطی داشت که این میزان اکنون به ۶ هزار و ۵۱۹ کیلومتر رسیده است از این مقدار ۱۷۵کیلومتر آزاد راه است که این رقم، معادل ۱۲ درصد آزاد راه‌های کشور است و جدیدترین آن آزاد راه قزوین ــ رشت است.

شکل ۸ ــ۶ــ پایانه باربری

۵ــ بخش عمران روستایی

بعد از پیروزی انقلاب اسلامی به عمران روستایی توجه ویژه‌ای شد. که از آن جمله می‌توان به توسعهٔ شبکه‌های برق‌رسانی، آب‌رسانی و دسترسی به تلفن در نقاط مختلف استان اشاره کرد. بهره‌مندی ۸۵ درصدی جمعیت روستاها از آب آشامیدنی سالم و ۹۸ درصد جمعیت روستاها از مزایای برق، از دیگر دستاوردهای پیروزی انقلاب در این استان به‌شمار می‌رود.

شکل ۹ــ۶ــ سد رودک در بویین زهرا

۶ــ بخش عمران شهری

از اقدامات مهم در بخش عمران شهری در استان می‌توان به توسعهٔ شهرها، لوله‌کشی فاضلاب‌های شهری و دسترسی همهٔ ساکنان شهرها به آب لوله‌کشی و برق و مخابرات و گازرسانی اشاره کرد. در بخش گازرسانی، اکنون به جز سه شهر در منطقهٔ الموت تمام شهرهای استان قزوین از مزایای گاز طبیعی بهره‌مندند که پیش از پیروزی انقلاب فقط بخشی از شهر بوئین‌زهرا از این امکان برخوردار بود. پیش از پیروزی انقلاب، در استان قزوین ۸ هزار و ۵۰۰ خط تلفن ثابت دایر بود، اما اکنون این رقم به بیش از ۵۲۰ هزار خط رسیده و ضریب نفوذ تلفن ثابت در این استان حدود ۳۲/۵ درصد است.

شکل ۱۰ــ۶ــ ورزشگاه ۱۵۰۰۰ نفری قزوین در حال ساخت

۷ــ بخش بهداشت و درمان

در حوزهٔ بهداشت ودرمان، با وجود افزایش ۳ تا ۴ برابری جمعیت استان قزوین درسی سال اخیر، تعداد مراکز درمانی این استان از ۱۴ مرکز آن زمان، اینک به ۸۰ مرکز بهداشتی و درمانی شهری و روستایی و تعداد خانه‌های بهداشت نیز از ۲۵ به ۲۹۰ واحد رسیده است. ظرفیت تخت‌های بیمارستانی استان قزوین هم در مقایسه با سی سال پیش، بیش از ۲ برابر افزایش یافته است. اکنون با تلاش و فعالیت مسئولان در بخش سلامت و بهداشت و درمان استان قزوین، امید به زندگی از۵۵ سال به بیش از ۷۱ سال رسیده است. فعالیت‌های این بخش در کاهش مرگ و میر کودکان و مادران استان قزوین در سی سال گذشته شایان توجه است و

این استان در زمینهٔ این تلاش‌ها از استان‌های برتر کشور محسوب می‌شود.

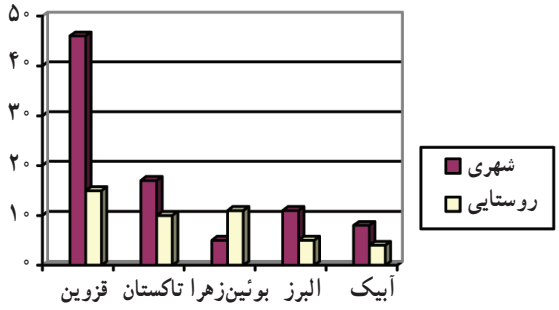

شکل ۱۱ــ۶ــ تعداد مراکز بهداشتی شهری و روستایی شهرستان‌ها

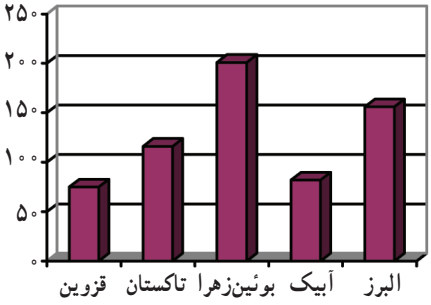

شکل ۱۲ــ۶ــ سرانهٔ پزشک عمومی به ازای هزار نفرجمعیت

فعالیت

براساس نیازهای موجود در هر یک از بخش‌های زیر، چه کمبودی را مشاهده می‌کنید. در صورت امکان آن را در قالب طرح بنویسید و به سازمان ذیربط ارائه کنید.

الف) بخش عمرانی

ب) محیط زیست

ج) ارتباطات و حمل و نقل

د) خدمات شهری و روستایی

هـ) آموزش و پرورش

درس پانزدهم چشم‌انداز استان در افق ۱۴۰۴

همیشه ملت‌هایی موفق‌اند که در زمان حال زندگی کنند و برای ده‌ها سال بعد حیات اجتماعی خود برنامه‌ریزی کنند. رفاه امروز را فراهم کنند و سعادت آیندهٔ جامعهٔ خود را تضمین نمایند.

از توانمندی‌های بالقوه امروز، توانمندی بالفعل فردای فرزندان خود را به‌وجود آورند، به این تصویر مطلوب و آرمانی قابل حصول در یک افق زمانی، چشم‌انداز می‌گویند.

با توجه به قابلیت‌ها و تنگناهای توسعه در استان بر اساس چشم‌انداز بیست ساله (۱۴۰۴ش) برخی از ویژگی‌های چشم‌انداز توسعهٔ استان در بخش‌های مختلف به شرح زیر است :

استان قزوین در سال ۱۴۰۴ استانی است :

برخوردار از رشد سریع، متوازن و پایدار اقتصادی، مبتنی بر علم و فنّاوری و دارای نهادهای مناسب اجتماعی و فرهنگی متکی بر آموزه‌های دینی به‌همراه امنیت و رفاه عمومی برای مردم است.

۱ــ چشم‌انداز بیست سالهٔ بخش صنعت و معدن استان قزوین (۱۴۰۴ش)

ــ استانی برخوردار از رشد اقتصادی پیوسته و پر شتاب تولیدات در بخش صنعت

ــ قابلیت اشتغال‌زایی مولد با صنعتی پویا

ــ برخوردار از فنّاوری نوین و توسعهٔ صنایع برتر

ــ برخوردار از نیروهای کارآمد و متخصص در بخش صنعت

ــ توزیع فضایی متناسب صنایع در استان بر اساس قابلیت‌ها و مزیت‌های نسبی

ــ استفادهٔ بهینه از ذخایر معدنی با تأکید بر توسعهٔ پایدار.

۲ــ چشم‌انداز بیست سالهٔ کشاورزی استان قزوین (۱۴۰۴ش)

ــ کشاورزی برخوردار از تکنولوژی نوین

ــ افزایش تولید محصولات کشاورزی و صادرات آن

ــ استفادهٔ بهینه از انواع نهاده‌های کشاورزی (آب، خاک و...)

۳ــ چشم‌انداز بیست سالهٔ دامداری و شیلات استان قزوین (۱۴۰۴ش)

ــ داشتن مجتمع‌های صنعتی با تکنولوژی بالا در زمینهٔ صنعت دام و طیور

ــ برخورداری از خدمات ویژه بهداشتی و درمانی در زمینهٔ دام و طیور و بیماری‌های مشترک انسان و دام

ــ رسیدن به تعادل بین عرضه و تقاضا محصولات شیلاتی و با قابلیت صادرات محصولات فرآوری شده به سایر استان‌ها.

۴ــ چشم انداز بیست سالهٔ گردشگری استان قزوین (۱۴۰۴ش)

ــ توسعهٔ زیر ساخت‌های گردشگری (مراکز اقامتی، مراکز تفریحی، راه و...)

ــ برخوردار از سهم ارزش افزودهٔ بالای صنعت گردشگری در تولید ناخالص استان.

۵ــ چشم انداز بیست سالهٔ بخش فرهنگ و هنر استان قزوین (۱۴۰۴ش)

ــ فراهم کردن امکانات کافی برای مطالعه و تحقیق و بهره گیری از نتایج آن

ــ ظهور فرهیختگان و هنرمندان تأثیرگذار بر مجامع فرهنگی و هنری کشور

ــ وجود امکانات و خدمات فرهنگی وهنری مناسب و متعالی و برگرفته از فرهنگ غنی اسلامی و ایرانی.

۶ــ چشم انداز بیست سالهٔ بخش آموزش عالی استان قزوین (۱۴۰۴ش)

ــ استفاده از روش‌های آموزش نوین، کار آمد و اثر بخش

ــ وجود امکانات و فضاهای آموزشی مطابق با استانداردهای جهانی

ــ آموزش رشته‌های دانشگاهی متناسب با نیازهای بازار کار

ــ تولید محتوای آموزشی غنی و مورد نیاز جامعه همگام با دانش جهانی.

۷ــ چشم انداز بیست سالهٔ بخش حمل و نقل استان قزوین (۱۴۰۴ش)

ــ برخوردار از سیستم مدرن و پیشرفته در حمل و نقل

ــ وجود زیر ساخت‌های ایمن و مناسب

ــ دارای سیستم حمل و نقل با مدیریت نوین، در زمینه حمل و نقل سریع و مطمئن

۸ــ چشم انداز بیست سالهٔ بخش مسکن استان قزوین (۱۴۰۴ش)

ــ ساخت مسکن با ضوابط فنی و مهندسی در شهر و روستا

ــ ایجاد واحدهای مسکونی نوسازو باز سازی شده با افزایش کیفیت آنها

ــ برخوردار از توزیع مناسب مسکن با توجه به توسعهٔ پایدار

۹ــ چشم انداز بیست سالهٔ آموزش و پرورش عمومی و فنی و حرفه‌ای استان قزوین (۱۴۰۴ش)

ــ جامعه‌ای عاری از بیسوادی و کم سوادی

ــ مردمانی آگاه به مسایل روز، متعهد، متفکر، تحلیل گر

ــ برخوردار از امکانات و فضاهای آموزشی مطابق با استانداردهای جهانی

ــ وجود رشته‌های فنی و حرفه‌ای متناسب با نیازهای بازارکار

ــ فرهنگ ترویج یافته آموزش و پژوهش در سطح استان

۱۰ــ چشم انداز بیست سالهٔ اشتغال در استان قزوین (۱۴۰۴ش)

ــ تبدیل کار و فعالیت به یک امر عبادی و ارزشمند

ــ وجود بهره‌وری کار فراتر از متوسط سطح ملی

ــ دارای بازارکار متعادل و نرخ بیکاری نزدیک به بیکاری طبیعی
ــ دست‌یابی عادلانه نیروی کار مناطق شهری و روستایی به فرصت‌های شغلی
ــ دارای نیروی کار متخصص و ماهر با تأکید براقتصاد مبتنی بر دانش
ــ مشارکت بالای زنان در بازار کار متناسب با نرخ مردان.

۱۱ــ چشم‌انداز منابع طبیعی استان قزوین (۱۴۰۴ش)

ــ دارای مراکز زیست ایمن در مقابل بلایای طبیعی
ــ محیط زیست حفاظت شده در راستای توسعهٔ پایدار به نسل آینده و عدم قطع رابطه با نسل گذشته
ــ دارای زیر ساخت‌های مناسب جهت حداکثر بهره‌وری از آب‌های موجود.

۱۲ــ چشم‌انداز بخش عمران شهری استان قزوین (۱۴۰۴ش)

ــ دارای شهروندانی با فرهنگ بالای شهرنشینی
ــ وجود شهرهایی با جایگاه معین براساس نظام تقسیم کار میان مراکز شهری استان
ــ پایه‌گذاری شهرهایی با معماری ایرانی ــ اسلامی
ــ ساخت شهرهایی با فضای شهری پاک، مستحکم و زیبا
ــ شهرسازی مدرن با شاخص‌های اقتصادی بالا و زیر ساخت‌های مطلوب‌تری

۱۳ــ چشم‌انداز بخش عمران روستایی استان قزوین (۱۴۰۴ش)

ــ ساختارهای زیربنایی هوشمند کشاورزی ــ تجاری
ــ وجود مردمانی آگاه، توانمند و با قابلیت‌های بالا
ــ نظام خدمات روستایی مدرن
ــ وجود اراضی کشاورزی یکپارچه.

فعالیت

ــ به‌نظر شما ؛ براساس چشم‌انداز بیست ساله و با حفظ هویت اسلامی ــ ایرانی با توجه به مطالب درس، استان قزوین چه جایگاهی را در زمینه‌های اقتصادی، علمی و فرهنگی باید کسب کند؟ تحلیل کنید.

تقدیر و تشکر

از کلیهٔ سازمان‌ها، ادارات و نهادها که با اعضای گروه تألیف کتاب استان‌شناسی همکاری داشته‌اند به‌ویژه از همکاری صمیمانه و صادقانهٔ مدیر کل آموزش و پرورش استان قزوین و معاونین محترم سپاسگزاری می‌شود.

ــ اداره کل آموزش و پرورش استان قزوین و ادارات تابعه

ــ استانداری و فرمانداری‌های تابعهٔ استان قزوین

ــ اداره کل آمار و اطلاعات استانداری قزوین

ــ مدیریت بحران استانداری قزوین

ــ سازمان محیط زیست استان قزوین

ــ سازمان هواشناسی استان قزوین

ــ سازمان جهاد کشاورزی استان قزوین

ــ اداره منابع طبیعی استان قزوین

ــ شهرداری استان قزوین

ــ سازمان میراث فرهنگی و گردشگری استان قزوین

ــ سازمان پسماند استان قزوین

ــ بنیاد شهید و ایثارگران استان قزوین

ــ سازمان صنایع و معادن استان قزوین